

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU VE KUZAY AFRİKA' DA YOKSULLUK SORUNU: EKONOMETRİK BİR
ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Şerife AKINCI

DANIŞMAN
Prof.Dr. Harun ÖZTÜRKLER

05.2018
KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA'DA YOKSULLUK SORUNU: EKONOMETRİK BİR
ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Şerife AKINCI

DANIŞMAN
Prof.Dr. Harun ÖZTÜRKLER

05.2018
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER danışmanlığında Şerife AKINCI tarafından hazırlanan “ Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Analiz” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

17/ 04 /2018

[Prof. Dr. Murat ATAN] (Başkan)

.....

[Prof. Dr. Harun Öztürkler]

.....

[Dr. Öğr. Üyesi. Efe Can KILINÇ]

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018

(Prof. Dr. İsmail AYDOĞAN)

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Analiz adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

17/04/2018

Şerife AKINCI

ÖN SÖZ

Son yıllarda bilimsel incelemelerde sık sık konu olarak tercih edilen yoksulluk, her toplumda, tarihin her döneminde karşımıza çıkan bir sorun olmuştur. Yoksulluk, dünyada ortaya çıkan yeni problemlerden birisi değil aksine insanlığın var oluşundan beri süregelen bir problemdir. Bu sebeple araştırmacılar tarafından her zaman oluşum sebepleri ve boyutu merak söz konusu olan yoksulluk, belirlenmesinde ve ölçülmesinde kullanılan birçok analiz yöntemlerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu noktada yoksulluk göstergesi olarak kullanılan günlük 1.90 \$ gelir düzeyine sahip nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı, bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışma, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yoksulluk oranının belirleyicilerinin tespit edilerek, araştırmacıların yoksulluk verilerini doğru bir şekilde yorumlamasına ve yoksulluğun boyutunu doğru şekilde ölçebilmesine imkân sağlamayı amaçlamaktadır.

Literatüre katkı sağlayacağını ümit ettiğim Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki yoksulluğun belirleyicilerini ve ölçülmesini konu alan bu çalışmanın her aşamasında yol gösterici ve kolaylaştırıcı olan, akademik eğitimim üzerinde büyük etkisi olan ve öğrencisi olmaktan büyük memnuniyet duyduğum danışmanım Prof. Dr. Harun ÖZTÜRKLER' e teşekkür ederim.

Bu süreçte gösterdikleri ilgi ve anlayışları ile yaşadığım zorlukları aşmamda yadsınamayacak katkılar sağlayan kardeşim Pınar AKINCI' ya, kıymetli annem Fettan AKINCI' ya ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve esirgemeyecek olan babam Mehmet AKINCI' ya, hep yanımda olan ve bu yolda bana sonsuz güvenen sevgili Elif YÜCE' ye, Cansu SEZEN' e ve yılgınlığa kapıldığım dönemlerde cesaret aşılayan Ufuk TOK' a sonsuz şükranlarımı sunarım.

15/03/2018

Şerife AKINCI

ÖZET

Akıncı, Şerife, “ Ortadoğu ve Kuzey Afrika’ da Yoksulluk Sorunu: Ekonometrik Bir Analiz’’, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

Yoksulluk, yeterli düzeyde geliri olmama, böylece günlük temel ihtiyaçların büyük bir bölümünü karşılamaktan yoksun olma durumudur. Yoksulluk oranı, günlük 1.90 doların altında gelire sahip olan nüfusun toplam nüfusa oranını ifade etmektedir. Yoksulluk yalnızca ekonomik değil sosyal ve politik sonuçları olan bir olgudur. Bu nedenle yoksulluğun çözümü toplumsal bir önceliktir. Her çözüm gibi, yoksulluğun çözümü için politika tasarımı da öncelikle sorunun nedenlerinin belirlenmesi ile başlamak durumundadır.

Çalışmada, yoksulluğun belirleyicisi olabileceği düşünülen makroekonomik göstergeler panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri içerisinde 13 ülkenin dâhil edildiği çalışma 1990-2015 yıllarını kapsamaktadır.

Analiz sonuçlarına göre yoksulluk, okullaşma oranı, nüfus artışı, büyüme oranı, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla ile pozitif; gayri safi sabit sermaye oluşumu, askeri harcamalar ve sağlık harcamaları ile negatif yönlü ilişki içerisinde.

Anahtar Kelime: Ortadoğu ve Kuzey Afrika, Yoksulluk Oranı, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

Akıncı, Şerife, “Poverty Problem in the Middle East and North Africa: An Econometric Analysis”, Master Thesis, Kırıkkale.

Poverty refers to not being able to meet most of the daily basic needs due to lack of enough income. Poverty rate, on the other hand, is the portion of the population with 1.90 dollar or less income per day. Poverty has not only economic but also social and political consequences. Therefore, solving poverty problem is a societal priority. As every solution, designing policies needs to start with determining the causes of the problem.

The aim of this study is to investigate the causes of poverty problem in the Middle East and North African countries. We design and estimate a panel data models of poverty rate and macroeconomics variables considered to effect the poverty. The study comprise 13 Middle East and North African countries on the basis of data and covers 1990-2015 period.

According to our findings, a rise in primary school enrolment rate, population growth rate, economic growth rate, and per capita gross domestic product raise poverty rate, while an increase in gross fixed capital formation, military expenditures, and health expenditures reduce poverty rate.

Key words: Middle East and North Africa, Poverty Rate, Panel Data Analysis

SİMGELER VE KISALTMALAR

ARDL: (Auto-Regressive Distributed Lag) Oto-regresif gecikmesi dağıtılmış

AR-GE: Araştırma-Geliştirme

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BM: (United Nations) Birleşmiş Milletler

BP: British Petroleum

DB: (World Bank) Dünya Bankası

FAO: (Food and Agriculture Organization of the United Nations) Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

IMF: (International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu

MENA: (Middle East North Africa) Ortadoğu ve Kuzey Afrika

OKA: Ortadoğu ve Kuzey Afrika

UNDP: (United Nations Development Programme) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WHO: (World Health Organization) Dünya Sağlık Örgütü

TABLULAR

Tablo 1: Bahreyn’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	28
Tablo 2: Bahreyn’de Ekonomik Göstergeler.....	29
Tablo 3: BAE’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	31
Tablo 4: BAE’de Ekonomik Göstergeler.....	32
Tablo 5: Cezayir’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	34
Tablo 6: Cezayir’de Ekonomik Göstergeler.....	35
Tablo 7: Fas’ta Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	37
Tablo 8: Fas’ta Ekonomik Göstergeler.....	38
Tablo 9: Filistin’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	42
Tablo 10: Filistin’de Ekonomik Göstergeler.....	44
Tablo 11: İran’da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	46
Tablo 12: İran’da Ekonomik Göstergeler.....	47
Tablo 13: Irak’ta Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	49
Tablo 14: Irak’ta Ekonomik Göstergeler.....	50
Tablo 15: İsrail’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	52
Tablo 16: İsrail’de Ekonomik Göstergeler.....	53
Tablo 17: Katar’da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	55
Tablo 18: Katar’da Ekonomik Göstergeler.....	56
Tablo 19: Kuveyt’te Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	58
Tablo 20: Kuveyt’te Ekonomik Göstergeler.....	59
Tablo 21: Libya’da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	61

Tablo 22: Libya' da Ekonomik Göstergeler.....	62
Tablo 23: Lübnan'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	64
Tablo 24: Lübnan'da Ekonomik Göstergeler.....	65
Tablo 25: Mısır'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	67
Tablo 26: Mısır'da Ekonomik Göstergeler.....	68
Tablo 27: Suriye'de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	70
Tablo 28: Suriye'de Ekonomik Göstergeler.....	71
Tablo 29: Suudi Arabistan'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	73
Tablo 30: Suudi Arabistan'da Ekonomik Göstergeler.....	74
Tablo 31: Tunus'ta Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	76
Tablo 32: Tunus'ta Ekonomik Göstergeler.....	78
Tablo 33: Türkiye'de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	79
Tablo 34: Türkiye'de Ekonomik Göstergeler.....	80
Tablo 35: Umman'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	82
Tablo 36: Umman'da Ekonomik Göstergeler.....	83
Tablo 37: Ürdün'de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	85
Tablo 38: Ürdün'de Ekonomik Göstergeler.....	86
Tablo 39: Yemen'de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.....	88
Tablo 40: Yemen'de Ekonomik Göstergeler.....	89
Tablo 41: F Testi, Breusch-Pagan LM Testi ve Hausman Testi Hipotezleri.....	94
Tablo 42: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri	97
Tablo 43: Analizde Yer Alan Değişkenler Tablosu.....	110
Tablo 44: Tanımlayıcı İstatistikleri.....	111

Tablo 45: İkili Korelasyon Matrisi (11 Ülke)	112
Tablo 46: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları	113
Tablo 47: Birim Kök Testi Sonuçları	114
Tablo 48: Birinci Fark Alınması Sonrasında Birim Kök Testi Sonuçları.....	115
Tablo 49: Kurgulanan Alternatif Modeller.....	116
Tablo 50: Hausman Testi	117
Tablo 51: Değişen Varyans ve Ardışık Bağımlılık Test Sonuçları	117
Tablo 52: Model Tahmin Sonuçları	123

ŞEKİLLER

Şekil 1: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Büyüme Oranları.....	101
Şekil 2: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla.....	102
Şekil 3: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Enflasyon Oranları.....	103
Şekil 4: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve İşsizlik Oranları.....	104
Şekil 5: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Nüfus Artış Oranları.....	105
Şekil 6: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Sağlık Harcamaları Oranları.....	106
Şekil 7: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Okul Kaydı (Birincil) Oranları.....	107
Şekil 8: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Askeri Harcama Oranları.....	108
Şekil 9: Veri Setindeki Ülkelerin Yoksulluk ve Sabit Sermaye Oluşumu Oranları.....	109
Şekil 10: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta).....	118
Şekil 11: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta).....	118
Şekil 12: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta).....	119
Şekil 13: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta).....	119

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
TÜRKÇE ÖZET SAYFASI.....	II
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT) SAYFASI	III
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	IV
TABLolar.....	V
ŞEKİLLER.....	VIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI, YOKSULLUĞUN NEDENLERİ, YOKSULLUĞUN BELİRLEYİCİLERİ VE LİTERATÜR

1.1 YOKSULLUK.....	4
1.1.1. Yoksulluk Kavramı.....	4
1.1.2 Yoksulluğun Türleri.....	5
1.1.2.1 Mutlak Yoksulluk ve Görelî yoksulluk.....	5
1.1.2.2 Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk.....	6
1.1.2.3 Objektif Yoksulluk ve Subjektif Yoksulluk.....	7
1.1.2.4 Geçici Yoksulluk ve Kronik Yoksulluk.....	7
1.1.2.5 Diğer Yoksulluk Türleri.....	8
1.1.2.5.1 Yeni Yoksulluk.....	8
1.1.2.5.2 Karma Yoksulluk.....	8
1.1.2.5.3 Sosyal Olanaklar Yoksulluğu.....	9
1.1.2.5.4 Ultra Yoksulluk.....	9
1.2. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ.....	9
1.1.2.1 Ekonomik Nedenler.....	10
1.1.2.2 İşgücü Piyasasından Kaynaklanan Nedenler.....	11
1.1.2.3 Sosyal ve Demografik Nedenler.....	12
1.1.2.4 Coğrafi Nedenler.....	13
1.1.2.5 Siyasi Nedenler.....	14

1.3. YOKSULLUĞUN TEMEL ÖLÇÜMLERİ.....	14
1.4 LİTERATÜR ÖZETİ.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA ÜLKELERİNDE YOKSULLUK

2.1. ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA.....	25
2.1.1 Bahreyn’de Yoksulluk.....	28
2.1.2 Birleşik Arap Emirlikleri’nde Yoksulluk.....	31
2.1.3 Cezayir’de Yoksulluk.....	34
2.1.4 Fas’ta Yoksulluk.....	37
2.1.5 Filistin’de Yoksulluk.....	41
2.1.6 İran’da Yoksulluk.....	46
2.1.7 Irak’ta Yoksulluk.....	49
2.1.8 İsrail’de Yoksulluk.....	52
2.1.9 Katar’da Yoksulluk.....	55
2.1.10 Kuveyt’te Yoksulluk.....	58
2.1.11 Libya’da Yoksulluk.....	61
2.1.12 Lübnan’da Yoksulluk.....	64
2.1.13 Mısır’da Yoksulluk.....	67
2.1.14 Suriye’de Yoksulluk.....	70
2.1.15 Suudi Arabistan’da Yoksulluk.....	73
2.1.16 Tunus’ta Yoksulluk.....	76
2.1.17 Türkiye’de Yoksulluk.....	79
2.1.18 Umman’da Yoksulluk.....	82
2.1.19 Ürdün’de Yoksulluk.....	85
2.1.20 Yemen’de Yoksulluk.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKADA YOKSULLUĞU BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN PANEL VERİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

3.1 METODOLOJİ.....	92
3.1.1. Uygulamanın Amacı.....	92
3.1.2. Kullanılan Ekonometrik Model.....	92

3.1.2.1. Panel Veri Yöntemi.....	92
3.1.2.2. Model Tahmini Öncesi Sınamalar.....	94
3.1.2.3. Model Tahmini Sonrası Sınamalar.....	95
3.1.3. Veri Seti	96
3.1.4. Analizde Kullanılan Değişkenler	97
3.1.4.1. Yoksulluk	97
3.1.4.2. Ekonomik Büyüme	98
3.1.4.3. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	98
3.1.4.4. Enflasyon.....	98
3.1.4.5. İşsizlik.....	99
3.1.4.6. Nüfus Artışı.....	99
3.1.4.7. Sağlık Harcamaları.....	99
3.1.4.8. Okullaşma Oranı (ilköğretim)	99
3.1.4.9. Askeri Harcamalar.....	100
3.1.4.10. Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	100
3.2. ANALİZ.....	110
3.2.1. Analizde Kullanılan Değişkenlerin İstatistiksel Özelliklerinin Belirlenmesi.....	111
3.2.2. Panel Veri Analizi.....	116
3.2.3. Panel Veri Analizinin Yorumlanması.....	120
SONUÇ.....	124
EKLER.....	127

GİRİŞ

Son yıllarda bilimsel incelemeler konusu olarak tercih edilen ve önem açısından en üst sıralarda yer almayı başaran yoksulluk sorunu, yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde, sosyal ve ekonomi politika oluşumlarında karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk, dünya için yeni bir problem değildir hatta insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Bir bakıma insanlık tarihi yoksullukla mücadele tarihidir. Her toplumda, tarihin her döneminde de karşımıza çıkmaktadır.

Ekonomik olarak en zengin dönemini yaşayan dünyamız, yoksulluk sorununu hem küreselleşme, hem de uluslararası kuruluşların daha iyi duruma getirme görüşlerine rağmen her geçen gün daha da derinleştirmektedir. İnsanoğlunun maruz kaldığı en vahim sorun olarak karşımıza çıkan yoksulluk ve bu soruna bağlı farklı yaklaşımları anlamak ve değerlendirmek için, yoksulluğun tarihsel gelişimini ve yoksulluk hallerini daha yakından incelemek gerekmektedir.

İlk Çağda yoksulluk, efendisi tarafından toprakları yağmalanmış, dağıtılmış ve efendisinin her isteğini yerine getiren bir köle, Orta Çağ toplumlarında ise, kilisenin anlatımıyla, gerek tanrı tarafından gerekse de toplum tarafından dışlanmış 'avare', yersiz yurtsuz bir serseri olarak tanımlanmıştır. Birkaç yüzyıl öncesine bakıldığında ise yapılan çalışmalarda yoksulluk ana hatlarıyla 17.yüzyıl başlarından itibaren ele alınmaya başlanılmıştır. Başta John Locke olmak üzere 17.yüzyıl düşünürleri yoksulluğun, klasik liberalizmin temel prensiplerini yansıttığını savunmuşlardır. Düşünürler, iki fikre sahiptirler ve hem özel mülkiyetin gerekliliğini desteklemiş, hem de bunun yoksullara yardımı engellememesi gerektiğini söylemişlerdir. Yani, kişisel refah ile birlikte sosyal refahın da önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Sanayi devrimi, emeğin verimliliğini olağan dışında arttırıp, seri üretime geçiş olanakları imkânını sunan insanlık tarihinin önemli inkılaplarından biri olsa da beraberinde yoksulluk sorunu gibi vahim bir toplumsal sorunu getirmiştir. Bu sebepten ötürü 18. ve 19. yüzyıllar sanayileşmeye dayalı olarak yoksulluk sorununa ilginin giderek arttığı bir dönem olarak gözlemlenmektedir. Geleneksel Liberalizm yaklaşımı içerisinde, A. Smith (1776; 2005), Milletlerin Zenginliği kitabında ülkenin zenginleşirken bunun aksine yoksulluğun artmasını önemli bir çelişki olarak ifade etmiştir. Yoksulluğunun artmasını, ülkenin ekonomik alandaki yetersiz kalışı olarak

görmüş ve ekonomik alandaki bir başarıdan söz etmek için en yoksul bireyin durumunun ne ölçüde iyileştirilebildiğini başvurulabilecek bir ilke olarak önermiştir. Bir işe sahip olan ancak hala yoksul olan bireylere ayrıcalıklı davranılarak yüksek ücret ödenmesini önermiştir.

Yoksulluk, fazla üretim yapamamaktan ve üretilen değerlerin eksik talep görmesinden etkilenmektedir. Modern İktisatçılardan Keynes (1936; 2008) , İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi eserinde yoksulluğun nedeninin etkin talep yetersizliği olduğunu söylemiştir. Bir ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetlerin satışı gerçekleşmiyorsa, piyasadaki toplam talep, üretim faktörlerinin tümünün istihdamında yetersiz kaldığından ve bu durum neticesinde işgücü gibi üretim faktörleri kullanılmayacak ve işsizlik sorunu baş göstereceğinden bahsetmiştir. Keza işsizliğin var olduğu ve çeşitli etkenlerle de desteklendiği bir ekonomide yoksulluk kaçınılmaz bir son olacaktır.

Ekonomik ve sosyal gelişmeler doğrultusunda var olan yoksulluk olgusu yukarıda bahsettiğimiz gibi birçok ünlü düşünür tarafından ele alınmıştır ve alınmaya da devam etmektedir. Araştırmalara göre, yoksulluğa neden olan birçok faktöre rastlamak mümkündür. Bunlar; büyüme, hane halkı nitelikleri, işgücüne katılım, coğrafi durum ve sosyal yöntemler olarak sıralanabilir. Bu faktörler, her ülke için aynı olmasa da benzerlik göstermektedir ve tek başına yoksulluğa yol açmamaktadır. Farklı toplumlarda farklı durumlarda minimum ikisi birlikte bulunabilen ve bunu etkileyen diğer etkenler de olabilmektedir.

Çalışmamız daha önceki çalışmalardan, 2008 Küresel Mali Krizin ve Arap Baharının hemen öncesinde veya hemen sonrasında yapılması ile kriz sonrası etkilerin de görülmesine imkân sunan bir zaman dilimini kapsamasa ve daha fazla gözlem sayısı içermesi ile farklılık göstermektedir.

Çalışmada yoksulluğun belirleyicilerinin tespit edilmesi ve tespit edilen belirleyicilerin yoksulluğu hangi şekilde etkileyeceği, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ülkeler bazında incelenmiştir. OKA'da yoksulluk düzeyi, yoksulluk profili ve hangi ülkelerde yoksulluk sorununun ön planda olduğu mevcut verilerin imkân tanıdığı ölçüde belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra yoksul kitleyi kimlerin oluşturduğu

yani bireylerin hangi koşullar doğrultusunda yoksul sayılabileceği de ifade edilmiştir. Bu çalışma ile yoksulluğun oluşma evresindeki etkenlerin belirlenmesinin, yoksulluk sorunu ile mücadelede ciddi derecede bir öneme sahip olduğu ve gelecekteki araştırmacılara yardımcı olacağı düşünülmektedir. Çalışma üç bölüm etrafında yapılandırılmış olup genel seyir şu şekildedir;

Birinci bölümde, yoksulluk kavramı detaylı şekilde açıklandıktan sonra beş başlıkta sınıflanan farklı yoksulluk çeşitleri ele alınarak her biri için teorik bir çerçeve çizilmiştir. Buna ek olarak yoksulluğun nedenleri ve temel belirleyicileri detaylı şekilde anlatılmıştır. Yoksulluk ile ilgili yapılan ampirik çalışmalar, elde edilen önemli bulgular ve kullanılan değişkenler de dikkate alınarak bu bölümde yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde belirlenen ülkeler bazında yoksulluğun belirleyicileri ve bu belirleyicilerin yoksulluğun seyrini nasıl değiştirdiği anlatılmıştır. Üçüncü ve son bölüm ise analiz kısmını oluşturmaktadır. Öncelikle analizde kullanılacak yöntem ve testler açıklanarak, uygulama kısmının metodolojisi belirlenmiştir. Literatür taramasında tespit edilen ve analize konulmasına karar verilen değişkenler ayrı ayrı incelenerek yoksulluk ile ilişkileri ortaya konulmuştur. Söz konusu değişkenler için hazırlanan veri seti, 13 gelişmiş ve gelişmekte olan ekonominin 1990-2015 dönemini kapsamaktadır. Oluşturulan alternatif modeller, panel veri yöntemi ile tahmin edilmiş ve elde edilen tahmin sonuçları, literatür ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI, YOKSULLUĞUN NEDENLERİ, YOKSULLUĞUN TEMEL ÖLÇÜMLERİ VE LİTERATÜR

1.1.YOKSULLUK

1.1.1 Yoksulluk Kavramı

18. ve 19. yy da Sanayi Devriminin beraberinde yoksulluğu getirdiğini düşünen A. Smith, yoksulluğu, ülkenin ekonomik alandaki yetersiz kalışı olarak görmüş ve ekonomik alandaki bir başarıdan söz etmek için en yoksul bireyin durumunun ne ölçüde iyileştirilebildiğini başvurulabilecek bir ilke olarak önermiştir. Keynes ise (1936; 2008), yoksulluğun ortaya çıkışını efektif talep yetersizliği olarak tanımlarken talep yetersizliğinin, işsizlik sorununu ortaya çıkaracağını ve işsizlik sorunun bulunduğu toplumlarda da yoksulluğun var olacağına vurgu yapmıştır.

Bugün de yoksulluk sorunu temel araştırma ve tartışma konularının en önemlilerinden birisi olma özelliğini korumaktadır. Üstelik uluslararası kuruluşlar tarafından yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalan ülkelere yoksullukla mücadele konusunda yardım ediliyor olması yoksulluğun uluslararası bir ilgi merkezinde olduğunu kanıtlamaktadır. “Yoksulluk kavramının neyi ifade ettiği”, yanıtlanması zor olan bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk tanımları ekonomik, sosyal ve politik koşullara göre değişiklik göstermektedir. Aktan ve Vural (2005), siyasi nedenler ve ekonomik etkenlerin yanında, ekonomik olmayan etkenlerin de yoksulluğun belirli kalıplara girerek tanımlanmasını ve ölçülmesini zorlaştırdığına vurgu yapmaktadırlar.

Lipton (1997) , yoksulluğu maddesel yoksunluk açısından ele almış ve bireyin kişisel tüketimdeki eksikliklerine odaklanıp bunlara bağlı olarakta kişinin tüketiminin belirli bir düzeyin altına inmesi şeklinde tanımlamıştır. Drewnowski (1997) ise yoksulluğa iki perspektiften bakmaktadır; sübjektif ve göreceli yoksulluk. Sübjektif olarak, bireylerin kendileri için istedikleri şeyleri gerçekleştirebilecek bir kazancının olmaması, göreceli olarak ise kişinin ihtiyaçlarını karşılama derecesi bakımından,

toplumdaki diğer kişilere göre konumu ya da geçimi için belirlenen yeterlilik seviyesinin altında bir gelire sahip olması olarak tanımlanmıştır. Maxwell (1999), yoksulluğu daha ayrıntılı bir çerçevede ele almakta ve dokuz temel nedene dayandırmaktadır. i) Gelir veya tüketim, yetersizliği, ii) İnsani az gelişmişlik, iii) Toplumsal dışlanma, iv) Hastalık, v) Yetenek eksikliği, vi) Açlık, vii) Zorluklarla devam ettirilen geçim şartları, viii) Temel gereksinimlerin eksikliği, ix) Göreceli yoksunluktur.

Bu tanımlardan yola çıkarak standart bir yoksulluk denemesi yapacak olursak; yoksulluğu geçinmekte sıkıntılar çekme, yeterli düzeyde geliri olmama, yani günlük temel ihtiyaçların büyük bir bölümünü karşılamaktan yoksun olma olarak tanımlayabiliriz. Başka bir deyişle, beslenme, giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçların yeterli düzeyde karşılanamaması durumu yoksulluk olarak tanımlanabilir.

1.1.2. Yoksulluğun Türleri

Yoksulluk sorunu, mutlak, göreceli, gelir, kronik, objektif, subjektif, geçici ve kalıcı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu alt bölümde her bir yoksulluk biçimi ayrı ayrı karşılaştırılmaktadır.

1.1.2.1 Mutlak Yoksulluk ve Göreceli Yoksulluk

Bireyin hayatını devam ettirebilecek minimum gelir seviyesine ulaşamaması durumunda ortaya çıkan yoksulluk mutlak yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Ancak bu tanımlama tartışmaya açıktır. Mutlak yoksulluk tanımlanması ve ölçülmesinin 19.yüzyılın son çeyreğinde İngiltere’de yapılan çalışmalara dayandığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların ortak özelliği, gelir-tüketim harcamaları ölçütlerine göre belirlenen yoksulluk sınırı yaklaşımını benimsemelidir. Şenses (2006), İngiltere de yapılan çalışmaları gözden geçirerek mutlak yoksulluğu, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kazançla sahip olmama durumu ya da ülkenin ortalama gelir düzeyinin altında kalma olarak ifade etmektedir. Mutlak yoksulluk olgusunun en yaygın kullanılan ölçütleri elde edilen kazanç ve temel ihtiyaçlar (beslenme, giyinme ve barınma vb.) doğrultusunda yapılan harcamalardır. Harcama ölçütü bireyin ihtiyaç duyduğu minimum kalori miktarını sağlayan tüketim harcamasıdır. Buna göre, yaşamı devam ettirebilmek için gerekli olan ve en az maliyete sahip gıdaların maddi değeri bir gelir seviyesi ortaya çıkarmakta ve bu

seviyedeki gelire sahip olamayanlar yoksul olarak kabul edilmektedir. Zülfikar (2010) ise, bu yaklaşımı eleştirerek mutlak yoksulluğun minimum kaloriye ve bunun için gerekli olan gelir seviyesine dayandırılmasının evrensel bir mukayesede sorun yaratabileceğini vurgulamaktadır. Bunun nedeni; günlük kalori ihtiyacının kişiden kişiye değişiklik gösterebilmesidir. Mutlak yoksulluk kavramına yöneltilen eleştiriler görece yoksulluk kavramının geliştirilmesini sağlamıştır.

Görece yoksulluk, bireyin temel ihtiyaçların karşılayabilecek bir gelire sahip olduğu halde toplumun ortalama gelir düzeyinin altında kalması ve sosyal olarak toplumla bütünleşememesidir. Bu durumda görece yoksulluk en genel anlamıyla bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması açısından, toplumdaki diğer bireyler karşısındaki durumudur. Bu sebeple de toplumdaki diğer bireylerin kazançları ve harcamaları, kişilerin yoksulluk sınıfında olup olmayacağına etki etmektedir. Mutlak yoksulluk hipotezine göre bir toplumun belirli bir döneminde seçilen ölçüt bağlamında hiç yoksul olmayabilecek iken, görece yoksulluk hipotezine göre nüfusun bir kesimi her zaman yoksuldur.

1.1.2.2 Gelir Yoksulluğu ve İnsani Yoksulluk

Bireylerin yaşamını sürdürmesi için veya temel gereksinimlerinin karşılanabilmesi bakımından yeterli miktarda geliri olmaması durumu gelir yoksulluğu olarak ifade edilmektedir. Gelir yoksulluğunda sınır, hayatı idame ettirmek için minimum derecede elde edilen kazanç olarak belirlenmiştir. Yani gelir yoksulu sayılan bireyler, yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla gerekli olan tüm ihtiyaçlarını satın alabilecek gelir düzeyine sahip değildirler.

Gelir yoksulluğunun ortaya çıkmasına neden olan birçok faktör vardır. Bunlar arasında hızlı nüfus artışı, işsizlik, ekonomide büyüme ve kalkınma hızının düşük olması gibi faktörleri saymak mümkündür. Gelir yoksulluğu sınırı ülkeden ülkeye değişim göstermektedir.

İnsani yoksulluk ise UNDP (1997) tarafından geliştirilmiş yeni bir yoksulluk ölçütüdür. İnsani yoksulluk, kişinin yeterli gelirin yanında insanca yaşam olanaklarına (sosyal, kültürel vb.) da sahip olamaması anlamına gelmektedir. İnsani yoksulluk,

yaşam süresinin uzunluğu, eğitim imkânları, ekonomik imkânlar (kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hâsıla vb.) ölçütleri ile hesaplamaktadır. Temiz su imkânına sahip olamamak, hanehalkının beslenme eksikliği, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamak, eğitim hizmetlerine erişimin zor olması hatta hiç olmaması gibi nedenler de insani yoksulluk belirtileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.2.3 Objektif Yoksulluk ve Subjektif Yoksulluk

Objektif yoksulluk, bireylerin aldığı kalori miktarı ve elde ettiği gelir gibi somut kriterler kullanılarak ölçülen bir yoksulluk çeşididir. Bu yaklaşım yoksulluğu bireylerin kendilerini yoksul olarak değerlendirmesine değil, uzmanlar tarafından belirlenen kriterler çerçevesinde yoksulluğu belirlemektedir. Başka bir ifadeyle, objektif yoksulluk, yoksulluğa nelerin neden olduğu ve bireyleri yoksulluktan kurtarmak adına yapılması gerekenler ile ilgili somut ölçüt ve değerlendirmeleri içerir.

Subjektif yoksulluk, kişinin kendisinin yoksul olduğunu düşünmesidir. Subjektif yoksullukta kişilerin değerlendirmeleri dikkate alınmaktadır. Yoksulluk ölçümü yapılırken, minimum besin ihtiyacı konusu üzerinde hem fikir olunarak objektif yaklaşım kabul edilirken, bireylerin hayatlarını devam ettirmeleri için tüketmek zorunda kaldıkları yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda tercih ve değerlendirmelerinin farklılığı göz ardı edilmektedir. Subjektif yoksulluk tanımı bu eksikliği gidermektedir.

1.1.2.4 Geçici Yoksulluk ve Kronik Yoksulluk

Kişilerin yaşam standartlarında ve ortalama gelir düzeylerinde dönem dönem meydana gelen dalgalanmalar neticesinde kendisini gösteren, kısa süreli yoksulluk olarak ifade edilen geçici yoksulluk, krizler, enflasyon, mevsimlik olarak yaşanan işsizlik, olumsuz çevre koşulları gibi etkenlerden dolayı var olmaktadır. Kalıcı yoksulluk olarak da adlandırılan kronik yoksulluk ise zaman içerisinde ya da zaman aralıklarıyla yinelenme açısından yoksulluğun değişmemesi durumudur. Kişilerin uzun süreler boyu yoksulluk içerisinde bulunması kronik yoksulluk olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla kronik yoksul tanımı içerisine giren kişilerin birçoğu yoksul doğup

yaşamlarını yoksul olarak geçirip, yoksul olarakta ölmektedirler. Dahası bu bireyler yoksulluklarını zincirleme olarak çocuklarına aktarmaktadırlar.

Beken (2006)' e göre, yoksulluk sorunu ile karşılaşmayan bireylerin zamanla yoksulluk sınırının altına düşmeleri durumunda, geçici veya kalıcı yoksulluktan hangisine girdiklerinin kararının verilmesi oldukça zordur. Temiz (2008) de, geçici yoksulluk içerisinde olan bireylerin var olan yoksulluk döngüsünü aşabilme ümitleri var iken kalıcı yoksullukta bu durumun tam tersine yaşanmakta olduğunu vurgulamaktadır.

1.1.2.5 Diğer Yoksulluk Türleri

1.1.2.5.1 Yeni Yoksulluk

20. yüzyılın sonlarına doğru olumsuz etkileri daha çok görülen küreselleşme, üretici toplumunun yerine, tüketici toplumu ortaya çıkarmıştır. Bireyler, tüketimi, temel ihtiyaçlarını karşılamak için değil gittikçe artan gösteriş dürtüsüyle gerçekleştirmektedir. Bu durum yeni yoksulluk sorununu ortaya çıkarmaktadır. Yeni yoksulluğu ortaya çıkartan bazı nedenler vardır. Bu nedenler, kredi kartı kullanımının özendirilmesi, istihdam sorunlarının artması, kamu sektöründe istihdamın zorlaşması ve iş olanaklarının gittikçe azalmasıdır.

1.1.2.5.2 Karma Yoksulluk

Mutlak ve göreceli yoksulluğun, yoksulluğu tam anlamıyla açıklayamadığını düşünen araştırmacılar tarafından ortaya çıkarılan karma yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğu tam anlamıyla açıklanamayan mutlak ve göreceli yoksulluk düzeylerini ele alarak dünyanın her yerinde geçerli olacak tek bir gösterge kullanmayı önermektedir. İnel (2001), karma yoksulluk yaklaşımına göre üç farklı yoksulluk durumu bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, dünyada gerek mutlak gerekse göreceli yoksullukta belirlenen sınırın altında kalan kişilerin içinde buldukları durumdur. İkincisi, yoksul ülkelere has olan ve bu ülkelerin göreceli yoksulluk sınırının üzerinde bulunmasına rağmen mutlak yoksulluk sınırını geçemeyen kişilerden oluşmaktadır. Üçüncüsü ise,

daha çok zengin ülkelere özgü olmakla birlikte ülkelerin görelî yoksulluk sınırı altında olmasına rağmen mutlak yoksulluk sınırının üzerinde olan kişilerin varlığıdır.

1.1.2.5.3 Sosyal Olanaklar Yoksulluğu

Sosyal olanaklar yoksulluğu, UNDP tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda ilk kez ele alınmıştır. Yoksulluğu yalnızca kişinin veya hanehalkının maddi durumuyla değil, aynı anda insani gelişme için gerekli olan sağlık, yeterli beslenme, eğitim vb. gibi olanaklara ne derece ulaşabildiğine göre ele almaktadır.

UNDP, sosyal olanaklar yoksulluğu için üç ölçüt belirlemektedir. Bu ölçütler, üreme sağlığı, okuma yazma ve sağlıklı büyüme ile yeterli beslenmedir. Söz konusu ölçütler için hesaplanan oranlar ortak bir yüzdeye çevrilerek sosyal olanaklar yoksulluğu belirlenmektedir (Aktaran: İncedal, 2013: 30).

1.1.2.5.4 Ultra Yoksulluk

Ultra yoksulluk, bireyin elde ettiği gelirin hepsini harcamasına rağmen, baz alınan günlük kalori miktarını karşılamakta yetersiz kalması ile ortaya çıkan durumdur. Başka bir ifadeyle, kişinin ekonomik kaynaklarının minimum oranda gıda ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır. BM Gıda ve Tarım Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından yoksulluğun yoğunluğunu ölçmek için geliştirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (2001), ultra yoksul kişilerin veya hane halklarının beş yıldan fazla yoksullukları devam ederse, durumlarının düzeltilmesinin imkânsız olduğunu ileri sürmektedir.

1.2. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluğun nedenlerini belirlemeye yönelik yapılan araştırmalarda farklı yaklaşımlar söz konusudur. Yoksulluk sorunu ile etkin bir mücadele her şeyden önce yoksulluğun nedenlerinin belirlenmesine bağlıdır.

Yoksulluk kavramının içeriği genişledikçe yoksulluğun nedenlerini belirlemekte zorlaşmaktadır. Bunun yanı sıra yoksulluk türlerinin her ülkede ve hatta ülke içinde

değişik yerleşim bölgelerinde aynı nedenlerle ilişkilendirilmesi doğru değildir. Şenses (2006), yoksulluğun nedenlerine ilişkin yaklaşımları araştırdığı çalışmasında, yoksulluk nedenlerinin bir yerden başka bir yere yani bir ülkeden diğer bir ülkeye göre hatta ülke içinde yaş, dinsel görüş, ırk, gelir seviyesi, eğitim, yerleşim bölgeleri ve gelişmişlik seviyesine göre başkalık gösterdiğini ileri sürmektedir.

Bu çalışmada yoksulluğun nedenlerini beş gruba ayırıyoruz; ekonomik nedenler, iş gücü piyasasından kaynaklanan nedenler, sosyal ve demografik nedenler, coğrafi nedenler ve siyasi nedenler.

1.2.1. Ekonomik Nedenler

Yoksulluk sorununu ortaya çıkaran ekonomik nedenler, büyüme ve gelir dağılımı, ekonomik krizler ve kamu gelir ve hizmetlerin yaradılışındaki ve sunumundaki adaletsizlikler şeklinde sıralanabilir. Büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk birbiriyle bağlantısı olan kavramlardır ve birlikte ele alınmasında fayda vardır. Büyüme, GSYH' de bir dönemden diğerine ortaya çıkan oransal artıştır. Büyüme, diğer koşullar sabit iken, ancak nüfus artış oranını aşarsa yoksulluğu azaltır. Büyümenin yoksulluk düzeyini azaltmaktaki etkisi birçok ülke deneyimi ve çok sayıda araştırma sonuçları tarafından doğrulanmaktadır. Yalnız bu durum her ülkede her zaman aynı sonuçlar elde edileceği anlamına gelmemektedir. Büyüme ile yoksulluk arasındaki ilişkide tartışmalı noktaların olması, bu konunun ayrıntılı bir şekilde incelenmesini gerektirmektedir.

Bu konuda ki birinci tartışma konusu, gerçekleşen büyüme esnasında gelir dağılımının nasıl değiştiği ile ilgilidir. Kuznets (1955), ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi 'Ters U' ilişkisi olarak adlandırmış ve ekonomik büyümenin, başlangıç aşamalarında gelir eşitsizliğini arttırdığını, daha sonraki aşamalarda ise giderek azalttığını ileri sürmüştür. Kuznets hipotezi, uygulamalı araştırma bulguları tarafından doğrulanmaktadır. Öte yandan, Fields (1989), büyüme ve eşitsizlik arasında düzenli bir ilişkisi bulunmadığını ve büyüme sürecinde, eşitsizliğin arttığı gibi düştüğü durumlara da rastlandığını belirtmiştir. İkinci tartışmalı nokta ise, büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisinin hangi etkenlerden kaynaklandığı ile ilgilidir. Bu noktada öne çıkan iki esas unsur, büyümenin gelir dağılımı ve iş gücü piyasaları

üzerindeki etkileridir. Dolayısıyla, büyümenin hızı yanında, gelir dağılımı üzerindeki etkisi ve temel işgücü piyasaları göstergelerinin büyümeden ne yönde ve ölçüde etkilendiği önemlidir. Büyüme sürecinde gelir dağılımı eşitsizliğinin azalması, ücretlerin yükselmesine katkı sağlayarak yoksulluk sorununu azaltacaktır. Ayrıca, büyüme süreci işsizliği azalttığı ölçüde yoksulluğu da azaltabilecektir. Bu tartışma ışığında, gelir dağılımının ve gelir dağılımında zaman içerisinde meydana gelen değişikliklerin yoksulluğun düzeyi ve eğilimi üzerinde belirleyici etkisi olduğu söylenebilir.

Ekonomik krizler, toplumdaki yoksul ve yardıma muhtaç kişileri doğrudan etkileyen ekonomik bir unsurdur. Ekonomik krizlerin etkileri ülkelerin özelliklerine göre farklı şekillerde kendini göstermektedir. Krizlerin temel etkileri olarak, üretimde hızlı bir daralma, iflaslar ve bunların neticesinde ortaya çıkan işsizlik oranındaki yüksek oranlı artış sayılabilir. Yalçın (2008)'in de vurguladığı gibi, ekonomik krizler büyüme oranını ve kişi başına geliri azaltarak yoksulluk sorununu arttırmaktadır.

Yoksulluğu etkileyen bir diğer ekonomik unsur ise kamu gelir ve hizmetlerin yaradılışındaki adaletsizliktir. Devlet, kamu hizmetlerine harcanmak üzere yasalara göre doğrudan doğruya ya da dolaylı yoldan yurttaşlarından vergi toplama yoluna başvurmuştur. Vergilerin oranları, birey-firma-ekonomik yapı üzerinde farklı etkiler göstermektedir. Doğrudan vergiler durumunda, vergi yükümlüsüne ait olan vergi yükünü başkasına aksettirememektedir. Dolaylı vergilerde ise durum tam tersinedir ve vergi yükü başkasına aksettirilebilmektedir. Vergilerde yapılacak olan artışlar, özellikle yoksul kesimi etkileyecektir. Dolaylı vergilerde gerçekleşecek artışlar düşük gelirli bireylerin alım gücünü düşürerek yoksulluk sorununun daha da derinleşmesinde etkili rol oynayacaktır.

1.2.2. İşgücü Piyasasından Kaynaklanan Nedenler

Gelişmiş veya az gelişmiş ülkelerde yoksulluk, işgücü piyasasının özelliklerine ve işgücü piyasasında yaşanan gelişmelere doğrudan bağlıdır. İşgücü piyasasından kaynaklanan nedenler yoksulluğun temel nedenlerini meydana getirmektedir.

Yoksulluk ile işsizlik arasında yakın bir bağlantı vardır. Yoksul bireylerin, çoğunlukla istihdam problemleriyle karşılaştıkları ortaya çıkmaktadır. İşsizlik yanında düşük ücret

de işgücü piyasalarından kaynaklanan önemli bir yoksulluk nedenidir. Düşük ücret, gelir eşitsizliğini arttırarak kişileri yoksulluktan çıkmasını zorlaştırmaktadır. Akçakaya (2009)'ya göre, işsizlik, yoksulluğu ortaya çıkaran ana etkenlerden birisidir ve işsizlik probleminin çözülmesi durumunda dâhi yoksulluktan kurtulmak için yeterli koşullar oluşmayabilir. Düşük ücretli bir işte çalışan bireyler işgücüne dâhil olarak gözükseler bile yoksulluk ile karşı karşıya gelmeleri kaçınılmazdır.

Arpacıoğlu (2012)'na göre, işsizlik, yoksulluğun sebebi ve sonucudur. Gelir elde etme fırsatı bulunmayan işsiz bireylerin yoksul sınıfına girmeleri kaçınılmaz bir sonudur ve bu durum göz önünde bulundurulduğunda, işsizlik, yoksulluğun en temel nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Ülkede işsizliğin yükselmesine bağlı olarak toplam tüketim olumsuz yönde etkileyecektir. Tüketimdeki azalma ise sanayi ürünlerine olan talebi azaltacaktır. Bu süreç işsizliği ve yoksulluğu besleyecektir.

Ayrıca, üyelerin hak ve çıkarlarını en iyi şekilde korumayı amaç edinen sendikalar, iş gücüne katılan kişilerin belirlenen yoksulluk sınırı üstünde olmaları için çaba sarf etmektedir. Sendikaların azlığı ve sendikalaşma oranının yeterli olmaması işgücü piyasasında yoksulluğu arttırmaktadır.

1.2.3 Sosyal ve Demografik Nedenler

Nüfus ve nüfus artış oranı, hanehalkı özellikleri, eğitim-öğretim düzeyi, ayrımcılık vb. nedenler yoksulluğun ortaya çıkmasına ve derinleşmesine neden olacak toplumsal etmenlerdir.

İnsanların doğal kaynaklara erişimini ve ortama gelir düzeyini etkileyen nüfus artışı, önemli bir yoksulluk nedenidir. Bir ülkenin sahip olduğu nüfusta genç nüfusun toplam nüfus içindeki payının fazla olması ülkenin üstünlüğünü, çocuk ve bağımlı nüfusun, toplam nüfus içindeki payının fazla olması ise birçok sorunun başlangıcını ifade etmektedir. Ülkeler için, toplam nüfus içinde, çalışma çağındaki genç nüfus payının artmasının, ekonomik büyüme fırsatı yaratacağı, çocuk ve bağımlı nüfus payının artmasının ise yoksulluğa neden olacağı düşünülmektedir.

Nüfusun yanı sıra çeşitli araştırmalarda hane halkının türü, büyüklüğü, bireylerin eğitim durumu yoksulluk oranıyla ilişkilendirilmiştir. Hanehalkı ve bileşiminde

bireylerin işgücüne katılımı yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde çok önemli bir unsurdur. Hane halkında eğitim durumu ve donanımlı bir birey olmakta yoksulluğu etkileyen önemli etkenlerdendir. Ebeveynlerde eğitim düzeyi yükseldikçe ve kişi kendini geliştirerek donanım sahibi oldukça ailelerde yoksulluk sorunu var olamayacaktır.

Sosyal sorunlar içerisinde en önemlilerinden bir olan yoksulluk ile eğitim arasında yakın bir ilişki vardır. Ülke için gerekli nitelikli işgücünün artmasını sağlayarak büyüme oranına katkıda bulunan eğitim, toplumda ve siyasi düzende söz sahibi olmakta ve gelir elde etme gibi önemli konularda da başroldedir. Aynı zamanda eğitilmiş bireyler teknolojik gelişmelere uyum sağlama konusunda her zaman bir adım öndedir.

Toplum içerisinde bazı kesimlerin dezavantajlı bir pozisyonda olması, dezavantajlı pozisyonda bırakılması veya o pozisyona zorla getirilmiş olması ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır. Özellikle birçok ülkede ırk ya da cinsiyet gibi konulardaki ayrımcılık ciddi boyutlara ulaşmıştır. Pire (2011)'e göre, etnik kökenli yapılan ayrımcılıkta üyesi olunan topluluktan ötürü toplumun bazı kesimleri tarafından dışlanan ve sosyal hayatın bazı imkânlarından yararlanamayan insanlar bulunmaktadır ve bu durum yoksulluk karşısında verilen mücadelede başarısızlığa neden olmaktadır. Cinsiyetten dolayı yaşanan ayrımcılık olaylarına bakıldığında ise durumun büyük bir çoğunlukla kadınlar aleyhine olduğu görülmektedir ve hemen hemen her toplumda bu ayrımcılık karşımıza çıkmaktadır.

1.2.4 Coğrafi Nedenler

Ülkelerin dünya üzerindeki konumu, denizlerin dağılımı ve çeşitli yer altı kaynaklarına sahip olma durumu coğrafi açıdan farklı imkânlarla sahip olmasını sağlamaktadır. Yeryüzü şekilleri, iklim, akarsular ve bitki örtüsü özellikleri de ülkeden ülkeye hatta ülke içerisindeki değişik bölgelerde de farklılık göstermektedir. Ortaya çıkan bu farklılıklar, refah seviyesini ve buna bağlı olarakta yoksulluğu doğrudan etkilemektedir.

Ülkelerin dünyada konuşlandıkları doğal coğrafya, ülkenin fakir veya varlıklı olarak tanımlanmasında etkileyici bir faktördür. Kimi zamanlarda da ülkeler doğal

coğrafyaları bakımından varlıklı olsa dahi uygulanan yanlış politikalardan dolayı kıtlık ve buna bağlı olarak yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Özey (2003), bulunduğu bölge itibariyle var olan iklim koşullarından dolayı aşırı sıcak veya soğuk olan bölgelerin insani yaşam açısından olumsuz şartlar taşıdığına vurgu yapmakta ve bu ülkelerde yaşayanların birçoğunun coğrafi şartlardan ötürü yoksul olduğunu ileri sürmektedir.

Ülke içerisinde coğrafi faktörler hem toplumsal hem de ekonomik açıdan gelişmişliği yakından etkilemektedir. Ulaşım imkânları açısından yetersiz ve coğrafi açıdan elverişsiz olan bir ülke ekonomisi açısından önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Yatırım yapılması düşünülen bölgelerde hammadde ve pazara ulaşım önemli bir rol oynamaktadır. Coğrafi açıdan elverişli olan topraklarda yatırım imkânları ve istihdam oranları daha yüksek olmakta ve buna bağlı olarak kısmen de olsa azalmaktadır. Bunun aksine ise bazı yerler coğrafi özelliklerinden ötürü daha az yatırım çekmektedir. Bu durum ise, istihdamın az, işsizlik oranının yüksek olmasına neden olmaktadır. Artan işsizlik ve yoksulluk göçleri ortaya çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak yoksulluğun meydana getirdiği olumsuz durumlar yer değiştirerek artmaktadır.

1.2.5 Siyasi Nedenler

Dünyadaki tüm ülkeler, içinde buldukları iç ve dış tehditler; savaş, terör, çatışma ortamı gibi sebeplerden ötürü savunma hizmetlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple ülkeler savunma hizmetlerine, diğer hizmetlerden daha fazla bütçe ayırmaktadır. Ayrılan bütçenin fazla olması dolaylı yoldan da olsa yoksulluğu etkilemektedir.

Yoksulluk sorunu, çatışma ortamının oluşmasını sağlayan ve devam ettiren sürecin önemli bir parçasıdır. Yoksulluk çatışmayı, çatışmada yoksulluğu beslemektedir. Zarar verici nitelikleri gereği, çatışma ortamı, iç ve dış savaşlar, sermayenin tahrip edilmesine, insanların yerinden edilmesine ve güvensizliğin artmasına neden olmaktadır. Tüm bu nedenler toplandığında ise ortaya yoksul ve açlık çeken birçok ülke çıkmaktadır.

1.3. YOKSULLUĞUN TEMEL ÖLÇÜMLERİ

Yoksulluğun azaltılmasını amaçlayan çalışmaların etkili olabilmesi için yoksulluk tüm

boyutları ile ele alınarak incelenmelidir. Yoksulluğun çok geniş bir konu olması ve yoksullukla ilgili verilerin ulaşılabilirliğinin kısıtlı olması nedeniyle, yoksulluğun ölçümünde birden fazla göstergeye başvurulmalıdır. Bu göstergeler yaşam standartlarını belirleyen, yoksulluğun oluşumu ve derinliğini yansıtan ekonomik ve sosyal göstergeler olarak sıralanabilir.

Yoksulluk sınırı, temel ihtiyaçlar yaklaşımı, gıda-gelir oranı yaklaşımı, ortalama gelirin yüzdesi yaklaşımı ve yüzdeler dilimler yaklaşımı ile belirlenebilir.

- Yoksul kesimin, en asgari seviyede olacak şekilde bütün temel ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Asgari seviyedeki bu ihtiyaçlar ise gelir/tüketim düzeyini belirlemekte ve temel ihtiyaçlar yaklaşımını oluşturmaktadır.
- Elde edilen gelir içerisinde gıdaya yapılan harcamaların yüzdesinin belirlenmesi gıda gelir oranı yaklaşımını ifade etmektedir.
- Ortalama gelirin belirli bir kısmı, yoksulluk sınırı olarak ifade edilir ve bu sınırı geçemeyen kişiler yoksul sayılır bu durum ise ortalama gelir yaklaşımı olarak ifade edilmektedir.
- Nüfus, gelir seviyesine bağlı olarak sınıflandırılarak gelir dağılımında en düşük yüzdelik gelirlere göre yoksullar belirlenir ve en düşük gelire sahip olan kesim yoksul olarak ifade edilir. Bu durum ise yüzdeler gelirlere yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır.

Yoksulluğun derinliğini ifade eden bir göstergeye de ihtiyaç vardır. Yoksulluğun derinliğini belirlemek için yoksulluk açığı göstergesi kullanılmaktadır. Yoksulluk açığı göstergesi, yoksulların ortalama geliri ile yoksulluk sınırı arasındaki açığı ölçmektedir.

Ekonomik ve sosyal göstergeler, yoksulların temel özellikleri konusunda bilgiler vermektedir. Ancak kullanılan bazı göstergeler yoksul kesimin durumunu dolaylı yoldan ifade etmektedir. Bunlara örnek olarak, doğuştan beklenen yaşam süresi, çocuk ölüm oranları, anne ölüm oranları vb. verilebilir.

Yoksulluğun saptanmasında yararlı olabileceği düşünölen ve bu tezinde analizinde kullanılan göstergelerden bazıları şunlardır:

- Nüfus artış hızı
- Büyüme oranı
- Kişi başına düşen gelir
- Enflasyon oranı
- Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu
- İşsizlik oranı
- Sağlık harcamaları
- Okul kayıt oranı (Birincil)
- Askeri harcamalar

1.4. LİTERATÜR ÖZETİ

Uluslararası alanda yoksulluk konusu üzerine yapılan birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar yoksulluğun nedenleri üzerinde durarak yoksulluğu azaltmak ve ortadan kaldırmak için hangi politikalara ve projelere ihtiyaç duyulduğunu tespit etmeye yönelik çalışmalardır. Bazı çalışmalarda yoksulluğun şiddeti, boyutu gibi kavramlar yoksulluk çeşitlerine göre incelenmektedir. Türkiye’de ise yoksulluk olgusunun farklı boyutları ve yoksullukla ilgili çeşitli problemler üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye’de ilk kez 2002 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinin yayınlanmasıyla resmi yoksulluk sınırı 2004 yılında hesaplanmış ve bu döneme kadar net bir yoksulluk sınırının olmaması araştırmacıları yoksulluk sınırını ve kimlerin yoksul olduğunu bulmaya yöneltmiştir. Yoksulluk sorununa dair incelenen bazı ulusal ve uluslararası çalışmalar ana hatları ile aşağıdaki gibi özetlenmektedir.

Dansuk (1987), Türkiye’deki yoksulluğun boyutlarını eğitim ve sağlık gibi sosyal göstergelerle ilişkilendirmiştir. Tüketim harcamaları ile oluşan yoksulluğun toplumsal tabanını araştırmış ve minimum tüketim harcamasını yoksulluk sınırı olarak kabul edip yoksulluk oranlarına ulaşmayı hedeflemiştir. Bölge bazında kalori ve fiyat farklılıkları hesaba katılarak, her bölgede farklı yoksulluk sınırları elde edilmiştir.

Yoksulluk ile gelir dağılımı, bölge bazındaki gelir eşitsizlikleri, işgücü, cinsiyet, eğitim ve sağlık arasındaki bağlantı incelenmiştir. İnceleme sonuçlarına göre yoksulluk sorunu yaşayan kişilerin kırsal bölgelerde hayatını devam ettirmeye çalıştığı, eğitim düzeyinin yetersiz olduğu ve çoğunlukla iş sorunu ile karşılaştıkları saptanmıştır.

Dumanlı (1996), Türkiye’de yoksulluk sorunun boyutlarını yıllar itibarı ile ele almıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de yoksulluk sorununu anlamak ve bu soruna karşı çözümler üretmektir. Veri kaynağı olarak 1987 yılı TÜİK Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları anketi sonuçlarından faydalanılmıştır. Çalışmada, insanların hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan besinler, kalori miktarlarına göre belirlenen beslenme kalıbı oluşturularak kullanılmış ve Türkiye’deki durum gözden geçirilerek yoksullukla mücadelede öneriler sunulmuştur.

Datt, Simler, Mukherjee ve Dava (2000), Mozambik’teki yoksulluğu ve yaşam standardının temel belirleyicilerini, yaşanan iç savaş sonundan itibaren yapılan ilk ulusal hanehalkı yaşam standardı anketinden elde edilen verilerle analiz etmiştir. Kişinin veya hane halkının yoksul olup olmadığı iki uçlu bağımlı değişken ile oluşturulan probit ve logit modeller yardımıyla araştırılmıştır. Çalışmaya göre, ülke nüfusun üçte ikisi yoksulluk sınırının altındadır ve yoksulluk kırsal alanlarda daha yoğun görülmektedir. Eğitim, ekonomik büyüme, nüfus, tarımsal verimlilik, kırsal altyapı, endüstri ve hizmet sektörlerinde yapılacak iyileştirmelerle yoksulluğu azaltmanın mümkün olacağı sonucuna varılmıştır.

Adams ve Page (2003), Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA) bölgesindeki yoksulluk, eşitsizlik ve ekonomik büyümedeki eğilimleri çapraz istatistiki veriler aracılığıyla analiz etmiştir. Çalışmaya göre, OKA bölgesindeki yoksulluk ve gelir eşitsizliği dağılımı, diğer bölgelerle karşılaştırıldığında, azalan bir eğilim göstermektedir. Bu durum, uluslararası göç ve kamu sektörü istihdamı olmak üzere iki faktöre bağlanmıştır. 1980'lerin başından beri Basra Körfezi'ne ve Avrupa'ya yapılan uluslararası göçün Ortadoğu'daki yoksulların gelirlerini artırmaya yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Çapraz ülke verilerinin, regresyon analizinde bu faktörlerin her ikisinin de OKA bölgesindeki yoksulluk düzeyini ve derinliğini azaltmak için istatistiksel olarak önemli bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Özcan (2003), Türkiye’de yoksulluğun ölçülmesini amaçlamış ve göreceli yoksulluğu ele almıştır. Çalışmada anket yoluyla toplanan bilgiler kullanılmış ve örneklem, çok aşamalı ve katmanlı kümeleme tekniğiyle ele alınmıştır. Araştırmada, hem yoksulluk sınırlarının hesaplanmasında hem de eşitsizliklerin belirlenmesinde hane halkı geliri kullanılmıştır. 1994 yılından bu yana gelir dağılımındaki eşitsizliğin belirli bir ölçüde düzeldiği ve yoksul grupların gelirlerinde artış gerçekleştiği görülmüştür. 2000-2001 yılında yaşanan krizler toplumun orta ve alt gelir gruplarından ziyade varlıklı kesimi daha fazla etkilemiştir. 1994 yılında bölgeler arasındaki eşitsizlikler daha barizken, 2001 yılında eşitsizliklerin daha azalmış olduğu sonucuna varılmıştır.

Stevens (2004), küresel sağlık araştırmalarının yalnızca %10’nun, dünya çapında hastalık yükünün %90’nını oluşturan koşullara ayrıldığı ve düşük gelirli ülkelerde görülen hemen hemen tüm hastalıkların ihmal edildiği ve ilaç endüstrisinin bu hastalıklar için Araştırma-Geliştirme (AR-GE)’ye neredeyse hiç yatırım yapmadığı iddia edilmektedir. Gelir eksikliği, yetersiz beslenme, hava kirliliği, sağlık hizmetlerinin yetersizliği ve sağlık hizmetlerine erişim ihmal edilen hastalıkların yoksul kesimi etkilemesinde başlıca sebeplerdir. Yoksul bölgelerdeki hastalık yükünün %45’ini yoksulluk ile ilişkisi olan hastalıkların oluşturduğu görülmektedir.

Philip ve Rayhan (2004), savunmasızlık ve yoksulluk kavramlarının birbirleriyle olan ilişkilerini, gelişmekte olan ülkelere bazı vaka incelemeleri ile analiz etmeyi amaçlamıştır. Yoksulluk, sağlık yoksunluğu, eğitim, beslenme, bilgi ve kişinin çevresi ile ilişkisi ile ilgilidir. Yoksulluğun temel bir evrensel yönü, güvenlik açığıdır. Güvenlik açığı ve yoksulluk ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve çevresel faktörlerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Çalışmaya göre, yoksulluk ve savunmasızlık birbirine bağlı kavramlardır. Yoksulluk, insanları sağlık tehlikeleri, ekonomik çöküntüler, doğal felaketler (kuraklık, deprem, volkanik patlama vb.) ve insan yapımı şiddet gibi şoklara karşı savunmasız hale getirmektedir. Bu şoklara karşı savunmasızlıklar yoksulluğu arttırmaktadır. Yoksulluk ve savunmasızlık sorunlarının azaltılması için programlar tasarlanmalıdır.

Messkoub (2008), 1980-2003 yılları arasında OKA ülkelerinde yoksulluğun azalması konusunda değerlendirmeler yapmıştır. OKA ülkelerinin çoğunda ekonomik büyüme

yanında istihdamın arttırılması ile yoksulluğun azaldığı gözlemlenmiştir. Yoksulluğun ve işsizliğin gençler arasında yaygınlaştığından ve yoksul kesimin çoğunlukla kırsal alanlarda yaşadığı tespit edilmiştir. Çalışmada, OKA ülkelerindeki makroekonomik istikrar, yoksul kesim için kısa vadeli istihdam politikaları ve yoksul kesimin yaşam koşullarının (eğitim, sağlık, konut, sosyal harcamalar vs.) iyileştirilmesi ile yoksulluk sorununda başarı elde edilmiş ve yoksulluğun eskiye oranla gittikçe azaldığı görüşü ileri sürülmüştür.

Atinmo, Mirmiran, Oyewole, Belahsen ve Majem (2009)'a göre, gelişmekte olan ülkelerde açlık ve yoksulluk, var olan çatışma ortamları, artan eşitsizlikler, tükenmiş kaynaklar, sağlık koşullarının kötüleşmesi gibi nedenlerden dolayı yüksek düzeydedir. Yoksulluk sorununu çözmek için Afrika'da stratejiler geliştiriliyor olsa da Ortadoğu için aynı durum söz konusu değildir. Bu çerçevede, Sahra-altı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki yetersiz beslenme bu çalışmanın konusudur. Çalışmaya göre, bu bölgelerde yoksulluk döngüsünü kırmak için ulusal ve uluslararası düzeyde uygulanan çok sayıda stratejiye rağmen başarı yakalanamamıştır. Temel besinlerin yoksunluğu, bu konudaki en önemli faktördür. Açlık, beslenme geçişi, obezite, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar Afrika'da ve Ortadoğu'nun yoksul kesimlerinde bir arada bulunmaktadır ve eşitsizlikler yaratmaktadır. Bölgede, ülke koşullarına göre uyarlanmış ve iyileştirilmiş, halk sağlığı için daha iyi ve sürdürülebilir bir beslenme sağlamak için tarımsal ve eğitsel eylemleri içeren beslenme çözümlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bucciferro (2010), 1985-2000 yılları arasında Latin Amerika'daki yapısal reformların, yoksulluk ve gelir eşitsizliği sorunlarının çözümüne katkıda bulunup bulunmadığı konusunda değerlendirme yapabilmek amacıyla ekonometrik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma, üç yapısal reform kategorisi olan ticaret, finans ve özelleştirme ile beş yoksulluk ve gelir eşitsizliği ölçütleri arasındaki ilişkiyi (yoksulluk oranı, yoksulluk boşluğu, gini endeksi, üst ve alt gelir oranı) incelemektedir. Kurgulanan 1. model, yoksulluğun ve eşitsizliğin boyutunu etkileyen ortalama gelir ve politik kurumları incelemektedir. Elde edilen sonuçlar, bu dönemde Latin Amerika'da özelleştirmelerin ve mali disiplinin yoksulluk ve gelir eşitsizliğini arttırdığını ortaya koymaktadır. Buna karşılık ticaret liberalizasyonu yoksulluğu azaltmaktadır. Ortalama geliri yüksek olan ve daha demokratik kurumlara sahip olan ülkelerin yoksulluk ve gelir eşitsizliğini daha

az yaşadığı dikkat çekici bir durumdur. Yoksulluk ve eşitsizlikle pozitif ilişkisi olan diğer değişkenler ise özel reformlar, özelleştirmeler ve mali düzenlemelerdir.

Chani, Pervaiz, Jan, Amjad ve Choudhary (2011), Pakistan’da görülen yaygın yoksulluk sorununu ele almıştır. Çalışmada, 1972-2008 yılları arasında, Auto-Regressive Distributed Lag (Oto-regresif gecikmesi dağıtılmış) (ARDL) sınır testi yaklaşımı kullanılarak, ekonomik büyüme, enflasyon, cari açık ve yatırım değişkenlerinin yoksulluk ile ilişkisi incelenmiştir. Ampirik araştırma sonuçlarına göre, ekonomik büyüme ve yatırımların yoksulluğu azalttığı, enflasyon ve cari açığın yoksulluğu arttırdığı gözlemlenmiştir. Pakistan’ın ekonomik büyüme performansının iyi seyretmesi ve enflasyon oranının tek basamaklı olduğu dönemlerde yaşam kalitesinin daha iyi seviyelere geldiği görülmüştür.

Sarisoy ve Koç (2012), 1980-2008 yılları arasında, belirlenen az gelişmiş ve gelişmekte olan 40 ülkede, %10’luk gelir dağılım dilimlerini kullanarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yoksulluk düzeyi üzerindeki etkisini panel regresyon yöntemiyle incelemişlerdir. Analiz sonuçlarına göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yoksulluk ile mücadelede azaltıcı etki göstermektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yoksulluk üzerindeki etkisi istihdam, ekonomik büyüme, teknolojik gelişme, vergi gelirleri ve sosyal projeler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Ülkelerin ortalama gelir gruplarının nasıl farklılaştığını belirlemek için, ikinci bir panel regresyonu yapılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımların, bazı ülkelerde yoksulların ve en zengin grupların gelirlerini arttırırken, orta gelirli grupta yer alan ülkelerin gelirlerini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bazı ülkelerde ise bu durum tam tersine gerçekleşmiştir.

Ncube, Anyanwu and Hausken (2013) , OKA bölgesinde, 1985-2009 yılları arasında, gelir eşitsizliğinin ve ekonomik büyümenin yoksulluk üzerindeki etkisini ele almışlardır. Çalışmada zaman serisi analizi uygulanmıştır. Ampirik sonuçlara göre, gelir eşitsizliğinin bölgedeki ekonomik büyümeyi azalttığı ve buna bağlı olarak yoksulluğu arttırdığı gözlemlenmiştir. İç yatırım oranı, kentleşme ve altyapı geliştirme değişkenlerinin beklentiler ile uyumlu sonuçlar verdiği ve yoksulluğu azalttığı gözlemlenmiştir. Bölgedeki yoksulluğu azaltan diğer faktörlerde doğrudan yabancı

yatırım, nüfus artışı, enflasyon oranı ve sadece ilköğretime erişim, azaltan değişkenler ise yerli yatırım, ticaret açıklığı, döviz kuru, kişi başına gelirdir.

Shaefer, Edin ve Talbert (2013), 1996 ile 2011 yılları arasında ABD'de çocuk sahibi olan hane halklarında, bir ay veya altı aylık bir süre için "aşırı yoksulluk" konusunda büyük bir artış olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu duruma sebep olan temel dinamiklerin araştırılması, hem niteliksel alan çalışması hem de Gelir ve Program Katılımı Anketi'nin nicel analizlerinden elde edilen kanıtlar doğrultusunda bu çalışmanın konusu olmuştur. Aşırı yoksulluk ile karşı karşıya kalan çocukların büyük bir çoğunluğunun bir yetişkinin çalıştığı hanelerde yaşadığı ve bu hane halklarının geçici yardımlara erişebilen hanelerin sadece küçük bir bölümünü oluşturduğu ve aşırı yoksulluğu hisseden hane halkının, düşük gelir grubundaki ailelere göre daha çok maddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldığı sonucuna varılmıştır.

Sumner (2013), 2030 yılına kadar dünyadaki yoksulluğun durumunu, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği değişkenlerini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Güçlü bir ekonomik büyüme ve ülke içi gelir eşitsizliğinde yaşanan düşüş ile aşırı yoksulluğun önlenebileceği, ancak tam tersi bir durumda var olan yoksulluğun 1,3 milyar kişi seviyesinde olacağı sonucuna varılmıştır. Çalışmaya göre, günlük 1\$ olarak belirlenen açlık sınırı aşıldığında, örneğin günlük 1,25 \$ dolar gelir elde edildiğinde yoksulluk sona ermiyor. Küresel yoksulluğun sona ermesi çok karmaşık bir zorluktur. Bu zorluğun ortadan kalkması için sadece gelir değil beslenme ve sağlık yoksulluğu, çok boyutlu yoksulluk ve aşırı yoksulluk sınırları da göz önüne alınmalıdır.

Şeker ve Jenkins (2013), orta gelirli bir ülke olan Türkiye'nin, 2003-2011 yılları arasında, yıllık hanehalkı bütçe anketlerinden elde edilen verilerden faydalanılarak yoksulluk eğilimleri hakkında bilgi vermeyi amaçlamıştır. Çalışmaya göre, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari gelir düzeyine sahip olmaması anlamına gelen mutlak yoksulluk, 2003-8 yılları arasında hızlı bir şekilde azalırken, 2008-11 yılları arasında bu hız yavaşlamıştır.

Levy (2015), Amerika'da bireyler arasındaki maddi zorluğun belirleyicilerini, Sağlık ve Emeklilik Araştırması'nın 2008-2010 yılı verilerinden faydalanarak analiz etmiştir. Analizde, gıda güvensizliği, ilaç kesintileri, faturaları ödemekte yaşanan güçlük ve

kişinin maddi durumundan memnuniyetsizlik değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmaya göre, düşük gelirli bireylerin bu zorlukları daha çok yaşayacağı düşünülse de yaşlıların en az beşte birinin bu zorlukları yaşadığı görülmüştür.

Fox, Wimer, Garfinkel, Kaushal, Nam ve Waldfogel (2015), ABD'de 1968-2011 yıllarındaki derin yoksulluğun değişen yüzünü, ABD Nüfus Sayım Bürosu tarafından yoksulluğu önlemek için geliştirilen, Tüketici Harcaması anketinden elde edilen bilgileri kullanarak analiz etmişlerdir. Derin yoksulluğun, aile yapısı, istihdam kalıpları ve devlet vergi ve transferleri ile ilişkisi incelenmiştir. Çocuklu aileler için son elli yılda derin yoksulluk oranının sabit kaldığı tespit edilmiştir. Bu döneme ilişkin aile yapısı ve hükümet politikasındaki değişiklikler göz önüne alındığında, derin yoksulluğun sabit kalması şaşırtıcı olmuştur. Yoksulluğun azalmasında devlet vergi ve transferlerinin önemli bir rol oynayacağı düşünülmüştür. Ancak bireylerin ve ailelerin demografik özelliklerinde derin yoksulluk değişikliklerinin, hükümet politikasının rolünü gizlediği görülmüştür.

Bilenkişi, Güngör ve Tapşın (2015), 2011 yılında Türkiye'deki hanehalkı reislerinin eğitim seviyesi ile hanelerin yoksulluk riski arasındaki ilişkiye, lojistik regresyon analizi ile incelemektedirler. Bir hanehalkının yoksulluk riski açıklanan değişken, hanelerin eğitim düzeyi ise açıklayıcı değişken olarak tahmin edilmiştir. Cinsiyet, ikamet yeri, istihdam durumu, yaş ve sosyal yardımlar gibi diğer hane halkı özellikleri, bireysel heterojenliği yakalamak için kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Veriler, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Gelir ve Yaşam Koşulları Anketi'nden elde edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, meslekî veya teknik lise mezunu olan hanelerin yoksulluk riskinin, düz lise mezunlarından daha az olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, hanehalkının reisi kadın olan ailelere odaklandığımızda, durumun tam tersi olduğu görülmüştür. Coğrafi olarak bölgeler ele alındığında, bir mesleki veya teknik liseden mezun olan hane reisi, İstanbul'da veya Güneydoğu Anadolu'da yaşıyor ise yoksulluk riski diğer bölgelere göre daha düşüktür. Bunun nedeni ise teknik eğitim almış hanelerin bu bölgelerde daha çok işgücü piyasa yapısı ile ilişkili olmasıdır. Dahası, kırsal alanlardan ziyade kentsel alanlarda yaşamak, haneler için yoksul olma riskini azaltmaktadır.

Smeeding (2016), ABD'deki düşük gelirli grupların, ırk, aile yapısı, eğitim durumu,

servet, tüketim ve hane halkı özelliklerine dayalı farklılıklar karşısındaki ekonomik durumunu incelemektedir. Bu çalışma ekonomik gelişmelere, düşük gelirli ailelerin ne ölçüde eriştiği, sınırlı imkânlarına ne derece katkıda bulunduğu benzer şekilde yüksek gelirli ailelerin ekonomik gelişmelerle ne gibi avantajlar sağladığı gibi sorulara cevap aramaktadır. Çalışmaya göre, düşük gelirli gruplarda özellikle siyahi ve evlenmemiş ebeveynli hane halklarında yetişen çocuklar, hayata bir adım geriden başlamaktadır. İstikrarsız aile statüsünde özellikle gelirin düşük olduğu savunmasız hane halklarında nesiller arası hareketlilik engellenmektedir. Doğurganlık, birlikte yaşama, boşanma ve eğitim, gelir eşitsizliğindeki farklılığı artırmakla birlikte ekonomik hareketliliği de azaltmaktadır. Eğitim, düşük gelirli ailelerin çocukları için fırsattır. Bu fırsat ise teşvik ve çocuğun eğitimine yapılan yatırımlar ile paraleldir. Bu konuda düşük gelirli ailelere kıyasla yüksek gelirli aileler, çocuklarına daha fazla yatırım yapma ve iş imkânı sunma konusunda daha şanslıdır. Düşük gelirli ailelerde ebeveynler çocuklarının eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşabilmesi için kamu sektörüne ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle, sosyal ve ekonomik faktörler, düşük gelirli ailelerin fırsatlarını azaltırken yüksek gelirli ailelerin fırsatlarını arttırmakta ve savunmasız hane halklarında nesiller arası hareketliliği de zorlaştırmaktadır.

Beegle, Christiaensen, Dabalen ve Gaddis (2016), 1990-2015 yılları arasında, savaşların, açlığın ve yoksulluğun bir kıtası olarak görülen, Afrika'nın yükselişini incelemektedirler. Çalışmaya göre, Afrika'da 1970-80 yıllarında gerileyen ekonomik büyümenin aksine 1990'dan sonra ortalama %4,5'lik bir büyüme kaydedilmiştir. Gerçekleşen bu büyümenin bölge refahı için önemli gelişmeleri beraberinde getirmesi beklenirken bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Verilerin güvenilir olmayışı, ekonomik büyümede doğal kaynakların rolü, bölgenin heterojenliği, aşırı nüfus artışı bu beklentilerin gerçekleşmemesinde etkili olmuştur. Afrika'da günlük 1,90 \$ daha az gelire yaşayan insanların payı 1990'da %56 iken 2012'de %43'e gerilemiştir ancak yoksulların sayısı 284 milyondan 388 milyona çıkmıştır. Çalışmada yoksulluğun görünüşü, tüketim araştırmaları ve gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) eğilimleri kullanılarak ortaya çıkan anket sonuçları ile açıklanmaya çalışılmıştır.

Touray (2016) , yoksulluk tanımlamaları ve yoksulluğun ölçümünde karşılaşılan zorlukları ele almıştır. Yoksulluğu, bir kişinin veya toplumun karşılaştığı, çok boyutlu

bir kavram olarak tanımlamıştır. Yoksulluk istatistikleri, genelde ulusal seviyelerde, ortalama gelir baz alınarak derlenmektedir. Bu derlemeler, hanehalklarının veya kişilerin gelirleri arasındaki farkları önemli ölçüde maskeleymektedir. Bunun yanı sıra yoksulluk düzeyini ölçmek için seçilen göstergelerin keyfi olabileceği ve bireylerin temel ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamayacağı belirtilmiştir. Çalışmada, yoksulluğun ölçülmesinde, kaynak yetersizliği (gelir, varlık) ve yetenekler (beceri, bilgi, teknoloji) göstergelerinden birlikte yararlanılması önerilmiştir.

Hick ve Lanau (2017), 2014-15 yıllarında, Birleşik Krallık çalışma hayatında olmasına rağmen ortalama gelirin altında kalan ailelerin yoksulluk derecesini, Monitoring Poverty and Social Exclusion tarafından yapılan anketi baz alarak incelemektedirler. Ankete emekli olan hanehalkları dâhil edilmemiş ancak emeklilerinde bulunduğu hanehalkında çalışma çağındaki bireyler dâhil edilmiştir. Çalışmaya göre, bir hanehalkındaki tüm çalışma çağındaki yetişkinler, istihdam edildiğinde bile aile yoksulluk riski taşımaktadır. Yani iş, yoksulluğa karşı bir garanti sağlamamaktadır. Ancak hanehalkının çalışma yoğunluğu yani iş yoğunluğu arttıkça yoksulluğun azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, az beceri gerektiren mesleklerde çalışanların, yüksek vasıflı mesleklerde çalışanlara oranla yoksulluğa girme ihtimalinin ve işten atılma olasılığının daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Yukarıda belirtilen durumlar karşısında yani düşük gelirli ve az beceri gerektiren işlerde çalışan hanehalklarının yoksulluğu karşısında devlet tarafından işgücü piyasasının koşullarını iyileştirilmesi (asgari ücretin arttırılması gibi) ve yoksul hanehalklarının desteklenmesi gerekmektedir.

Becherair ve Tahtane (2017) , OKA ülkelerinde, 1996-2012 yılları arasında, yolsuzluk ile insani gelişim arasındaki ilişkiyi, Pearson korelasyonu ve Granger Nedensellik Testi ile analiz etmektedirler. Analizde, yolsuzluk ve insani gelişim arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve insani gelişimin, MENA ülkelerinde yolsuzluğu azalttığı tespit edilmiştir. Yolsuzluğun, siyasi istikrarla dolaylı olarak insani gelişmeyi etkilediği görülmüştür. Yolsuzluk ile politik istikrarsızlık arasında pozitif ilişki gözlemlenmiştir. Bu ilişkinin 2011'de başlayan Arap Bahar'ından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kötüleşen siyasi durum, yolsuzluğu, yolsuzluk ise ekonomik kalkınmayı etkilemektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA ÜLKELERİNDE YOKSULLUK

2.1. ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA

Ortadoğu ve Kuzey Afrika, konumu itibariyle dünyanın en önemli bölgelerinden biridir. Lombard (1975) bölgeyi, ticaret yolları ile bağlantısı olan, enerji kaynakları gibi değerli doğal kaynakları, mal ve hizmet üretim faktörlerini sağlayan, bir dizi kentsel ada olarak tanımlamıştır. Büyük orta doğu olarak da bilinen bölgeyi Beaumont, Blake ve Wagstaff (1988), Asya, Avrupa ve Afrika topraklarının birbirlerine en fazla yaklaştıkları ve birleştiği alan olarak tanımlamıştır. Drine (2010)'e göre, OKA bölgesi, tarih boyunca benzersiz bir şekilde jeopolitik önemini korumayı başarmış, üç kıtanın kavşağındaki merkezi konumu ve ana ticari ağlar üzerindeki kontrolü ile günümüzde de önemli yerini korumaktadır. OKA bölgesi, Bahreyn, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Lübnan, Suriye, Suudi Arabistan, Umman, Yemen, Ürdün, Türkiye, Mısır, Libya, Cezayir, Tunus, Fas, Sudan ülkelerini kapsayan bölge olarak tanımlanmaktadır.

Ortadoğu'nun stratejik açıdan önemi, sürekli artış gösteren bir nüfusa ve zengin yer altı kaynaklarına sahip olmasıdır. British Petroleum (2017) raporuna göre, OKA bölgesi, dünya petrol rezervlerinin %51,7'sine, doğalgazın %46'sına sahiptir. Dünya Bankası (2016) verilerine göre, Dünya nüfus artış hızı %1,18 iken OKA Bölgesi için bu oran %1,80'dir. Dünyada yüksek nüfus artışı hızına sahip bölgeler içerisinde ikinci sırada yer alan OKA'da, yaklaşık 411 milyon insan yaşamaktadır. Nüfus, kaynak yönetimi ve çevre koruma, yeterli sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve uygulanabilir endüstriyel ve tarımsal altyapıların oluşturulması ile birlikte sürdürülebilir kalkınmanın temel yapı taşlarından biridir. Bu noktada, nüfus ve nüfusun yönetimi oldukça önemlidir.

Nüfus yönetiminde başarısız olunması durumunda, yaşam standartlarının kötüleşmesi, çevre sorunları ve işsizlik karşılaşılabilecek başlıca sorunlardır. Bu sorunlar, yoksulluğu azaltma ve yaşam standartlarını iyileştirme çabalarında büyük bir engeldir.

OKA 'daki iş imkânları, nüfus ve işgücü paralelinde artış gösterememektedir. Bunun yanı sıra iş gücü piyasasında cinsiyet eşitsizliklerine rastlanmaktadır. Erkek ve kadın arasındaki istihdam eşitsizliği küçümsenmeyecek derecededir. Erkeklerin kadınlara kıyasla elde ettiği gelir bize cinsiyet eşitsizliğindeki uçurumu göstermektedir. Toplumsal yapı, gelenek ve kültür gibi nedenler bu eşitsizliği ortaya çıkarmaktadır.

Bölgedeki ülkeler petrol açısından çok zengin ve çok fakir olarak sınıflandırılabilir. Drine (2010) göre, OKA Bölgesi ülkeleri, ekonomik yapıları bağlamında ele alınırsa üç ana gruba ayrılabilirler: Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Katar, Kuveyt, Libya, Suudi Arabistan ve Umman petrol kaynakları bakımından zengin olan ve petrol üreten ülkeler olarak ilk grup içerisinde yerini almaktadır. Bu ülkelerde petrol toplam katma değerinin % 36'sını, ihracat gelirlerinin % 82'sini oluşturmaktadır. Değerlere bakıldığında bu ekonomilerin hala büyük oranda petrole bağımlı oldukları görülmektedir. Petrol kaynakları ve petrol üretme konusunda fakir olan ancak birinci grup ülkelerine göre daha çok çeşitlenmiş ekonomiye sahip ülkeler olan Fas, İsrail, Lübnan, Suriye, Mısır, Ürdün, Tunus ve Türkiye ikinci grubu oluşturmaktadır. İkinci grup ülkeleri, yoğun bir şekilde global ekonomi ile bütünleşmişlerdir. İhracat, doğrudan yabancı yatırım ve turizm bu ülkelerin iş imkânları oluşturmada ve ekonomik açıdan büyümelerinde aktif rol oynamaktadır. Üçüncü grup ise yoksul ülkelere oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal yapı bakımından yoksun sayılabilecek bir seviyede olan Yemen ve Filistin bu grupta yer almaktadır.

OKA'da gayrisafi yurt içi hâsıla dalgalanmaları, çarpık ekonomik yapı, işsizlik, gelir eşitsizliği ve gıda güvenliği riski karşılaşılan başlıca ekonomik sorunlardır. Dünyadaki hiçbir bölgenin OKA Bölgesi kadar mali kaynaklara erişimi kolay olmamıştır. Bu avantaja rağmen OKA ülkelerinin ekonomileri beklentilere cevap verememektedir.

Moghadam (2005), OKA ekonomilerinin devlet güdümünde ve korumasındaki sanayilerle kalkınma çabasından zamanla daha liberal ve açık bir yapıya dönüştüklerini gözlemlemektedir. Bu ülkelerin, açık ekonomiye geçişleri uzun süre almıştır. Bunda doğal kaynak temelli ekonomik yapı temel rol oynamıştır. Ayrıca, bölgedeki ekonomilerin bugüne kadar diğer bölgelerden daha az yabancı yatırım çektiği gözlemlenmektedir. Bunun yanı sıra OKA ülkelerinin rekabetçi yapısının oldukça zayıf olduğu göze çarpan diğer bir durumdur. Golden (2006)'a göre, OKA

lkeleri, bölge ekonomisi için yatırımcı çekmek ve istihdam yaratılmasını hızlandırmak amacıyla çabalarını arttırarak zelleştirme programlarına daha çok önem vermelidir. Finansal kaynakların etkin kullanılmaması, ekonomik istikrarsızlık, doğru kurgulanmamış ve iyi işlemeyen kurumlar ve sosyal politikaların eksikliği nedeniyle OKA lkeleri birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Sıralanan bu ve bunun gibi daha birçok neden küresel bir sorun olan yoksulluğun ortaya çıkmasında ve derinleşmesinde başrol oynamaktadır.

Genç ve Sayım (2011)'a göre, kamu istihdamı sosyal refah hizmetlerinde olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Sosyal hizmetler, çeşitli kanallar aracılığıyla verimliliği ve büyümeyi etkilemektedir. Özellikle, eğitim bu yolda çok büyük etkiye sahiptir ve eğitilmiş bir işgücü, büyümeye büyük bir katkı sağlamaktadır. İnsani gelişme açısından, bölge ülkeleri gelişmiş ülkelerin gelişme aşamalarındaki kamu giderlerinden daha da fazlasını kullanmaya çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sosyal politikalar yetersiz olduğunda, sosyal ve politik istikrarsızlıklara neden olmaktadır. Bu süreçte, iyi yönetim oldukça önemlidir ve ortaya çıkan hasarlar ancak iyi tasarlanmış kurumlara sahip olmakla azaltılabilir. OKA' daki yönetimlerin kırılgan bir yapıya sahip olduğu, yaşanan istikrarsızlıklar ve her an çatışma ortamının olabilirliği düşünüldüğünde, ortaya çıkabilecek hasarların çözümü, çok zor olacaktır.

2.1.1 Bahreyn’de Yoksulluk

Bahreyn, Ortadoğu’da Basra Körfezinde yer alan bir Arap ülkesidir ve Körfez ülkelerinin en küçüğü olma özelliğine sahiptir. Konumu itibariyle topraklarının büyük bölümü çöldür. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, Bahreyn, % 2,6 nüfus artış hızı ile bugün 1.372 milyon nüfusa sahiptir. Ülke nüfusu, Manamah ve Al Muharrag’daki adalarda yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı 2015 yılı % 88,8 düzeyinde gözlemlenmiştir.

Tablo 1: Bahreyn’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	1,372
Nüfus Artış Hızı (%)	2,6
Şehirleşme Oranı (%)	88,8
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	31,13
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	22,688
Büyüme Oranı (%)	2,9
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	69,2
İşsizlik Oranı (%)	1,2
Enflasyon Oranı (%)	1,8
Eğitim Harcamaları (GSYH %’ si)	2,62
Sağlık Harcamaları (GSYH %’ si)	5,28
Askeri harcamalar (GSYH %’ si)	4,6

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Bahreyn ekonomisi, ham petrol ihraç etme özelliği ile petrol gelirlerine dayanırken doğal kaynakların sürdürülebilirlik sorunundan dolayı petrol dışında sektörlere yönelmek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk, Körfez bölgesinde en çok çeşitlendirilmiş ekonomiye sahip ülkeyi ortaya çıkarmıştır. Petrolden elde edilen gelir, ülke GSYH’nin % 11’ini, ihracat gelirlerinin ise % 60’ını oluşturmaktadır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alan Bahreyn, GSYH’si 31,13 milyar dolar, kişi başına düşen GSYH ise 22,688 dolardır. Bahreyn’de GSYH’nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 0,3 sanayi sektörü

% 40,3, hizmet sektörü ise % 59,4 şeklindedir. Gelişmiş ülkelerde tarım sektörünün payı % 5'in altında, hizmet sektörünün ise % 60 üstünde gerçekleştiği görülmektedir. Bu ifadeye göre, Bahreyn ekonomisinin gelişmiş ülke profili çizdiği yorumunda bulunulabilir. İşgücü, bir ülkede ekonomik performansın temel belirleyicilerinden biridir. Bahreyn'de işgücüne katılım oranı % 69,2'dir ve işgücüne katılım oranının % 39,2'sini kadınlar % 85,4'ünü ise erkekler oluşturmaktadır. Ülkedeki işsizlik oranı % 1,2 iken kadınlar işsizlik oranının % 4,2'sini erkekler de % 0,5' ini oluşturmaktadır. İş gücünün sektörlere dağılımı, tarım % 1, sanayi %32 ve hizmet % 67 şeklindedir. Tablo 2'de, Bahreyn'in büyüme oranlarına bakıldığında, ekonomik kriz yılları arasında ortalama % 3,72 büyürken, kriz sonrası % 4,07 büyüdüğü görülmektedir. Bahreyn'de enflasyon ise 2006-15 yılları arasında ortalama % 2,34 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2: Bahreyn'de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	6,4	8,2	6,2	2,5	4,3	1,9	3,7	5,4	4,3	2,9
İşsizlik Oranı (%)	1,4	1,4	1,4	1,3	1,1	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
Enflasyon Oranı (%)	2	3,2	3,5	2,7	1,9	-0,3	2,7	3,3	2,6	1,8

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Bahreyn ekonomisindeki istikrarlı ilerleyiş beraberinde yüksek yaşam standartları, yüksek sosyal hizmetler ve işsizlik sıkıntısı çekmeyen bir toplum ortaya çıkarmıştır. Öyle ki eğitim harcamaları, GSYH'nin % 2,62'sini, hükümet harcamalarının ise % 8,9'unu oluşturmaktadır. Ülkede eğitim ücretsizdir ve ilköğretim zorunludur. Bahreyn'deki okuryazarlık seviyesi % 95,7 ile oldukça yüksektir. Sağlık harcamaları ise GSYH'nin % 5'ini, hükümet harcamalarının % 10,5'ini oluşturmaktadır. Tontuş (2015)'a göre, halka sunulan sağlık hizmetlerinin tamamı ücretsizdir. Sağlık hizmetlerine halkın her kesiminin erişebilirliği söz konusudur. Bu durum göçmen nüfus için de geçerlidir. Bahreyn, insan kaynakları gelişiminde yüksek başarı kaydetmiş bir ülkedir. Tablo 1, Ülkedeki askeri harcamaların GSYH'nin % 4,6'sını oluşturduğunu göstermektedir. Bu oran bizlere savunma harcamalarının, eğitim ve sağlık harcamalarının gerisinde kaldığını göstermektedir.

Yukarıda bahsedildiği üzere, ülkenin güçlü bir ekonomiye sahip olması, işsizlik ve enflasyon sorununun olmaması, sosyal hizmetlerin halkın ihtiyaçlarına cevap verecek bir seviyede olması yani kısaca halkın refah seviyesinin oldukça yüksek oluşu, yoksul bir kesimin oluşmasına izin vermemektedir ve dolayısıyla Bahreyn’de yoksulluk sorunu karşımıza çıkmamaktadır.

2.1.2 Birleşik Arap Emirlikleri'nde Yoksulluk

Birleşik Arap Emirlikleri, Ortadoğu'da yer alan küçük bir devlettir. BAE, 7 emirlikten oluşmaktadır. Ülkenin topraklarının % 97'si çöldür. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, yıllık % 0,9 nüfus artış hızı ile ülke nüfusu bugün 9,154 milyondur. Ülke nüfusu kıyı bölgelerde yoğunlaşmıştır. Nüfusun yaklaşık % 85'ini göçmenler oluşturmaktadır. Ülkede şehirleşme oranı % 85,5 düzeyindedir.

Tablo 3: Birleşik Arap Emirlikleri'nde Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	9,154
Nüfus Artış Hızı (%)	0,9
Şehirleşme Oranı (%)	85,5
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	357,9
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	40,438
Büyüme Oranı (%)	3,7
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	79,5
İşsizlik Oranı (%)	3,8
Enflasyon Oranı (%)	4,5
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	3,6
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	5,6

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Dünya ham petrolünün, yaşamsal bir geçiş noktası ve % 5,7'sine sahip olan Birleşik Arap Emirlikleri, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin istikrarlı ülkelerinden biridir. Petrolün keşfedilmeden önce, çöl ilkelerinin hâkim olduğu fakir bir bölgeden yüksek yaşam standardına sahip modern bir devlete dönüşüm geçirmiştir. Hükümet, bir yandan istihdam yaratma çabalarını ve altyapı genişletme harcamalarını artırmış bir yandan da özel sektörün katılımını artırmak için çabalamıştır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alan BAE, GSYH'si 357,9 milyar dolar, kişi başına düşen gelir ise 40,438 dolardır. BAE'de serbest piyasa ekonomisi hâkimdir ve ülke ekonomisi büyük oranlarda petrol ve doğalgaz üretimine ve

ihracatına dayanmaktadır. Öztürkler (2012)' e göre, ülke ekonomisinin temel yapısal özelliği denildiğinde akla ilk olarak GSYH üretiminde ve ülkedeki toplam istihdamın yaratılmasındaki ana sektörlerin katkıları gelmelidir. BAE'de DB (2015) verilerine göre, GSYİH üretiminde tarım sektörü % 0,7, sanayi sektörü % 44,6 hizmet sektörü ise % 54,7 katkıda bulunmaktadır. Tarım sektörünün GSYH'ye katkısı yok denecek kadar azdır. Sanayi sektörünün payının yüksek olması enerji sektörünün sanayi sektörü içerisinde yer almasından kaynaklanmaktadır. En büyük paya sahip olan hizmet sektörüne bakıldığında ise Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisinin hizmet sektörü yoğunluklu bir yapıdan oluştuğu yorumu yapılabilir. Dışa açık ve hizmet sektörü yoğunluklu ekonomiye sahip olan Birleşik Arap Emirlikleri, küresel krizlere karşı savunmasız kalmaktadır. Bu savunmasızlık karşısında, kişi başına GSYİH ve büyüme hızı etkilenmektedir. Tablo 4, 2008-2012 yılları arasında yani küresel krizin yaşandığı yıllarda, BAE ekonomisinin etkilendiğini açıkça göstermektedir. Öztürkler (2012)'e göre, ekonomide toplam arz ve talep dengesizliği enflasyon sorununu ortaya çıkarır. BAE'de enflasyon oranı 2015 yılı % 4,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 4: Birleşik Arap Emirlikleri'nde Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	9,8	3,1	3,1	-5,2	1,6	6,3	5,1	5,7	3,2	3,8
İşsizlik Oranı (%)	3,2	3,2	4	4,2	4,1	4,1	4,1	4,1	4	4
Enflasyon Oranı (%)	9,2	11,1	12,2	1,5	0,8	0,8	0,6	1,1	2,3	4,5

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Tablo 3'de, BAE'nin işgücü yapısına bakıldığında, işgücüne katılımın % 79,5 ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Toplam istihdamda sektör oranları tarım % 4,3, sanayi % 24,3 hizmet ise % 71,2 şeklindedir. İşsizlik oranları ise 2015 yılı için % 4'tür.

Birleşik Arap Emirlikleri ekonomisindeki istikrarlı ilerleyiş beraberinde yüksek yaşam standartları, yüksek sosyal hizmetler getirmektedir. Ülkenin eğitim alanındaki faaliyetlerinin, ücretsiz ve 6-12 yaş arası zorunlu olduğu görülmektedir. Ülkede her bir öğretmene sadece 15 öğrenci düşmektedir. Bu oran ise dünyadaki en düşük oranlardan birisidir. Ülkedeki okuryazarlık oranı % 93,8 ile oldukça yüksek bir

seviyededir ve kadınlar erkeklere oranla daha çok okuryazardır. Sargutan (2010)'a göre, BAE'de yüksek seviyelerde bir sağlık hizmeti sunumu görölmektedir. Ülkede sağlık alanında özel yatırımlar teşvik edilmektedir ve sağlık harcamaları GSYH'nin % 3,6'sını oluşturmaktadır. GSYH içerisinde sağlık harcamalarının % 1,0'ı özel sektöre aittir. Ülkedeki askeri harcamalar ise GSYH 'nın % 5,6'sını oluşturmaktadır. Bu oran, oldukça dikkat çekicidir ve BAE'de savunmaya verilen önemi göstermektedir.

BAE petrolün keşfinden önce yoksul eyaletlerden oluşan bir ülke olarak anılsa da şu anki durumu bu ifadeden çok uzakta kaldığını göstermektedir. Ülkede yoksul nüfus 2003 yılında % 19,5 oranlarında iken hükümet yoksul olan birliklere yatırım oranlarını arttırarak bu oranı azaltmayı hedeflemiş ve başarmıştır. Günümüzde BAE'de yüksek seviyelerde göze çarpabilecek bir yoksul kesimden söz etmek imkânsızdır.

2.1.3 Cezayir’de Yoksulluk

Cezayir, MENA bölgesi içerisinde Kuzey Afrika’da yer almaktadır ve Kuzey Afrika’nın en büyük ülkesidir. Cezayir topraklarının büyük çoğunluğu çöllerle kaplıdır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, Cezayir, % 1,9 nüfus artış hızı ile bugün 40,61 milyon nüfusa sahiptir ve nüfus, Akdeniz kıyısında yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı 2015 yılında % 70,7 düzeyine gelmiştir.

Tablo 5: Cezayir’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	39,87
Nüfus Artış Hızı (%)	1,9
Şehirleşme Oranı (%)	70,7
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	164,8
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	4,154
Büyüme Oranı (%)	3,7
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	43,7
İşsizlik Oranı (%)	11,2
Enflasyon Oranı (%)	2,9
Eğitim Harcamaları (GSYH %’si)	11,4
Sağlık Harcamaları (GSYH %’si)	7,28
Askeri harcamalar (GSYH %’si)	6,3

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Kuzey Afrika’nın en geniş topraklarına sahip olan Cezayir, önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Cezayir ekonomisi, enerji sektörüne bağımlı olup hidrokarbonlar ülkenin bel kemiğini oluşturmaktadır. Öyle ki bütçe gelirlerinin yaklaşık % 60’ı, GSYH ’nın ise % 30’u ve ihracat gelirlerinin de % 95’inden fazlasını oluşturmaktadır. Cezayir, dünyada doğal gaz rezervlerin de ilk onda, petrol rezervlerinde ise ilk yirmide yer almaktadır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, alt orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Cezayir, doğal gaz ve petrol rezervlerine rağmen 164,8 milyar dolar GSYH’ye, 4,154 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. Bu oranlar bize Cezayir’in

zengin enerji kaynaklarını ekonomik kalkınmaya ve halkın refahına tam olarak yansıtamadığını göstermektedir. GSYH'nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 12,7, sanayi sektörü % 38,9, hizmet sektörü ise % 48,4 şeklindedir. Cezayir'in ana sektör dağılım oranlarına bakıldığında, gelişmiş ülke profili çizmediği yorumunda bulunulabilir.

Tablo 6: Cezayir'de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	1,6	3,3	2,3	1,6	3,6	2,8	3,4	2,8	3,7	3,7
İşsizlik Oranı (%)	12,3	13,8	11,3	10,2	10	10	11	9,8	10,6	11,2
Enflasyon Oranı (%)	2,3	3,6	4,8	5,7	3,9	4,5	8,8	3,2	2,9	4,8

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Tablo 6'da, Cezayir'in büyüme oranlarına bakıldığında, Arap Baharı öncesinde ortalama % 2,48 büyürken, Arap Baharı sonrasında ortalama % 3,28 büyüdüğü görülmektedir. Bir ülkede ekonomik performansın temel belirleyicilerinden biri, işgücüdür. Cezayir'de iş gücüne katılım oranı % 43,7'dir ve iş gücüne katılım oranının sadece % 16,9'unu kadınlar oluşturmaktadır. Kadınların iş hayatındaki yeri oldukça azdır. İşsizlik oranlarında da bu durum görülmektedir. Ülkedeki işsizlik oranı % 11,2 iken kadınlar işsizlik oranının % 19,7'sini erkekler ise % 9,2' sini oluşturmaktadır. Genç işsizlik oranlarının da % 26,6 seviyesinde olduğu göz önünde bulundurulacak olursa Cezayir'de işsizlik büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden birisi de enflasyondur ve ülkede enflasyon 2015 yılında % 4,8 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Cezayir'de ülke ekonomisindeki ilerleyişlere paralel olarak halkın refah seviyesi için yüksek sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmaktadır. Eğitim harcamaları, hükümet harcamalarının % 11,4'ünü, GSYH' nin ise % 4,3'ünü oluşturmaktadır. Eğitim ülkede son dokuz yıldır ücretsiz ve ilköğretim zorunludur. Ülkedeki okuryazarlık seviyesi % 80,2'dir. Sağlık harcamaları ise GSYH' nin % 7,28'ini oluşturmaktadır. Sargutan(2010)'a göre, ülkedeki sağlık hizmetleri, belirli bir ücret karşılığında sunulurken, bir gelire sahip olmayan kişilere fakirlik belgesi karşılığında bedelsiz

sağlanmaktadır. Askeri harcamalar, GSYH 'nın % 6,3'ünü oluşturmaktadır. Bu oran bize askeri harcamalarının ülke ekonomisinde önemli bir harcama kalemi olduğunu ve eğitim harcamalarından daha fazla, sağlık harcamalarından daha az olduğunu göstermektedir.

Cezayir'de, ülke ekonomisi ve sosyal hizmetler, yoksulluk ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015)' e göre, ülke nüfusunun % 29'u yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Bu oran rakamlarla ifade edilecek olursa, yaklaşık 40 milyon olan ülke nüfusunun 12 milyonu yoksulluk sınırı altında yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Ülkedeki yaşam şartlarının giderek kötüleşmesi, yüksek olan işsizlik oranlarının daha da artması yoksul sınıfını derinleştirecektir. Cezayir'de uzun vadede yoksulluğun azaltılması için yoksullara gelir sağlayacak faaliyetler yaratarak hem ülke ekonomisinin gelişmesi için hem de yoksul kesimin ihtiyaçları için adımlar atılmalıdır.

2.1.4 Fas'ta Yoksulluk

Fas, hem Atlantik Okyanusuna hem de Akdeniz'e kıyısı bulunan tek Kuzey Afrika ülkesidir. Konumu itibariyle stratejik açıdan çok önemli olan Cebelitarık Boğazına hâkimdir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, Fas, % 1,4 nüfus artış hızı ile bugün yaklaşık 35 milyon nüfusa sahiptir ve nüfus, Akdeniz ve Atlas okyanusu kıyılarında yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı ise % 60'tır.

Tablo 7: Fas' ta Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	34,8
Nüfus Artış Hızı	1,4
Şehirleşme Oranı	60
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	100,6
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	2,847
Büyüme Oranı	4,5
İş Gücüne Katılım Oranı	50
İşsizlik Oranı	9,7
Enflasyon Oranı	1,5
Eğitim Harcamaları (GSYH %'si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %'si)	6
Askeri harcamalar (GSYH %'si)	3,2

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Fas, akarsu bakımından zengin olmasına rağmen bu zenginlik sadece sayılar ile sınırlıdır ve istenilen düzeylerde akarsulardan faydalanılamamaktadır. Tarım için akarsular çok önemli olmasına rağmen iklim koşullarından ve planlı bir kullanım olmadığından sıkıntılar yaşanmaktadır.

Tablo 8: Fas'ta Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	7,5	3,5	5,9	4,2	3,8	5,2	3	4,5	2,6	4,5
İşsizlik Oranı (%)	9,7	9,8	9,6	9,1	9,1	8,9	9	9,2	9,9	9,7
Enflasyon Oranı (%)	3,2	2,0	3,7	0,9	0,9	0,9	1,2	1,8	0,4	1,5

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Fas ekonomisi, Avrupa'ya olan yakınlığı ve açık piyasa politikası izlemesinden dolayı çok büyük avantaja sahiptir. DB (2015) verilerine göre, orta gelirli ülkeler içerisinde yer alan Fas, 100,6 milyar dolar GSYİH' ye, 2,847 dolar kişi başına gelire sahiptir. Ekonominin kilit sektörleri arasında tarım, sanayi, hizmet ve madencilik bulunmaktadır. GSYİH içerisinde tarım sektörünün payı ise % 13'tür ve işgücünün % 39' unu istihdam etmektedir. Tarım sektörünün performansı yağmur miktarlarına ve doğal olarak akarsulara bağlıdır. Ülkedeki modern çiftlikler ihracata yönelik üretim yapmaktadır ve ülkede üretim çeşitliliği göze çarpmaktadır. ABD ve Rusya'dan sonra en zengin fosfat kaynağına sahip olan Fas, madencilik sektöründe ağırlıklı olarak fosfat üretmektedir ki bu üretim % 95 seviyelerindedir. Madencilik sektörü, önemli bir ekonomik kaynak olup GSYİH' nin yaklaşık % 4'ünü oluşturmaktadır. Hizmet sektörüne bakıldığında ise ülkedeki işgücünün % 40'ını istihdam ettiği ve GSYH' nin yaklaşık üçte ikisini oluşturduğu görülmektedir. İmalat sektörü, GSYİH' nin yaklaşık % 13' ü ve işgücünün % 20'sini istihdam etmektedir. DB (2015) verilerine göre, ekonominin temel belirleyicilerinden olan büyüme, % 4,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Fas hükümeti, ekonomik büyüme için imalat sanayisinde özelleştirme yapılmasının gerekli olduğunu düşünmektedir ve bu düşünce doğrultusunda IMF ve DB ile işbirliği yaparak ekonomik açıdan yenilenmeye başlamıştır. Bu yenilenme süresinde dış ticaret rejiminde devlet müdahalesinin kaldırılması, özelleştirme programları gibi önemli kararlar alınmış ve uygulamaya koyulmuştur. Ülkedeki tarım ve fosfat sektörlerine olan bağımlılık azaltılarak imalat ve hizmet sektörlerinin payları arttırılmıştır.

Ülkede yüksek işsizlik oranları görülmektedir. 2010 yılında, yaklaşık nüfusun neredeyse yarısı (15 yaş ve üzerindeki nüfusun yüzde 49,6' sı), bölgedeki en düşük faaliyet oranlarından birini oluşturan işgücü piyasasına katılmıştır. DB (2015) verilerine göre, işsizlik oranı % 9,1' dir. İşgücü piyasasına erişim özellikle gençler,

kadınlar ve kırsal sakinler için zordur. 15-24 yaş arası gençler, nüfusun neredeyse üçte birini temsil etmektedir ve genç işsizlik oranı, işgücüne oranla üç buçuk kat daha fazladır. İstihdam edilenler arasında çoğunluk resmi meslek piyasasından dışlanma ile karşı karşıyadır. Ülkede iş gücüne katılım oranı % 50'dir. Kadınların işgücüne katılma oranı, % 25 ile erkeklerin üçte birini oluşturmaktadır. Fas'ta ekonomik dışlanma coğrafi nedenlerden etkilenmektedir. Kırsal alanlar, kentsel alanların gerisinde kalmaktadır ve bu da ekonomik sonuçların kırsal-kent arasında bölünmesi anlamına gelmektedir. Ülkede erkekler için istihdamın ekonomik ve sosyal bir zorunluluk olduğu ancak kadınlar için bir tercih olduğu düşünülmektedir. Fas'ta kadınların çalışma hayatında olması son derece arzu edilebilir olmasına rağmen sosyal bir gereklilik olmadığı ve kadınların ailesini memnun etmek ve ev işi yapmak gibi görevleri kanısının yaygın olduğu görülmektedir. Ülkenin % 39'unu istihdam eden tarım sektörüne olan bağımlılığın azaltılması da işsizlik oranının yükselmesine zemin hazırlamaktadır. Fas için işsizlik büyük bir problemdir.

Fas hükümeti, ekonomik açıdan yenilenmeye çalışırken, kamu hizmetlerine yeterli seviyede cevap verememiştir. Bu çerçevede, ülkede eğitim ve sağlık hizmeti konularında sorunlar baş göstermektedir. Eğitim harcamalarına ve eğitim kalitesine bakıldığında, her kesimden insanın özellikle kırsal alanda yaşayanların ulaşabileceği eşit mesafede olmadığı görülmektedir. Kurumların azlığı ve ciddi bir kalite sıkıntısı çektiği düşünüldüğünde durum hiç iç açıcı değildir. Fas, eğitim kalitesi açısından MENA bölgesindeki en düşük seviyelerden birine sahiptir. Ülkede kadınlar hala yoğun bir baskı altında yaşamaktadır. Kırsal kesimde erkek çocuklarına verilen önemden dolayı kızlar ikinci plandadır ve çoğu kız eğitim çağına gelse bile ailesine yardım etmek amacıyla eğitim hakkından yoksun bırakılmaktadır. Ailelerin kız çocuklarını okula göndermemesinde sosyal baskılar, önyargılar, endişeler ve fakirlik etkili olmaktadır. DB (2015) verilerine göre, ülkede okuryazarlık oranı yaklaşık % 69 seviyesindedir. Okuryazarlık oranında kadınların payı % 58,8'dir. Bu oran bize yukarıdaki sebeplerin sayılara yansıdığını göstermektedir. Eğitim sistemini etkileyen bir diğer durum da şehirleşme oranının son zamanlarda yükselmeye başlamasıdır. Kırsal kesimdeki nüfus daha yeni yeni şehirlere göç etmekte ve eğitim-öğretimden daha verimli şekilde yararlanmaktadır. Göç edemeyen kesimler ise bu durumun zorluğuyla mücadele etmeye devam etmektedir. Hükümet bu konudaki eksiklerini gidermek amacıyla eğitimle ilgili kamu harcamalarını arttırmalıdır. DB (2015)

verilerine göre, ülkenin sağlık hizmetleri GSYH'nin yaklaşık %6'sını oluşturmaktadır. Sargutan (2010)'a göre, finansal, sosyal, fiziki ve coğrafi engeller yüzünden sağlık hizmetlerine ulaşımında sıkıntılar yaşanmaktadır. Çoğunluğu kamu tarafından finanse edilen ve işletilen sağlık hizmetleri, halkın ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Kırsal kesimde yaşayanlar, sağlık tesislerinde daha düşük kaliteli hizmetler için bile ödeme yapamayacak durumdadır. Sonuç olarak, sadece kentte yaşayanlar ve maddi durumu iyi olanlar sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanma şansına sahiptir. Ülkedeki askeri harcamalar ise GSYH'nin %3,2'sini oluşturmaktadır.

Birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, Fas halkının da sağlık, eğitim ve iş imkânı gibi refah seviyelerini arttıracak temel sosyal hizmetlerine erişiminde farklılıklar ve zorluklar vardır. Erişimde yaşanan sıkıntılar toplandığında eşitliğin karşısına yoksul bir kesim çıkmaktadır. Ülkedeki sosyal göstergeler dünyanın en yoksul ülkeleri ile karşılaştırılabilir durumdadır. UNDP (2015) verilerine göre, nüfusun yaklaşık %23'ü yoksul ve ekonomik açıdan savunmasızdır. Fas'ta kırsal kesim yoksulluk sorunu ile daha çok karşı karşıya kalmaktadır. Ancak kentsel yoksullukta yükselme eğilimindedir. Hem kırsal hem de kentsel alanlarda yoksullar, genellikle eğitimden yoksun ve birden fazla çocuk ve az sayıda çalışan üye ile büyük hanelerden oluşmaktadır. Kentte yoksullar hizmet sektöründe, kırsalda ise tarım sektöründe çalışarak yaşamlarını devam ettirmektedirler. Kırsalda çalışan yoksullar için arazilerin küçük olması, sulama imkânlarının az olması ve kuraklık, kentte çalışan yoksullar için ise istihdamda eksiklik, düşük ücret, temel hizmetlerin yetersizliği gibi çok sayıda etkenler yoksulluktan kurtulmayı engellemektedir. Bu çerçevede, uzun vadede yoksulluğun azaltılması için çalışmalar yapılmalıdır.

2.1.5 Filistin’de Yoksulluk

Filistin, ‘Verimli Hilal’ adı verilen ve bugünkü Irak, Suriye, Lübnan topraklarını kapsayan bölge içerisinde batıdadır. Verimli topraklarından ve Afrika ile Asya arasındaki bağlantıdan dolayı önemli bir konuma sahiptir. Filistin, Batı Şeria ve Gazze Şeridi’nden oluşan bölge olarak da tanımlanabilmektedir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre Filistin, % 3 nüfus artış hızı ile bugün yaklaşık 4,6 milyon nüfusa sahiptir. Nüfusun 1,8 milyonu Gazze bölgesinde, 2,8 milyon ise Batı Şeria’da yaşamakta ve cinsiyet dağılımı istatistiklerine bakıldığında eşitlik göze çarpmaktadır. Karagöl (2014)’e göre, Gazze bölgesi, kilometre kareye düşen insan sayısının 4,5 bin gibi yüksek bir sayı olmasından dolayı en yüksek nüfus yoğunluğunun yaşandığı bölgelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede şehirleşme oranı % 74,5 düzeyindedir.

Filistin, stratejik konumu ve verimli topraklara sahip olmasından dolayı ilk çağlardan itibaren birçok medeniyetin hâkimiyet kurmak istediği bir bölge olmuştur. 1516 yılında Osmanlı hâkimiyeti altına giren Filistin, 1.Dünya Savaşı sonucunda İngiltere tarafından işgal edilerek manda yönetimi kurulmuştur. Bu yönetim süresinde İngiltere tarafından Filistin topraklarında Yahudi devleti kurulması fikri belirmiş ve 2.Dünya Savaşından sonra Avrupa’da yaşayan Yahudiler hızlı bir göç akımı ile Filistin’e gelerek yerleşmişlerdir. Filistin halkı, hem İngiliz mandası yönetimi altında olmaya hem de Yahudiler tarafından topraklarının gasp edilmesine karşı ayaklanmalar başlatmış ve bu ayaklanmalar beraberinde çatışmaları getirmiştir. BM, 1947 yılında Filistin topraklarının bölünmesi yönünde bir plan sunmuş ve çok kısa sürede planın kabul edilmesiyle bölgede yaşayan nüfusa oranla daha az bir nüfusa sahip Yahudilere Filistin topraklarının yarıdan fazlası verilmiştir. BM planı uyarınca Filistin topraklarından İngilizler çekilmiş ve 1948 yılında Yahudiler tarafından işgal edilen topraklarda İsrail bağımsızlığının ilan etmiştir. Bu plan Filistin’de etkisi yıllarca süren ve sürmeye de devam edecek olan şiddetli kargaşa ve çatışma ortamına zemin oluşturmuştur. İsrail devleti, bir yandan bağımsızlığını ilan ettiği bölge içerisinde sınırlı kalmayıp yağmalayıcı bir politika izleyerek sınırlarını genişletmiş bir yandan da tam bağımsız olmak isteyen ve sadece Batı Şeria ve Gazze de sıkışıp kalan Filistin halkı üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Keza bu baskılar, 1993 yılında sınırlı otoriteye sahip bir Filistin Özerk Yönetiminin kurulmasıyla bir nebze de olsa

durdurulmuştur. Özerk yönetim ilerleyen zamanlarda kendi içinde ve İsrail ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Yaşanan bu anlaşmazlıklar ve anlaşmazlıkların getirdiği çatışmalar Filistin halkının barış, istikrar ve güvenlik sağlaması umutlarını yok etmekle birlikte yaşam hakkını da gasp etmektedir.

Tablo 9: Filistin’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	4,6
Nüfus Artış Hızı (%)	3
Şehirleşme Oranı (%)	74,5
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	100,6
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	2,700
Büyüme Oranı (%)	4,5
İşsizlik Oranı (%)	26
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

İsrail uyguladığı yayılcı politikasıyla Filistin’ in verimli topraklarını gasp ederek ekonomik açıdan canlanma ve hammadde ihtiyacını karşılamıştır. Filistin topraklarındaki ekonomik faaliyetlerinde işgücü olarak Filistin halkını sömürme yoluna başvurmuştur. Bunun sonucunda Filistin, ekonomik yönden çok büyük sarsıntılar yaşamıştır. Zamanla İsrail, Filistin ekonomisi üzerindeki baskılarının derecesini arttırarak diğer ülkeler ile ticaret yapmasını engelleme yoluna başvurmuştur. Öztürkler (2013)’e göre, Filistin ekonomisinin verimli topraklarının gasp edilmesi, iş gücünün çalınması ve ticaret yollarının kapanması sonucunda İsrail’e bağımlı bir hale gelmiştir daha doğrusu getirilmiştir. Karagöl (2014) göre, Filistin yaptığı toplam ithalat miktarının yaklaşık % 70’ini İsrail’den karşılamaktadır. Bu durum ülkeler arasındaki birebir anlaşmalar dâhilinde değil aksine baskı ve şiddetin yanında ekonomik kuşatma altında olmasıyla alakalıdır. Ufukta barış ve uzlaşının

olmaması Filistin’de sürdürülemez bir ekonomik durum ortaya çıkartmış ve Filistin uluslararası mali bağış desteği merkezi haline gelmiştir.

Dünya Bankası (2015) verilerine göre, orta gelirli ülkeler içerisinde yer alan Filistin, 100,6 milyar dolar GSYİH’ ye, 2,700 dolar kişi başına gelire sahiptir. Filistin’de GSMH’yi % 37 sanayi sektörü, % 59 hizmet sektörü ve %4 tarım sektörü oluşturmaktadır. Ekonomik istikrarsızlık kişi başına düşen gelirden durgunluğa ve işsizlik oranlarında artışa neden olmaktadır. İşsizlik oranlarına bakıldığında Gazze’de yaklaşık % 40, Batı Şeria’da ise % 18 seviyelerdedir. Özellikle Gazze’deki genç işsizliğin % 58 oranında olması endişe vericidir. Filistin ekonomisi, İsrail’e rağmen toparlanabilirse çalışabilecek olan çok büyük bir genç nüfus kitlesine sahiptir.

Filistin ekonomisinin yapısını Batı Şeria ve Gazze birlikte oluşturmaktadır. Filistin iklim çeşitliliği ve verimli topraklarından dolayı tarım ekonomisiyle özdeşleştirilmiş bir ülkedir. Yalnız İsrail’in uyguladığı baskıcı politikalarından dolayı topraklarını verimli bir şekilde kullanamamaktadır. Filistin’in ekonomik açıdan iş gücünden yoksun olması, üretim yapısını geliştirememesi ve topraklarını tam kapasitede kullanamaması tarım ürünlerinin ihracatını bitirme noktasına getirmiş ve sadece çiftçinin kendisine yetecek miktarda üretim yapması seviyesine kadar düşmüştür. Filistin ekonomisinin yapısında tarım sektörünün verimsizliğine karşın sanayi ve hizmet sektörü ülke için umut ışığı olmaktadır. Sanayi sektöründeki gelişmeler ve gerçekleştirilen ihracatlar doğrultusunda ülke ekonomisine önemli derecede katkı yaptığı görülmektedir. Hizmet sektörüne bakıldığında ise Filistin ekonomisi için hizmet ekonomisi demek yanlış bir ifade olmayacaktır. GSMH’ ye katkısından dolayı ekonomiyi canlı tutan en önemli kalemdir. Filistin iş gücünün % 61’inden fazlasını hizmet sektöründe istihdam etmektedir. Küçük ve çok kırılgan bir ekonomiye sahip olan Filistin’de gerçekleşen olumlu gelişmelere zincir vuran bir İsrail baskısı, becerikli işgücü yetersizliği, hammadde eksikliği vb. nedenlerden dolayı her sektör tehlike altındadır.

Tablo 10: Filistin’de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	-3,9	6,5	6,0	8,6	8	12,4	6,2	2,2	-0,1	4,5
İşsizlik Oranı (%)	23,6	23,8	24	24,6	23,7	20,9	23	23,4	26,9	26
Enflasyon Oranı (%)	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Filistin’de ekonomik görünümün iyi olmaması, tahmin edilen büyüme seviyelerinin yakalanamaması yaşam standartlarını iyileştirmek için yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizlik, halkın eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarından mahrum kalmasına neden olmaktadır. Hükümet yönetimindeki eğitim kurumları çok ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Olumsuz koşullara rağmen Filistin’de okuryazarlık oranı % 96’dır ve bu oran ülke için bir umut ışığıdır. Çünkü eğitilmiş bir toplum her ne koşulda olursa olsun kalkınmak ve gelişmek için elinden geleni yapacaktır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, eğitim çağına gelen çocukların yaklaşık % 93’i okula kayıt olmakta sadece % 7’si eğitime katılmamaktadır. Bu oranlar bize ebeveynlerin çocuklarının eğitimlerine ve çocuklarının geleceğine büyük ölçüde önem verdiğini göstermektedir. Çok zor koşullarda yaşamına devam etmek için çabalayan Filistinliler, OKA bölgesinde azımsanmayacak derecede eğitilmiş bir gruba sahiptir. Ancak, her alanda olduğu gibi İsrail tarafından gerek okulların kapatılması gerek eğitim binalarına saldırılar düzenlenmesi ile Filistin’de eğitim engellenmeye çalışılmaktadır.

Ülkenin sağlık hizmetlerine bakıldığında ise hiç iç açıcı bir durum yoktur. Ülkede yeterli sayıda sağlık merkezi bulunmamakla birlikte var olan sağlık merkezlerinde de gerekli tedaviler yapılamamaktadır. Ülkede yaşanan ilaç sıkıntısı, sağlık cihazlarının yetersizliği gibi nedenlerle eksik olan sağlık hizmetlerinin daha da aksamaktadır. Filistin’de kamu sektörü, sağlanan hizmetlerde ve hizmetlerin kalitesinde çok büyük problemlerle karşı karşıyadır.

Filistin’de yaşanan ekonomik istikrarsızlık, hızlı nüfus artışı, eğitim, sağlık ve iş olanakları imkânsızlıkları yanında ülkedeki huzursuz ortam ve çatışmalardan dolayı askeri harcamaların fazla oluşu da ülkeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Filistin

hükümeti, uluslararası finansal desteklerin büyük çoğunluğunu güvenliği sağlamak adına kullanmaktadır.

Sonuç olarak İsrail'in süregelen baskıları ve dönem dönem gerçekleşen saldırıları karşısında Filistin'de yaşam gittikçe dramatik bir hâl almaktadır. Ülkedeki ekonomik istikrarsızlık ve yüksek işsizlik oranları, yoksulluk sorununu karşımıza çıkarmaktadır. UNDP (2015) verilerine göre, Filistin halkının % 56'sı aşırı yoksulluk içerisinde yaşamakta ve ayda yaklaşık 0,534 dolardan daha azıyla hayatını devam ettirmektedir. Yani bir Filistinli günde 2 dolardan daha az parayla geçinerek aslında zoru başarmaya çalışmaktadır. Uluslararası yoksulluk tanımlamasına göre, Filistin halkı, hayat standartlarında yaşayabilecek yeterli gelire sahip olamamakla birlikte birçok ülkeyle kıyaslandığında uçurumun kenarındadır. Halkın % 80' inin gıda yardımlarına ihtiyacı vardır. Gerçekleşen yardımların yoksul halka ulaştırılmaması halinde fakirlik sınırı altında yaşayanların oranının yükselmesi kaçınılmazdır. Yoksulluğun bir nebze de olsa azaltılması, halkın refah seviyesinin yükseltilmesi için tüm hizmet sektörlerini kapsayan yeni ekonomik kalkınma planlamasına ve İsrail'e olan bağımlılığın azaltılmasına ihtiyaç vardır.

2.1.6 İran'da Yoksulluk

İran, Ortadoğu'da yer alan bir ülkedir. Ülkede dini esaslara dayandırılan bir devlet düzeni inşa edilmiştir. Dünyadaki en dağlık ülkelerden birisi olarak bilinen İran, engebeli, dağlık ve çöllerle kaplı ve topraklarının % 10,82'i ekilebilir arazilerden oluşmaktadır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, % 1,27 nüfus artış hızı ile bugün yaklaşık 79,36 milyon nüfusa sahiptir. Nüfus, Hazar denizi dolaylarında ve iç kısımlarda vahaların olduğu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Ülkede şehirleşme oranı, % 73,4'tür.

Tablo 11: İran'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2014	2015
Nüfus (Milyon)		79,36
Nüfus Artış Hızı (%)		1,27
Şehirleşme Oranı (%)		73,4
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	425,3	NA
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	5,424	NA
Büyüme Oranı (%)	4,3	NA
İş Gücüne Katılım Oranı (%)		44,7
İşsizlik Oranı (%)		11,3
Enflasyon Oranı (%)	17,2	13,7
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	3	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	6,9	NA
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	2,3	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

İran, petrol ve doğalgaz ihracatına güvenen ancak tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin katkısının da olduğu karma bir ekonomiye sahiptir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, yüksek orta gelirli ülkeler grubunda alan İran, enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer almasına rağmen 425,3 milyar dolar GSYH'ye ve 5,424 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. Bu oranlar bize zengin enerji kaynaklarını ekonomik kalkınmaya ve halkın refahına yansıtamadığını

göstermektedir. GSYH'nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 9,1, sanayi sektörü % 39,9, hizmet sektörü ise % 51'dir. Gelişmiş ülkelerde tarımın payı % 5'in altında, hizmet sektörü ise % 60'ın üstünde olduğu gözlemlenmektedir. İran'ın ana sektör oranlarına bakıldığında, gelişmiş ülke profili çizmediği yorumunda bulunulabilir.

Tablo 12: İran'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	4,9	8,1	0,2	1	5,7	2,6	-6,6	-1,9	4,3	NA
İşsizlik Oranı (%)	11,3	10,6	10,5	12	13,5	12,3	12,2	10,4	10,6	11,3
Enflasyon Oranı (%)	11,9	17,2	25,5	13,5	10,1	20,6	27,3	39,2	17,2	13,7

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Tablo 11'de, İran'ın büyüme oranına bakıldığında, Arap Baharı öncesinde ortalama % 3,98, Arap Baharı sonrası % -0,4 büyüme gerçekleşmiştir. İran'da iş gücüne katılım oranı % 44,7'dir. İşgücüne katılım oranının sadece % 16,2'sini kadınlar oluşturmaktadır ve bu oran erkeklerin iş gücüne katılma oranına göre çok düşük bir seviyededir. İşsizlik oranlarında da bu durum görülmektedir. Ülkedeki işsizlik oranı % 11,3 iken kadınlar işsizlik oranının % 18,9'unu erkekler ise % 9,6'sını oluşturmaktadır. Genç işsizlik oranlarının da % 26,2 seviyesinde olduğu göz önünde bulundurulacak olursak İran'da işsizlik büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. İşgücünün sektörlere dağılımı, tarım % 16,3, sanayi % 35,1 ve hizmet % 48,6 şeklindedir. Enflasyon, bir ülkede ekonomik performansın temel belirleyicilerinden birisidir. İran'da enflasyon 2015 yılında % 13,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Enflasyon, 2006-15 yılları arasında ortalama % 19,62 ile oldukça yüksektir.

İran'da ekonomideki istikrarsız ilerleyişlere rağmen ülkede halkın refah seviyesi için yüksek sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmaktadır. Öyle ki ülkede eğitime, savunma sanayisinden daha çok harcama yapan tek Ortadoğu ülkesi olma özelliğini taşımaktadır. Ülkede okuryazarlık oranı % 86,8'dir. Eğitim ücretsiz ve zorunludur. Ülkenin eğitimli gençlere ihtiyacı vardır ve bu doğrultuda eğitime daha çok önem verilmektedir. DB (2015) verilerine göre, ülke ekonomisinde eğitim harcamaları hükümet harcamalarının yaklaşık % 19'unu, GSYH'nin ise yaklaşık %3'ünü

oluşturmaktadır. İnan'daki sağlık hizmetleri, eğitimden sonra en büyük harcamaların yapıldığı diğer bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. İnan'da sağlık harcamaları hükümet harcamalarının % 18'ini oluştururken, GSYH 'nın % 6,9'unu oluşturmaktadır. Askeri harcamalar ise GSYH 'nın % 2,3'n oluşturması eğitim ve sağlık alanında yapılan harcamaların daha yüksek olduğunu kanıtlar niteliktedir.

İnan'da, ülke ekonomisi ve sosyal hizmetler, yoksulluk ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015) verilerine göre, ülke nüfusunun neredeyse % 30'u yoksuldur. Hükümet tarafından yoksul kesim için sosyal koruma programları geliştirilse de bu programlar yetersiz kalmaktadır. Bu çerçevede, uzun vadede yoksulluğun azaltılması için yoksul kesim için gelir sağlayacak faaliyetler yaratılarak, yoksul kesimin ihtiyaçları için adımlar atılmalıdır.

2.1.7 Irak'ta Yoksulluk

Irak, Ortadoğu'da Körfez ülkelerinden birisidir ve Körfez ülkeleri içerisinde İran ve Suudi Arabistan'dan sonra en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Akdeniz ile Uzakdoğu'nun birbirine bağlandığı noktada yer Irak, Asya, Avrupa ve Afrika bölgeleri arasında bir köprü vazifesi üstlenmektedir. Birinci Dünya Savaşından sonra 1932 yılında bağımsızlığını kazanan Irak, uzun süre tek adam yönetimi ile yönetilmiştir. 2003 yılında ABD'nin askeri müdahalesiyle tek adam yönetimi sonlandırılmış ve yeni bir yönetim kurulmuştur. Ülke topraklarının % 18,1'i tarıma elverişlidir ve ülkede çoğunlukla çöl iklimi hâkimdir. Dünya bankası (2015) verilerine göre, Irak % 3,1 nüfus artış hızı ile bugün 36,12 milyon nüfusa sahiptir. Nüfus, ülkenin kuzey, merkez ve doğu kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Ülkede şehirleşme oranı % 69,5 düzeyindedir.

Tablo 13: Irak'ta Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	36,12
Nüfus Artış Hızı (%)	3,1
Şehirleşme Oranı (%)	69,5
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	179,6
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	4,974
Büyüme Oranı (%)	3
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	42,4
İşsizlik Oranı (%)	15,5
Enflasyon Oranı (%)	1,4
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	5,5
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	5,3

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Irak, neredeyse her alanda devlet tarafından yönetilen, petrole bağımlı bir ekonomiye sahiptir. Öyle ki petrol gelirleri kamu gelirlerinin % 90'dan fazlasını ve döviz kazancının % 80' ini sağlamaktadır. Irak, sahip olduğu rezervler sayesinde dünyanın

dördüncü petrol ülkesidir. Öztürkler (2012)' e göre, bir ekonomide büyüklüğü, ekonominin yarattığı GSYH, ekonominin gelişmişliğinde kişi başına GSYH göstermektedir. Dünya Bankası (2015)'na göre, yüksek orta gelir grubunda yer alan Irak, 179,6 milyar dolar GSYH'ye, 4,974 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. GSYH' nin oluşumunda ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 5,7, sanayi sektörü % 45,1, sanayi sektörü % 49,3'tür. Irak'ta büyüme oranlarına bakıldığında, 2008-2011 yılları arasında gerçekleşen küresel krizin ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı'nın, ülke ekonomisinin dengesini bozduğunu göstermektedir. Ülkedeki iş gücüne katılım oranı, % 42,4 ile oldukça düşüktür. İş gücüne katılım oranının sadece % 17,8' ini kadınlar oluşturmaktadır. Ana sektörler göre istihdam oranları, tarım % 21,6, sanayi % 18,7, hizmet % 59,7 şeklindedir. Tarım sektörü, Irak için hala çok önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Tablo 13'den de görüldüğü üzere, Irak'ta işsizlik oranı % 15,5'tir. İşsizlik oranında kadınların payı oldukça yüksektir. Kadınlar iş hayatında olmak yerine ev hanımı olmayı tercih etmektedir. Ülkedeki genç işsizlik, % 34,4 ile yüksek olan diğer bir göstergedir. Bu çerçevede, Irak için işsizlik çözülmesi gereken zorlu bir problemdir. Ülkede enflasyon ise % 1,4 düzeyindedir.

Tablo 14: Irak'ta Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	10,1	1,3	8,2	3,3	6,4	7,5	13,9	6,5	0,7	4,8
İşsizlik Oranı (%)	17,5	16,9	15,3	15,2	15,2	15,2	15,3	15,1	15	15
Enflasyon Oranı (%)	53,2	-10,0	12,6	6,8	2,8	5,8	6	1,8	2,2	1,3

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Irak'ta her alanda özel yatırımlar için açık bir politika izlenirse de istenilen seviyede gerçekleşmemektedir. Bu durum, eğitim ve sağlık hizmetleri vb. sosyal hizmetlerin hükümet tarafından karşılanmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, bu zorunluluk istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Ülkede okuryazarlık oranı % 79,7 ile bölge ülkelerinin biraz gerisinde kalmaktadır. Eğitim ücretsiz ve sadece ortaöğretime kadar zorunludur. Irak'ta nüfus artış hızının ve işsizlik oranının yüksek olması gibi sorunlardan dolayı eğitime ayrılması gereken kaynaklar yetersiz kalmakta ve eğitime gereken önem verilememektedir. Irak, Filistin'den sonra en kötü sağlık hizmetlerine sahip olan ülkedir. Sağlık harcamaları GSYH' nin % 5,5'ini oluştursa da ülke için

yetersiz kalmaktadır. Öyle ki ülkedeki hastaneler ve doktorlar sadece nüfusun çeyreğinin ihtiyacını karşılayabilecek düzeydedir. Ülkenin askeri harcamaları GSYH'nin % 5,3'ünü oluşturmaktadır.

Yoksulluk göstergelerinin yaşam kalitesi, kamu hizmetleri, eğitim, sağlık, iş fırsatları ve istihdamı içerdiği düşünüldüğünde, Irak için yoksul ülke yorumunda bulunulabilir. Ülkede derin bir yoksulluk yaşanmaktadır ve ülkedeki karışıklıklar, savaş ortamı ve petrol fiyatlarındaki düşüş, ekonomiyi ve ana gelir kaynağı olarak petrolü kullanan devlet bütçesini zorlamaktadır. Bu zorlanma karşısında var olan yoksulluk daha da artmaktadır. UNDP (2015) verilerine göre, ülkenin % 25'i yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Son birkaç yılda yoksulluk seviyesinin aslında görünenden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Yoksulluk, çözümlerin yokluğunda sosyal gelişim için temel bir engeldir. Bu çerçevede, uzun vadede yoksullukla mücadelede politikalar geliştirilerek, yoksul kesimin ihtiyaçları doğrultusunda hareket edilmelidir.

2.1.8 İsrail'de Yoksulluk

İsrail, Afrika ve Asya kıtalarının birbirine bağlandığı bölgede yer almaktadır. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, İsrail, % 1,98 nüfus artış hızı ile bugün 8,38 milyon nüfusa sahiptir ve nüfusunun % 75'i Yahudi geri kalan kısmı ise Arap'tır. Ülke nüfusu, Tel Aviv ve Hayfa çevrelerinde yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı % 92,1 ile oldukça yüksektir.

Tablo 15: İsrail'de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	8,38
Nüfus Artış Hızı (%)	1,98
Şehirleşme Oranı (%)	92,1
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	299,4
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	35,729
Büyüme Oranı (%)	2,5
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	79,5
İşsizlik Oranı (%)	3,8
Enflasyon Oranı (%)	-0,6
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	6
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	7,8
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	5,3

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

İsrail, teknolojik açıdan gelişmiş bir ekonomiye sahiptir. DB (2015)' ye göre, yüksek gelirlili ülkeler grubunda yer alan İsrail, dışa açık bir piyasa ekonomisi politikasını benimsemektedir. Bu politikasına rağmen, 2008-2012 yılları arasında gerçekleşen ekonomik krizden en az etkilenen ülkelerden birisi olma özelliğine sahiptir. Ülke ekonomisinin krizden etkilenmemesi sebebi olarak teknoloji temelli ekonomiye sahip olması gösterilebilir. Teknoloji temelli ekonomisinde askeri ve tıbbi teknoloji önemli bir yere sahiptir. İsrail ekonomisi için başka bir ifade kullanılmak istenilirse bu şüphesiz savaş ekonomisi olacaktır. Ülke içerisinde bulunduğu karışıklıklardan dolayı bir savaşı idare edebilecek ve savaş kaynaklarını sağlayabilecek şekilde düzenlenmiştir.

Tablo 16: İsrail’de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	5,2	5,7	2,9	1,3	5,2	4,6	1,9	4,1	3,1	2,5
İşsizlik Oranı (%)	10,7	9,4	7,7	9,5	8,5	7,1	6,9	6,2	5,9	3,8
Enflasyon Oranı (%)	2,1	0,5	4,5	3,3	2,6	3,4	1,7	1,5	0,4	-0,6

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Öztürkler (2012)’ e göre, GSYH’den yola çıkarak hesaplanan kişi başına GSYİH’e o ülke insanının refah düzeyinin bir göstergesidir ve büyüme hızı ekonominin nasıl bir performans sergilediğini göstermektedir. İsrail, Dünya Bankası (2015) verilerine göre 299,4 milyar dolar GSYH’ye sahiptir. Yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alan İsrail’de kişi başına düşen gelir ise 35,729 dolardır. İsrail’de GSYH oluşumunda, tarım sektörü % 2,1, sanayi sektörü % 27,3 hizmet sektörü ise % 70,6 katkı sağlamaktadır. Hizmet sektörünün oldukça yüksek olması İsrail’in gelişmiş ülke profili çizdiğini göstermektedir. Ülke ekonomisi, 2006-2015 yılları arasında ortalama % 3,65 büyümüştür. İsrail ekonomisinde enflasyon oranlarına bakıldığında, en yüksek seviyeye 2011 yılında % 3,4 ile ulaştığı görülmektedir ki bu oran İsrail ekonomisi için makul bir seviyedir. Öztürkler (2011)’ e göre, bir ülkenin ekonomik performansını, insan kaynağının ne kadarını istihdam ettiği belirlemektedir. İsrail’de iş gücüne katılım oranı % 64’tür. Bu oran içerisinde erkekler % 69,4, kadınlar ise % 58,9 katkı sağlamaktadır. Kadın ve erkeklerin iş gücüne katılım oranlarının birbirine yakınlığı da bizlere İsrail’in gelişmiş ülke profili çizdiğini kanıtlar niteliktedir. İsrail’de iş gücünün sektörlere göre dağılımı ise tarım sektörü % 1,1, sanayi % 17,3, hizmet sektörü ise % 81,6 şeklindedir. İsrail’de işsizlik oranı % 3,8 ile oldukça düşüktür. İşsizlik oranının düşük olması, İsrail’deki yüksek askeri personel sayısı ile açıklanabilir.

İsrail ekonomisindeki istikrarlı ilerleyiş beraberinde yüksek sosyal hizmetler getirmektedir. Ülkenin eğitim alanındaki faaliyetlerine bakıldığında, ücretsiz ve temel eğitimin zorunlu olduğu görülmektedir. Eğitimde tüm çocuklara fırsat eşitliği sağlanarak başarı düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır. İsrail’de ülke ekonomisinde eğitim harcamaları GSYH’nin yaklaşık % 6’sını, hükümet harcamalarının ise yaklaşık % 14,5’ini oluşturmaktadır. Ülkedeki okuryazarlık seviyesi % 97,8 ile oldukça yüksektir. Hükümetin sağlık alanındaki faaliyetlerinin ise batı ile yarışabilecek

düzye de olduğu görölmektedir ve sağlık hizmetlerine yapılan harcamalar GSYH' nin % 7,8'ini oluşturmaktadır. Askeri harcamalar ise İsrail ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. DB (2015)' na göre, askeri harcamalar GSYH' nin % 5,3'ünü, hükümet harcamalarının % 14,6'sını oluşturmaktadır.

İsrail'de ÷lke ekonomisi ve sosyal hizmetler, yoksulluk ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015) verilerine göre, ÷lke nüfusunun % 22'si yoksuldur. Bu oran, gelişmiş ÷lkeler içerisindeki en yüksek yoksulluk oranıdır. İsrail'de beş kişiden biri yoksulluk içinde yaşamaktadır. Yoksulluk istatistikleri, aile yapısına göre değişmektedir. ÷lkede, çocuklu, tek ebeveynli ve sadece bir çalışan ebeveyni olan aileler daha çok yoksulluk riski taşımaktadır. Hükümet, yoksullaşmaya yanıt olarak, yoksulluk ile mücadele için ulusal bir komite kurmuştur. Komitenin sunduğu tavsiyeler doğrultusunda, yoksullar için mali kaynak sağlanarak (ailelere çocuk yardımları ve asgari ücreti artırımı vb.), yoksulluğun azaltılması amaçlanmaktadır.

2.1.9 Katar'da Yoksulluk

Ortadoğu'da petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengin ülkeler arasında ilk aklı gelen Katar, modern, küçük bir Arap ülkesidir. DB (2015) verilerine göre, Katar % 2,8 nüfus artış hızı ile bugün 2,482 milyon olup göçmen nüfusu toplam nüfusun % 85' ini oluşturmaktadır. Cinsiyet dağılımı istatistiklerine bakıldığında yaklaşık % 70'inin erkek, % 30'unun da kadından oluştuğu görülmektedir. MENA bölgesinde cinsiyet dağılımı oranların hemen hemen her ülkede eşitlik gösterdiği düşünülürse Katar bu konuda farklılık göstermektedir. Nüfus, ülkenin kuzey bölgesinde yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı ise % 99,2'dir.

Tablo 17: Katar'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	2,482
Nüfus Artış Hızı (%)	2,8
Şehirleşme Oranı (%)	99,2
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	164,6
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	66,346
Büyüme Oranı (%)	3,9
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	80
İşsizlik Oranı (%)	0,16
Enflasyon Oranı (%)	1,8
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	3,5
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	2,2
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Katar, yüzölçümü bakımından hemen hemen Afyonkarahisar kadar ve sadece bir yarımadadan oluşan bir ülke olmasına rağmen günümüzde uluslararası bir aktördür. Katar'ın kazandığı bu ünde sahip olduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarından elde ettiği gelir başrol oynamaktadır. Kişi başına gelirin oldukça yüksek olmasından dolayı dünyanın en zengin ülkeleri içerisinde yer alan Katar, rezervleri sayesinde ilerleyen zamanlarda da yerini koruyacağı düşünülmektedir. Katar, dünyadaki doğalgaz

kaynakları bakımından % 13'lük bir pay ile üçüncülüğü elinde bulundurmaktadır. Petrol keşfedilmeden önce Katar, inci ve balıkçılık esaslı küçük bir ekonomiye sahip iken günümüzde dünyanın en zengin ekonomisi haline gelmiştir. Petrolün keşfedilmesi Katar için çok büyük bir şans olmuş ve bu şans ekonomiye evrim geçirtmiştir. Katar'da GSYH büyük oranda petrol ve doğal gaz sektörü tarafından yönetilmektedir. Öyle ki ülke ekonomisinde petrol ve doğalgaz gelirleri ihracat gelirlerinin % 92' sini, GSYİH' nin da % 60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte ülkede imalat, inşaat ve finans hizmetleri de ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Dünya Bankası (2015)' na göre, yüksek gelirli ülkeler grubunda alan Katar, 164,6 milyar dolar GSYH'ye ve 66,346 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. GSYH'nin oluşumunda, tarım sektörü % 0,1, sanayi sektörü % 51,1 hizmet sektörü ise % 48,8 katkı sağlamaktadır.

Katar ekonomisi dünya petrol ve doğal gaz piyasasındaki fiyatlara duyarlıdır. Dünya petrol ve doğalgaz piyasasındaki fiyatlarda yaşanan azalış veya artış ekonomik olarak büyümeyi dolayısıyla da ülkeyi etkilemektedir. Tablo 17'de, Katar'ın büyüme oranına bakıldığında, 2008-11 yılları arasında gerçekleşen küresel krizden etkilendiği açıktır. Ülkede işsizlik oranı ise % 0,16 ile yok denecek kadar azdır. Ülkede iş gücüne katılım oranı yaklaşık % 80'dir. Genç nüfusta erkeklerin % 74'ü kadınların ise % 28,1'i iş gücüne dâhil olmaktadır. Katar'da gerçekleşen yatırımlar doğrultusunda çok daha fazla iş gücüne ihtiyacı olduğu görülmektedir. Ülkede enflasyon oranı ise % 1,8 düzeylerinde olup kişi başına düşen gelir ve toplam talebin etkisi sonucu değişiklik göstermektedir.

Tablo 18: Katar'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	26,1	17,9	17,6	11,9	19,5	13,3	4,6	4,4	3,9	3,5
İşsizlik Oranı (%)	1,3	0,6	0,3	0,4	0,4	0,6	0,4	0,3	0,2	0,16
Enflasyon Oranı (%)	11,8	13,7	15,0	-4,8	-2,4	1,9	1,8	3,1	3,0	1,8

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Katar ekonomisindeki istikrarlı ilerleyiş beraberinde yüksek yaşam standartları, yüksek sosyal hizmetler ve işsizlik sıkıntısı çekmeyen bir toplum meydana getirmiştir.

Katar'da eğitim, anaokulundan liseye kadar zorunludur ve üniversite de dâhil olmak üzere ücretsizdir. Katar'da son on yıl içerisinde eğitime daha çok önem vermeye başlanmış ve bu doğrultuda yatırımlar arttırılmıştır. Ülkede okuryazarlık oranı % 96,8'dir. Eğitim alanında yatırımlar doğrultusunda bir eğitim şehri oluşturmak amaçlamaktadır. Eğitim harcamaları, GSYH' nin % 3,5'ini oluşturmaktadır. Katar'da sağlık alanında da hizmetler ücretsiz ve oldukça gelişmiştir. Sağlık harcamaları, GSYH 'nin % 2,2'sini oluşturmaktadır. Sağlık alanında ülkenin tek sorunu halkın yaklaşık % 40'nın obezite olmasıdır.

Ülkede halkın refah seviyesinin yüksek oluşu, işsizlik probleminin ve çatışma ortamının olmayışı yani yaşam koşullarının halk için iyi seviyelerde olması yoksul bir kesimin oluşmasına izin vermemektedir ve dolayısıyla Katar'da yoksulluk sorunu karşımıza çıkmamaktadır.

2.1.10 Kuveyt'te Yoksulluk

Su kenarındaki kale anlamına gelen Devletü' l-Kuveyt, Ortadoğu'da yer alan bir Arap ülkesidir. Petrol üzerinde yüzen bir ülke olarak tanımlanan Kuveyt'in topraklarının tamamına yakını çöldür. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, Kuveyt % 4,3 nüfus artış hızı ile bugün 3,936 milyon nüfusa sahiptir. Nüfusun sadece % 31,3'ünü Kuveyt vatandaşları oluşturmaktadır. Geri kalanı ise göçmenlerdir. Kuveyt'te genç nüfus neredeyse nüfusun üçte ikisini oluşturmaktadır. Cinsiyet dağılım istatistiklerine bakıldığında % 56,19 erkek, % 43,81 kadın oranları görülmektedir. Ülkede şehirleşme oranı % 98,3 ile oldukça yüksektir.

Tablo 19: Kuveyt'te Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	3,936
Nüfus Artış Hızı (%)	4,3
Şehirleşme Oranı (%)	98,3
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	114
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	28,975
Büyüme Oranı (%)	1,8
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	70
İşsizlik Oranı (%)	2,7
Enflasyon Oranı (%)	3,2
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	4
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	3
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Kuveyt, yüzölçümü bakımından küçük bir ülke olmasına rağmen günümüzde uluslararası bir öneme sahiptir. Kuveyt'in kazandığı bu önemde sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ve rezervlerden elde ettiği gelir başrol oynamaktadır ve ülke ekonomisi, petrole bağımlıdır. Petrol ihracatından elde edilen gelirin toplam ihracat içerisindeki payı yaklaşık % 90 iken kamu gelirleri içerisindeki pay ise % 90,2'dir. Dünya Bankası (2015) tarafından belirlenen sınıflamada yüksek gelirli ülkeler

içerisinde yer alan Kuveyt, 114 milyar dolar GSYH'ye, 28,975 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. Ülkenin ekonomik büyüme oranı ise 2014 yılında % 0,5, 2015 yılında ise % 1,8 olarak gerçekleşmiştir. GSYH oluşumunda, sanayi sektörü % 59,6, hizmet sektörü % 40, tarım sektörü ise % 0,4 katkı sağlamaktadır. Tarım sektörünün % 1 bile olmamasının nedeni topraklarının çöl ve kurak olmasıdır. Tarımsal üretimin yetersiz olması Kuveyt'in gıda ürünlerinde dışa bağımlı olmasına neden olmaktadır.

Katar ekonomisi, dünya petrol fiyatlarındaki yaşanan ani değişikliklerden etkilenmektedir. Tablo 20'den de görülebileceği üzere, 2008-2012 yıllarında yaşanan küresel ekonomik kriz ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı, büyüme oranında dalgalanmalara sebep olmuştur. Öztürkler (2012)' e göre, işgücü piyasası ülkenin gelişmişlik seviyesi ile ilgili önemli bir göstergedir. Kuveyt'te 15 ve üstü yaş nüfusun % 60,2'si istihdam edilmektedir. Bu oranı, erkeklerin % 80,5'i ve kadınların %42,9'u oluşturmaktadır. Ortalama işgücüne katılım oranı ise yaklaşık % 70'dir. Bu oranlara göre, Kuveyt gelişmiş ülke profili çizmektedir. İstihdam oranlarının sektörel dağılımı, % 70,7 hizmet sektörü, % 20,6 sanayi sektörü ve % 2,7 tarım sektörü şeklindedir. İşsizlik oranı yalnızca % 2,7'dir. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden olan enflasyon ise % 3,2 düzeyindedir.

Tablo 20: Kuveyt'te Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	7,5	5,9	2,4	-7,0	-2,3	9,6	6,6	1,1	0,5	1,8
İşsizlik Oranı (%)	1,3	1,5	1,8	1,6	1,8	3,6	3,5	3,4	3,3	2,7
Enflasyon Oranı (%)	3,0	5,4	10,5	4,6	4,4	4,9	3,1	2,7	2,9	3,2

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Ülkede ilköğretim zorunludur ve üniversite eğitimine kadar ücretsizdir. Okuryazar olmayan kesimi azaltmak hatta yok etmek için çalışmalar yapılmış ve eğitim zorunlu kılınmıştır. Ülkedeki okuryazarlık oranı % 93'tür. DB (2015) verilene göre, Kuveyt'te hükümetin eğitim harcamaları, GSYH'nin %4'ünü oluşturmaktadır. Sağlık harcamaları, GSYH 'nin ise % 2,2'sini, hükümet harcamalarının % 10'unu oluşturmaktadır. Sargutan (2010)'a göre, sağlık harcamalarında da eğitimde olduğu gibi kamu sektörü egemendir. Sağlık hizmetleri ücretsizdir ve Körfez ülkeleri içerisinde en iyisi olarak göze çarpmaktadır. Kuveyt'te askeri harcamalar, 2014 yılında

GSYH'nin % 3,6'sını oluşturmuştur. Bu oran bize eğitim ve sağlık alanındaki harcamalara denk harcamalar yapıldığını göstermektedir.

Ülkede halkın refah seviyesinin yüksek oluşu, işsizlik probleminin ve çatışma ortamının olmaması yoksul bir kesimin oluşmasına izin vermemektedir. Bu çerçevede, Kuveyt'te yoksulluk sorunu karşımıza çıkmamaktadır.

2.1.11 Libya’da Yoksulluk

Libya, MENA bölgesinde Kuzey Afrika da yer alan bir kıyı ülkesidir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, % 0,5 nüfus artış hızı ile bugün yaklaşık 6,235 milyon nüfusa sahip olan Libya’da kilometrekareye sadece iki kişi düşmektedir. 1951 yılında bağımsızlığını kazanan Libya’da, 1969’da Kaddafi ülke yönetimini ele alarak 40 yılı aşan baskıcı bir rejim ile ülkeyi yönetmiştir. Bu baskıcı yönetim Arap Bahar’ının Libya yönünde esen rüzgârıyla sarsılmış ve 2011 yılında iç savaş kendisini göstermiştir. Bir yıl süren iç savaş sonucunda Libya’da değişim başlamış ve ekonomik, sosyal ve siyasal alanda bir geçiş süreci yaşanmıştır. Libya’yı bu süreç içerisinde güçlüklerin yanında, yeni imkânların da beklediği yorumunda bulunulabilir.

Tablo 21: Libya’da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	6,235
Nüfus Artış Hızı (%)	0,5
Şehirleşme Oranı (%)	NA
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	29,15
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	4,643
Büyüme Oranı (%)	-10,2
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	53,2
İşsizlik Oranı (%)	19,2
Enflasyon Oranı (%)	12,1
Eğitim Harcamaları (GSYH %’ si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %’ si)	NA
Askeri harcamalar (GSYH %’ si)	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Libya ekonomisini dışa açık, petrol ve doğalgaz ihracatına bağımlı bir ekonomi olarak adlandırmak mümkündür. Yani, ekonominin temeli enerji sektörüne dayanmaktadır. DB (2015) verilerine göre, yüksek orta gelirli ülkeler arasında yer alan Libya, Arap Baharı öncesinde 2010 yılında 74,77 milyar dolar GSYH’ye sahip iken 2015 yılında

GSYH, 29,15 milyar dolar seviyesine kadar gerilemiştir. GSYH'deki bu düşüş kişi başına düşen gelire de yansımıştır. 2010 yılında 12,120 dolar olan kişi başına düşen gelir 2015 yılında 4,643 dolara düşmüştür. GSYH'nın oluşumunda ana sektörlerin dağılımı, tarım sektörü % 1,9, sanayi sektörü % 43,2, hizmet sektörü ise % 54,9'dur. Ülkede, tarım sektörü oranının % 1,9 olması gelişmişlik düzeyinden değil tarım alanları yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bir ülkenin ekonomik performansını ölçmekte kullanılan ölçütlerin en önemlilerinden birisi, GSYH'de yıldan yıla ortaya çıkan oransal değişme olarak tanımladığımız iktisadi büyüme oranının ne olduğu ve zaman içerisinde nasıl bir seyir izlediğidir. Ekonomik büyümenin, işsizliği azaltması, kişi başına geliri ise yükseltmesi beklenmektedir. Tablo 22, Libya'daki büyüme oranlarının 2010 yılında % 5 iken 2015 yılında % -10,2 olduğunu göstermektedir. Büyüme oranlarındaki dengesizlik işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Libya'da iş gücüne katılım oranı % 53,2'dir. İş gücüne katılım oranında kadınlar %27,8, erkekler % 78,6 ile yer almaktadır. Bu oranlar bize kadınların iş gücüne katılım oranı neredeyse erkeklerin üçte biri kadar olduğunu göstermektedir. İşgücünde sektörlerin dağılımı, tarım % 17, sanayi % 23, hizmet ise % 59 şeklindedir. Ülkedeki işsizlik oranı %19,2'dir ama bu oranın görünenden daha fazla olduğu düşünülmektedir. Genç işsizlik oranlarının %48,1 olduğu da göz önünde bulundurulacak olursa Libya'da işsizlik büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkede enflasyon ise 2015 yılı % 12,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 22: Libya'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	6,5	6,3	2,6	-0,7	5,0	-62,0	NA	NA	NA	-10,2
İşsizlik Oranı (%)	17,7	17,6	17,4	17,1	17,1	15,2	19	18,8	18,6	19,2
Enflasyon Oranı (%)	1,4	6,2	10,3	2,4	2,7	15,5	6,0	2,6	NA	12,1

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Libya'da ekonomideki istikrarsız ilerleyişlere rağmen halkın refah seviyesi için yüksek sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmaktadır. Öyle ki eğitim ücretsiz ve 12 yaşına kadar yani orta öğretime kadar zorunludur. Petrol ihracatından elde edilen gelirin önemli bir bölümü eğitime ayrılmaktadır. İlk ve orta eğitimde devamlılık

oldukça yüksektir. Ülkedeki okuryazarlık seviyesi % 91 düzeyindedir. Yaşanan olumsuzluklara rağmen, ülke eğitim konusunda MENA ülkelerinin gerisinde kalmamıştır. Sağlık hizmetleri de ücretsiz olarak halka sunulmaktadır. Halkın neredeyse tamamının sağlık hizmetlerine ulaşma imkânı bulunmaktadır. DB (2015) verilerine göre, sağlık harcamaları 2014 yılında GSYH' nın % 4'ünü oluşturmaktadır. Ülkede 2011 yılındaki iç karışıklıklardan etkilenmeyen tek şeyin sağlık harcamaları olduğu göze çarpmaktadır. 2011 yılında GSYH 'nın % 4,8, 2012 yılında % 4,3 gerçekleşmesi bu sözü kanıtlar niteliktedir.

Libya'nın ülke ekonomisi ve sosyal hizmetleri, yoksulluk ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015)' verilerine göre, ülke nüfusunun neredeyse % 30'u yoksuldur. Ülkedeki her üç kişiden biri insani yardıma muhtaçtır ve yoksulluk sınırının oldukça altında yaşayarak hayatını devam ettiremeye çalışmaktadır. Ülke hükümeti, iç karışıklıklardan sonraki geçiş sürecini hızlı bir şekilde tamamlayarak yoksul kesim için çalışmalar yapmazsa bu durum Libya için sadece bir yoksulluk olmayacaktır.

2.1.12 Lübnan'da Yoksulluk

Lübnan, Ortadoğu'da Arap yarımadasında yer alan bir ülkedir. Küçük bir ülke olmasına rağmen, kıyı bölgeleri, vadisi ve dağları ile oldukça çeşitli bir fiziki yapıya sahiptir. DB (2015) verilerine göre, % 4,3 nüfus artış hızı ile bugün 5,851 milyon nüfusa sahiptir ve insanların çoğunluğu Akdeniz kıyısında ya da yakınında yaşamaktadır. Lübnan'da şehirleşme oranı ise % 87,8 olarak belirlenmiştir.

Tablo 23: Lübnan'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	5,851
Nüfus Artış Hızı (%)	4,3
Şehirleşme Oranı (%)	87,8
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	47,08
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	8,046
Büyüme Oranı (%)	1,3
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	47,2
İşsizlik Oranı (%)	6,8
Enflasyon Oranı (%)	-3,7
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	2,6
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	6,4
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	4,8

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Lübnan ekonomisi, serbest piyasa ekonomisi ile yönetilmektedir. DB (2015) verilerine göre, yüksek orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Lübnan, 47,08 milyar dolar GSYH'ye, 8,046 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. GSYH'nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 5,7, sanayi sektörü % 25, hizmet sektörü ise % 69,4'tür. Lübnan ekonomisi, hizmet odaklı bir ekonomidir. Hizmet sektörü, sanayi sektörü ile kıyaslandığında düşük nitelikli işgücüne daha çok istihdam yaratabilme kapasitesine sahiptir. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden ekonomik büyüme, 2010 yılında % 8, 2012 yılında % 2,2, 2015 yılında ise % 1,3 gerçekleşmiştir.

Bu oranlar bize 2010 yılında Tunus'ta başlayan daha sonra Libya ve Lübnan'ın komşusu olan Suriye'ye sığırayan Arap Baharı' nın ülkeyi ekonomik açıdan etkilediğini göstermektedir. Lübnan'da iş gücüne katılım oranı % 47,2'dir. İş gücüne katılım oranının % 23,6'sını kadınlar, % 70,4'ünü erkekler oluşturmaktadır. Ülkede kadınların iş gücüne katılım oranı, erkeklerin iş gücüne katılma oranına kıyasla oldukça düşüktür. Lübnan'da işsizlik oranı % 6,8'dir. Genç işsizlik oranının ise % 21,3 seviyesinde olması Lübnan'daki işsizlik sorununun asıl boyutunu göstermektedir. Toplam talep artışının toplam arzdaki, artışı aşması enflasyona sebep olmaktadır. Tablo 24'de incelenen dönemde, 2014 yılında enflasyonun % 0,7 iken 2015 yılında % -3,7 olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 24: Lübnan'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	1,5	9,3	10,4	10,0	8,0	0,9	2,2	2,6	2,0	1,3
İşsizlik Oranı (%)	8,4	9	7,2	6,2	6,2	6,1	6,2	6,2	6,2	6,8
Enflasyon Oranı (%)	NA	NA	NA	1,1	3,9	NA	NA	5,5	0,7	-3,7

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Lübnan'da, ekonomideki istikrarsız ilerleyişlere rağmen halkın refah seviyesi için gerekli sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmaktadır. DB (2015) verilerine göre, eğitim harcamaları, hükümet harcamalarının % 8,6'sını, GSYH' nin ise % 2,6'sını oluşturmaktadır. Eğitim ücretsiz ve ortaöğretime kadar zorunludur. Okuryazarlık ise % 93,9 ile oldukça iyi bir seviyededir. Okuryazarlık oranınının, % 96'sını erkekler, % 91,8' ini kadınlar oluşturmaktadır. Ülkede sağlık hizmetlerinin hepsi devlet tarafından sağlanmaktadır. Sağlık hizmeti, halka belirli bir ücret dâhilinde sunulmaktadır. Sağlık harcamaları, hükümet harcamalarının %10,7'sini, GSYH'nin ise % 6,4'ünü oluşturmaktadır. Lübnan'da askeri harcamalar ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki halkın refah seviyesi için önemli olan eğitim ve sağlık harcamalarından daha fazla yapılması bu önemi bize kanıtlar niteliktedir. Askeri harcamalar, Lübnan ekonomisinde hükümet harcamalarının % 19,6'sını, GSYH'nin ise % 4,8'ini oluşturmaktadır.

Libya'nın ülke ekonomisi ve sosyal hizmetleri, yoksulluk ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015)' verilerine göre, ülke nüfusunun yaklaşık % 30'u yoksulluk oranının altında yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Ülke nüfusunun 5,850 milyon olduğu göz önünde bulundurulursa bu oldukça yüksektir. Lübnan' ın pahalı bir ülke olması yoksul kesim için gerekli kaynaklara ulaşımı daha da zorlaştırmaktadır. Kırsal bölgelerde yaşayanlar için bu durum daha vahim boyutlardadır. Lübnan'da zor olan yaşam kırsal bölgelerde daha da zordur. Ancak, Lübnan'da devam eden ekonomik mücadeleye ve bunların ardındaki hükümet sorunlarına rağmen, yoksulluğun azaltılması için hâlâ bir umut vardır. Uzun vadede yoksullukla mücadelede politikalar geliştirilerek (yeni iş imkânlarının yaratılması ve daha iyi bir eğitim sisteminin kurulması vb.) , yoksul kesimin ihtiyaçları doğrultusunda hareket edilmelidir.

2.1.13 Mısır'da Yoksulluk

MENA bölgesinde Afrika kıtasının kuzey doğusunda yer alan Mısır, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinin en büyük ülkelerinden biridir. Mısır, DB (2015) verilerine göre, % 2,1 nüfus artış hızı ile bugün 93,78 milyon nüfusa sahiptir. Arap dünyasındaki en kalabalık ülke ünvanına sahip olan Mısır, Afrika'nın ise üçüncü en kalabalık ülkesidir. Ülkedeki kentleşme oranı % 43,1'dir.

Tablo 25: Mısır'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	93,78
Nüfus Artış Hızı (%)	2,1
Şehirleşme Oranı (%)	43,1
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	332,7
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	3,547
Büyüme Oranı (%)	4,2
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	49,6
İşsizlik Oranı (%)	12,8
Enflasyon Oranı (%)	10,4
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	3,8
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	1,7

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliklerinden sonra Arap Yarımadasının en büyük üçüncü ekonomisi olan Mısır, çeşitli bir ekonomik yapıya sahiptir. Öztürkler (2012)' e göre, bir ekonomide büyüklüğü ekonominin yarattığı GSYH, ekonominin gelişmişliğini ise kişi başına GSYH göstermektedir. DB (2015) verilerine göre orta-düşük gelir grubunda yer alan Mısır, 332,7 milyar doları GSYH'ye, 3,547 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. GSYH'nin oluşumunda ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 11,3, sanayi sektörü % 35, hizmet sektörü % 52,9 şeklindedir. Tarım sektörü ülkedeki gıda ihtiyacını karşılamak için önemli rol oynamaktadır. Tablo 26'daki

ülkenin büyüme oranlarına bakıldığında, Mısır ekonomisinin 2008-2011 yılları arasında gerçekleşen küresel krizden ve 2010 yılında filizlenen Arap Baharından etkilense de çok çabuk toparlandığını göstermektedir. Ülkedeki iş gücüne katılım oranı % 49,6'dır. İş gücüne katılım oranının % 23,1'ini kadınlar, % 76,2'sini erkekler oluşturmaktadır. OKA'da kadınların işgücüne katılımında oranı % 20,3'tür. Bu orana göre, Mısır'da kadınların işgücüne katılımının ortalamanın üstünde olduğu yorumunda bulunulabilir. Ülkede istihdamın ana sektörlere göre dağılımı, tarım %29,2, sanayi % 23,5, hizmet % 47,3 şeklindedir. Ülkedeki işsizlik oranı % 12,8 iken genç işsizlik % 41,4'tür. Ekonomik yapının önemli göstergelerinden enflasyon, 2015 yılında % 10,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 26: Mısır'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	6,8	7,1	7,1	4,7	5,1	1,8	2,2	2,1	2,9	4,2
İşsizlik Oranı (%)	10,5	8,8	8,7	9,4	9	12	12,7	13,2	13,2	12,8
Enflasyon Oranı (%)	7,6	9,3	18,3	11,7	11,2	10,0	7,1	9,4	10,1	10,4

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Mısır'da ekonomideki ilerleyişlerin yanında halkın refah seviyesi için de gerekli sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmaktadır. DB(2015) verilerine göre, eğitim hizmeti harcamaları, hükümet harcamalarının % 10,5'ini, GSYH' nin ise % 3,8'ini oluşturmaktadır. Eğitim ücretsiz ve 15 yaşına kadar zorunludur. Ülkede okuryazarlık oranı % 73,8 ile çoğu MENA ülkesinin gerisinde kalmaktadır. Sağlık hizmetleri ise ücretsizdir ve GSYH' nin % 5,6'sını oluşturmaktadır. Mısır, MENA Bölgesi içerisinde en fazla ilaç üretimi yapan ve kendine yeten tek ülkedir. Ülkedeki askeri harcamalar GSYH' nin sadece % 1,7'sini oluşturmaktadır. Bu oran bize eğitim ve sağlık harcamalarının askeri harcamalara oranla daha yüksek seviyelerde gerçekleştiğini göstermektedir.

Mısır'da ülke ekonomisi ve sosyal hizmetler, yoksulluk ile mücadelede yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015)' verilerine göre, ülke nüfusunun % 25'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Yoksulluktan kurtulmak için 2011 yılında ayaklanan yoksul

kesim, yıllar geçmesine rağmen isteklerinin yerinen gelmemesiyle yine hayatına yoksul olarak devam etme mecburiyetinde kalmıştır. Ülkede yaşam standartları yaşanmaz bir hâl almakta ve gıda fiyatlarının belirli aralıklarla sürekli artış göstermesi ulaşılamaz olan ihtiyaçları yoksul kesim için daha da ulaşılamaz kılmaktadır. Mısır'da yoksul kesim içerisinde en çok çocuklar zarar görmektedir ve hükümet yoksul kesim için bir kurtuluş yolu olamamaktadır.

2.1.14 Suriye’de Yoksulluk

Suriye, Akdeniz’e kıyısı olan bir Ortadoğu ülkesidir. Bulunduğu konum itibariyle Ortadoğu’nun kalbidir. 1944 yılında Fransız işgalinden kurtularak bağımsızlığını kazanan Suriye, 1963 yılında Bass Partisi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Ancak, ülkede 1970 yılında Esad ailesinin başa gelmesiyle baskı ve zulüm dönemi başlamıştır. 2000 yılında Beşar Esad, Suriye Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Dünya Bankası (2010) verilerine göre, Suriye % 0,9 nüfus artış hızı ile 21,018 milyon nüfusa sahiptir ve ülkede şehirleşme oranı ise % 57,7’dir.

Tablo 27: Suriye’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2009	2010
Nüfus (Milyon)		21,018
Nüfus Artış Hızı (%)		0,9
Şehirleşme Oranı (%)		57,7
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)		59,330
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)		2,109
Büyüme Oranı (%)		3,2
İş Gücüne Katılım Oranı (%)		43,2
İşsizlik Oranı (%)		8,4
Enflasyon Oranı (%)		4,4
Eğitim Harcamaları (GSYH %’ si)	5,3	5,3
Sağlık Harcamaları (GSYH %’ si)	3,5	NA
Askeri harcamalar (GSYH %’ si)	NA	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Suriye, konumu itibari ile her zaman Ortadoğu’da gelişmelerin merkezi olmuştur. Komşuları ile ilişkilerinden ötürü ekonomik ve sosyal açıdan daha çok siyasi anlamda ilgi çeken bir ülkedir. Suriye’de 2011 yılından beri süregelen iç savaş ortamından ve ekonomik ve sosyal yapının planlı bir şekilde devam ettirilebilir olmamasından dolayı ülkenin var olan ekonomik yapısının analizini yapmak gelecekte yeni yapının temellerinin ne olacağı ile ilgili bizlere yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, Suriye’de 2010 yılına kadar var olan ekonomik yapı temel değişkenlerle değerlendirmesi

yapılacaktır. Bir ülkenin ekonomik performansı ile ilgili bilgi veren temel belirleyicilerden birisi GSYH ve kişi başına düşen GSYH'dir. Dünya Bankası (2010) verilerine göre, düşük orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Suriye'de 2005 yılı GSYH 28.881 milyar dolar iken 2010 yılı 59,330 milyar dolar seviyelerine gelmiştir. Kişi başına düşen gelir ise 2010 yılında 2,109 dolardır. Suriye'de GSYH'nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 17,9, sanayi sektörü % 33, hizmet sektörü ise % 49,1 şeklindedir. Suriye'de büyüme oranları, 2001 yılında % 3,7, 2003 yılında % -2, 2005 yılında % 6,2, 2010 yılında % 3,2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranlar göre, Suriye'nin istikrarlı bir büyüme profili çizmediği söylenilebilir. Suriye'de iş gücüne katılım oranları, 2003 yılı % 49,2, 2005 yılı % 46,8 2010 yılında ise % 43,2'dir. İşgücüne katılım oranının, azalış eğiliminde olduğu ve büyüme oranlarındaki istikrarsızlığın, ülkeye işsizlik olarak yansdığı görülmektedir. Ülkede işsizlik, 2008 yılında % 10,9, 2010 yılında % 8,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Yaşam maliyetlerinin temel ölçütü olan enflasyon, 2009 yılında 2,9 iken 2010 yılında % 4,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranlara göre, ortalama olarak düşük bir enflasyondan söz edebiliriz.

Tablo 28: Suriye'de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	5	5,7	NA	NA	3,2	NA	NA	NA	NA	NA
İşsizlik Oranı (%)	8,2	8,4	10,9	8,1	8,4	14,9	14,5	14,4	14,5	14,6
Enflasyon Oranı (%)	10,0	3,9	15,7	2,9	4,4	36,7	NA	NA	NA	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Suriye'de ekonomideki istikrarsız ilerleyişlere rağmen halkın refah seviyesi için gerekli sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmıştır. DB (2015) verilerine göre, eğitim harcamaları, 2009 yılında hükümet harcamalarının % 19,2'sini GSYH'nin ise % 5,1'ini oluşturmaktadır. Ülkede eğitim, ortaöğretime kadar zorunludur ve okuryazarlık %86,4'tür. Sağlık harcamaları ise hükümet harcamalarının % 6,1'ini, GSYH'nin ise % 3,5'ini oluşturmaktadır. Ülkedeki askeri harcamalar 2007 yılında hükümet harcamalarının % 25,4'ünü, GSYH'nin ise % 4,1'ini oluşturmaktadır.

Arap Bahar'ının Suriye ayağında 2011'de başlayan yerel çatışma zamanla yerini iç savaşa bırakmış ve bu savaşta başlayan insani kriz bugüne kadar sürmüştür. Günümüzde Suriye ekonomisi, ekonomik faaliyette bulunamamaktadır. Suriye hükümetinin karşılaştığı ekonomik zorluklar ve özellikle de başlayan iç savaş sonrası var olan yoksul kesim savaşın bir yansıması olarak daha da derinleşerek ciddi boyutlara ulaşmıştır. 2010 yılı ekonomik verilerin neticesi olarak ortaya çıkan yoksul kesim için çalışmalar yapılarak bu sorunun üstesinden gelinebilirdi ancak şu an bu sorunun üstesinden gelinmesi imkânsızdır. Suriye'deki yoksulluk, sadece Suriye'nin değil Dünya'nın üstesinden gelmesi gereken küresel bir felakettir.

2.1.15 Suudi Arabistan'da Yoksulluk

Suudi Arabistan, Arap yarımadasının en büyük ülkesidir. Suudi Arabistan, krallıklar tarafından yönetilmektedir. Ülkede kuru çöl iklimi hâkimdir. Ülke nüfusu, petrolün keşfine kadar göçebe bir hayat benimsemiş, petrolün keşfinden sonra ise yarımadanın ortasında, doğusunda ve batısında yoğunlaşmıştır. DB (2015) verilerine göre, % 2,5 nüfus artış hızı ile bugün 31,56 milyon nüfusa sahip olan Suudi Arabistan'da, nüfusun % 30'undan fazlasını göçmenler oluşturmaktadır. Ülkede şehirleşme oranı % 83,1 düzeyindedir.

Tablo 29: Suudi Arabistan'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	31,56
Nüfus Artış Hızı (%)	2,5
Şehirleşme Oranı (%)	83,1
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	654,3
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	20,732
Büyüme Oranı (%)	3,5
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	54,7
İşsizlik Oranı (%)	5,6
Enflasyon Oranı (%)	2,1
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	4,7
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	13,4

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Suudi Arabistan, ekonomik faaliyetleri devletin kontrolünde, gücü petrole dayalı bir ekonomiye sahiptir. BP (2016) raporlarına göre, Suudi Arabistan, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 15,6'sına sahiptir ve en büyük petrol ihracatçılarından biridir. Petrol sektörü, bütçe gelirlerinin yaklaşık % 87'sini, GSYH'nin % 42'sini ve ihracat gelirlerinin % 90'ını oluşturmaktadır. Öztürkler (2012)'e göre, ülke ekonomisinin temel yapısal özelliği denilince ilk akla gelen gösterge, GSYH üretiminde ve ülkedeki toplam istihdamın yaratılmasındaki ana

sektörlerdir. DB (2015) verilerine göre, yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alan Suudi Arabistan, 654,3 milyar dolar GSYH'ye ve 20,732 dolar kişi başına gelire sahiptir. GSYH oluşumunda ana sektörlerin katkısı, tarım sektörü % 2,4, sanayi sektörü % 42,9 hizmet sektörü ise % 54,7 şeklindedir. Sanayi sektörünün GSYH içerisindeki payının üçte birden daha fazla olması, sanayi sektörünün içerisinde enerji sektörünün yer almasından kaynaklanmaktadır. Suudi Arabistan'ın ekonomik yapısı dünya petrol fiyatlarındaki hareketlilikten etkilenmektedir. Bu etkilenme ise en çok büyüme hızına ve kişi başına düşen gelire yansımaktadır. Suudi Arabistan ekonomisi, 2009 yılında % -2 büyürken 2015 yılında % 3,5 büyümüştür. Kişi başına düşen gelire bakıldığında ise yine aynı durum söz konusudur. Kriz yıllarında 13,901 dolar seviyelerini gören kişi başına gelir, şu anda 20,732 dolardır. DB (2015) verilerine göre, iş gücüne katılımın % 54,7 olduğu görülmektedir. Ancak bu oran içerisinde kadınların oranının % 15 olması erkek ve kadınlar arasında bir uçurum olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde iş gücüne katılım oranında kadın ve erkek eşitliği göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, Suudi Arabistan işgücüne katılım oranına göre gelişmiş ülke profili çizmemektedir. Ülkedeki işsizlik oranı ise % 5,6'dır. Öztürkler (2012)'e göre, ekonomide toplam arz ve toplam talep dengesizliği enflasyon sorununu ortaya çıkarır. Suudi Arabistan'da 2008 yılında % 9,9 düzeyinde bir enflasyon görülse de daha sonraki yıllarda % 2,1'e kadar gerilemiştir.

Tablo 30: Suudi Arabistan'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	2,7	1,8	6,2	-2,0	5,0	9,9	5,4	2,6	3,6	3,5
İşsizlik Oranı (%)	6,2	5,7	5,1	5,4	5,6	5,7	5,5	5,6	5,7	5,6
Enflasyon Oranı (%)	2,2	4,1	9,8	5,0	5,3	5,8	2,8	3,5	2,6	2,1

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Suudi Arabistan ekonomisindeki istikrarlı ilerleyiş beraberinde yüksek yaşam standartları, yüksek sosyal hizmetler getirmektedir. Ülkenin eğitim alanındaki faaliyetlerine bakıldığında, ücretsiz ve zorunlu olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan'da bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 10'dur. Bu oran dünyadaki en düşük oranlardan biridir. Ülkedeki okuryazarlık % 94,7 ile oldukça yüksektir. DB (2015)

verilerine göre, sağlık harcamaları GSYH'nin % 4,7'sini oluşturmaktadır. Ülkede yüksek seviyelerde bir sağlık hizmeti görölmektedir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da askeri harcamalar, GSYH'nin % 6,7'sini oluşturmaktadır. Suudi Arabistan'da askeri harcamalar, OKA bölgesinin iki katı kadardır ve GSYH'nin % 13,4'üdür.

Ekonominin ve sosyal hizmetlerin halkın ihtiyacını karşılayacak seviyelerde olması, halkın refah seviyesinin yüksek olması Suudi Arabistan'da yoksul kesimin oluşmasına izin vermemektedir.

2.1.16 Tunus'ta Yoksulluk

Tunus, MENA bölgesinde Kuzey Afrika'da yer alan bir kıyı ülkesidir. Bulunduğu konum itibarıyla Afrika ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan köprü vazifesi üstlenmiştir. DB (2015) verilerine göre, Tunus, % 1,1 nüfus artış hızı ile bugün 11,27 milyondur. Nüfus, kıyı kesimde yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı % 66,8'dir.

Tablo 31: Tunus'ta Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	11,27
Nüfus Artış Hızı (%)	1,1
Şehirleşme Oranı (%)	66,8
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	43,16
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	3,828
Büyüme Oranı (%)	2,8
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	47,6
İşsizlik Oranı (%)	15,1
Enflasyon Oranı (%)	4,8
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	7
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	2,27

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Tunus, bağımsızlığını kazanmasına rağmen uzun süre baskıcı politika ile yönetilmeye çalışılmış bir ülkedir. Devlet, sürekli ekonomik yaşama müdahale eden bir kurum olmuş ve devletin bu politikası zamanla halkın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek hale gelmiştir. Ülkede halk, işsizlik, gıda maddelerindeki fiyat artışı, yolsuzluk, kötü olan yaşam koşullarının daha da kötüleşmesi, baskılar vb. sayılabilecek daha birçok olumsuz durum karşısında, 2011 yılında tekrardan bağımsızlığını kazanmak adına ayaklanmıştır. Bu ayaklanma, ekonomik ve sosyal anlamda hükümete karşı bir ayaklanma niteliğinde gerçekleşmiş ve bütün Arap Dünyasını etkileyen bir ayaklanma olmuştur. 2011 yılında başlayan ve Arap Yarımadasında büyük yankılar yaratan bu ayaklanmaya 'Arap Baharı' adı verilmiştir. Tunus'ta Cumhurbaşkanı BEN ALİ,

(1987-2011) hükümdarlığı süresince devam ettiği politikalar sonucunda ortaya çıkan yolsuzluğun ekonomik performansı engellediği ve işsizliği giderek arttırdığı, eğitimli iş gücünün isteklerine karşılık verilmediği bir toplumun doğmasına yol açmış ve nitekim bu durum karşısında da 2011 yılında halk tarafından devrilmiştir.

Tunus, çeşitlendirilmiş bir ekonomik yapıya sahiptir. Yani, turizm, sanayi, tarım, madencilik gibi çeşitli alanlarda üretken bir ülkedir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, düşük orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Tunus, 43,16 milyar dolar GSYH'ye ve 3,828 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. 2011 yılı Arap Baharı öncesine bakıldığında 2010 yılı ülke GSYH'si 44,05 milyar dolar iken kişi başına düşen GSYH ise 4,140 dolardır. Ülke ekonomisi ister istemez bu süreçte etkilenmiştir. GSYH'nin üretiminde ana sektörlerin katkısı, tarım sektörü % 10,4, sanayi sektörü % 28,2, hizmet sektörü ise %61,4'dir. 2010 yılında ise bu oranlar, tarım sektörü % 8,2, sanayi sektörü % 31,5, hizmet sektörü % 60,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranlar bize Tunus ekonomisinin Arap Baharı öncesinde ve sonrasında da hizmet odaklı olduğunu ve hizmet sektöründe istikrarlı olduğunu göstermektedir. Bölgede yaşanan olayların temelinde yatan sebep istihdam sorunudur ve bu sorundan en çok eğitimli genç nüfus etkilenmiştir. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden büyüme, Arap baharı öncesi ortama % 4,5, Arap baharı sonrası % 2,1 düzeyindedir. İş gücüne katılım oranı, % 47,6'dır. Bu oranın % 25,6'sını kadınlar, % 70'ini erkekler oluşturmaktadır. 2015 yılında iş gücüne katılım oranı % 46,7 olduğu görülmektedir. Tunus'ta işsizlik oranı 2010 yılında % 13,1 iken 2015 yılında % 15,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Genç işsizlik oranlarının, 2010 yılında % 29,5, 2011 yılında % 42,6, 2015 yılında % 36,1 seviyesinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Tunus'ta başlayan ve Ben Ali'nin devrilmesiyle son bulduğu düşünülen Arap Baharı sonrasında, genç işsizliğin ülkenin kronikleşen bir sorunu olarak hala devam ettiği yorumunda bulunulabilir. Ülkede ayaklanmaya sebep olan etkenlerden bir diğeri gıda fiyatlarındaki artıştır. Öztürkler (2012)'e göre, gıda ürünleri ve tüketilen diğer ürünlerin fiyatlarında gerçekleşen gelişmeleri anlatan tüketici fiyat enflasyonu, Tunus'ta 2010 yılında % 4,4, 2015 yılında % 4,8 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 32: Tunus'ta Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	5,2	6,7	4,2	3,0	3,5	-1,9	4	2,8	2,8	2,8
İşsizlik Oranı (%)	12,5	12,4	12,4	13,3	13,1	18,3	17,6	15,9	15,1	15,1
Enflasyon Oranı (%)	4,4	3,4	4,9	3,5	4,4	3,5	5,1	5,7	4,9	4,8

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Tunus, Arap Baharı öncesi ve sonrasında ekonomisindeki istikrarsız ilerleyişlere rağmen halkın refah seviyesi için gerekli sosyal hizmetleri sağlanmaya çalışmış bir ülkedir. DB (2012) verilerine göre, ülkedeki eğitim hizmetleri, hükümet harcamalarının % 20,6'sını, GSYH' nin ise % 6,3'ünü oluşturmaktadır. Eğitim ücretsiz ve temel eğitim zorunludur. Ülkede yetişmiş eğitilmiş nüfus oranı oldukça yüksektir. Bu da bize eğitime verilen önemi göstermektedir. Tunus'ta okuryazarlık 15 yaş üstü % 81,1 iken 15-24 yaş arası bu oran % 97,4'tür. Sağlık hizmetleri de ülke de önemli bir hizmet olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetleri, 2010 yılında hükümet harcamalarının % 15,7'sini GSYH'nin % 6,5'ini oluştururken 2015 yılında kamu harcamalarının % 14,2'sini, GSYH' nin ise % 7'sini oluşturduğu görülmektedir. Sağlık alanında Tunus'ta kamunun yanında özel kuruluşların varlığı 2010 yılında % 2,7, 2015 yılında % 3 ile azımsanmayacak kadar iyi bir seviyededir. Ülkede askeri harcamalar ise GSYH' nin % 2,27'sini oluşturmaktadır.

Tunus'ta hükümetin karşılaştığı kronik sosyo-ekonomik zorluklar özellikle 2011' deki devrimden sonra da devam eden genç işsizlik sorunu neticesinde var olan yoksul kesim daha da derinleşmiştir. UNDP (2015) verilerine göre, halkın % 15,5' i yoksulluk sınırı altında yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Tunus'taki yoksulluk aslında görünenden çok daha fazlasıdır. 2010 yılında gerçekleşen Arap Baharı sonrası Tunus'ta demokrasiye geçiş süreci tamamlandığında ve siyasi istikrar sağlandığında yoksulluk, işsizlik gibi temel sorunlara çözümler üretileceği ümit edilmektedir.

2.1.17 Türkiye’de Yoksulluk

Türkiye, Akdeniz, Karadeniz ve Boğaz sayesinde birbirine bağlanan Marmara Denizi ile Ege denizi tarafından üç tarafı çevrelenmiş bir ülkedir ve hem Avrupa’nın hem de Ortadoğu’nun bir parçasıdır. Bulunduğu konumdan dolayı köprü ülke olarak ifade edilen Türkiye, DB (2015) verilerine göre, % 1,4 nüfus artışı ile bugün yaklaşık 78,27 milyon nüfusa sahip olan Türkiye’de, nüfusunun büyük çoğunluğu Boğazın çevresinde ve Ankara’da yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı % 73,4 düzeyindedir.

Tablo 33: Türkiye’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	78,27
Nüfus Artış Hızı (%)	1,4
Şehirleşme Oranı (%)	73,4
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	859,4
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	10,979
Büyüme Oranı (%)	3
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	49,5
İşsizlik Oranı (%)	10,2
Enflasyon Oranı (%)	7,6
Eğitim Harcamaları (GSYH %’ si)	5,8
Sağlık Harcamaları (GSYH %’ si)	5,4
Askeri harcamalar (GSYH %’ si)	2,12

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Türkiye, serbest ticaret ekonomisine sahip bir ülkedir. Ülke ekonomisini, sanayi ve hizmet sektörleri yönlendiriyor olsa da tarım sektörünün de katkısı azımsanmayacak seviyededir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, yüksek orta gelirli ülkeler grubunda alan Türkiye, 859,4 milyar dolar GSYH’ye ve 10,787 doları kişi başına düşen gelire sahiptir. GSYH’nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 8,5, sanayi sektörü % 26,5, hizmet sektörü ise % 65 şeklindedir. Gelişmiş ülkelerde

GSYH 'nin oluşumunda ana sektörün payları, tarım sektörü % 5'in altında, hizmet sektörü ise % 60 üstünde gerçekleştiği görülmektedir. Bu ifadeye göre, Türkiye ekonomisi GSYH'nin oluşumunda ana sektör dağılım oranlarına bakıldığında, tarım sektörünün % 8,5, hizmet sektörünün ise % 65 seviyesinde olması Türkiye ekonomisinin, gelişmiş ülke ekonomik yapısına yakın olduğunu göstermektedir. Tablo 34'de, büyüme oranlarına bakıldığında, Türkiye'nin, 2008-2011 yıllarında gerçekleşen küresel krizden etkilenmediği ancak 2010 yılında başlayan Arap Baharı'ndan etkilendiği yorumunda bulunulabilir. Türkiye, coğrafi konumundan dolayı Arap Baharı'ndan en fazla etkilenen devletlerin başında yer almaktadır. Türkiye'de iş gücüne katılım oranı % 49,5'tir ve işgücüne katılım oranının % 28,8'ini kadınlar, % 71,5'ini ise erkekler oluşturmaktadır. İşgücünün sektörlere dağılımı, tarım % 25,5, sanayi % 26,2 ve hizmet % 48,4 şeklindedir. Ülkedeki işsizlik oranı % 10,2 iken işsizlik oranının % 12,6'sını kadınlar, % 9,2'sini ise erkekler oluşturmaktadır. Genç işsizlik oranlarının da % 18,5 seviyesinde olduğu göz önünde bulundurulacak olursa Türkiye'de işsizlik konusunda önlemler alınmazsa ilerleyen zamanlarda ülke için büyük bir problem olacaktır. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden enflasyon ise 2014 yılında % 8,9 iken 2015 yılında % 7,6 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

Tablo 34: Türkiye'de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	7,1	5,0	0,7	-4,7	8,4	8,8	4,7	4,2	5,1	3
İşsizlik Oranı (%)	8,7	8,9	9,7	12,6	10,7	8,8	8,1	8,7	9,9	10,2
Enflasyon Oranı (%)	9,5	8,7	10,4	6,2	8,5	6,4	8,8	7,4	8,9	7,6

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Türkiye'de ülke ekonomisindeki ilerleyişlere paralel olarak halkın refah seviyesi için sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmaktadır. DB (2015) verilerine göre, ülkede eğitim harcamaları, GSYH'nin % 5,8'ini oluşturmaktadır. Ülkenin eğitilmiş gençlere ihtiyacı vardır ve bu doğrultuda hem devlet ve hem de özel kurumlar eğitim harcamalarını her yıl arttırmaktadır. Gerçekleştirilen bu yatırımlar eğitimin ülke için önemi

göstermektedir. Türkiye’de eğitim ücretsiz ve temel eğitim ile orta öğretim zorunludur. Okuryazarlık oranı ise % 95,7 ile oldukça yüksektir. Sağlık hizmetleri, halka ücretsiz bir şekilde sunulmaktadır ve GSYH’ nin % 5,4’ünü oluşturmaktadır. Ülkede eğitim ve sağlık hizmetlerine, askeri harcamalardan daha çok pay ayrılmaktadır. Askeri harcamaların, GSYH’nin % 2,12’ sini oluşturması bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir.

Ülke ekonomisi ve sosyal hizmetleri, halkın ihtiyacını karşılayacak seviyelerde olmasına rağmen, yoksul bir kesimin oluşmasını engellemekte yetersiz kalmaktadır. UNDP (2015) verilerine göre, ülke nüfusunun % 22,3 yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Yoksulluğu besleyen işsizlik, hane halkının tek bir geçim kaynağının olması, kadınların iş hayatında fazla yer alamaması gibi başlıca sorunlar yoksul kesimin, yoksulluk sınırından kurtulmasını zorlaştırmaktadır.

2.1.18 Umman'da Yoksulluk

Ortadoğu'da Arap yarımadasının güneydoğu kıyısında yer alan Umman, Yemen ve Birleşik Arap Emirliklerinin tam ortasında yer almaktadır. Umman, monarşi ile yönetilen bir ülkedir. 1970'lere kadar kısıtlayıcı ve kapalı bir politika ile yönetilen ülke, 1970 den sonra iktidarın değişmesi ile kaderinin değişimi de başlamıştır. Ülke topraklarının büyük bir kısmı çöllerle kaplıdır. DB (2015) verilerine göre, % 5,09 nüfus artış hızı ile bugün 4,2 milyon nüfusa sahip olan Umman'da, nüfus Al Hagar Dağları'nda ve çevresinde yoğunlaşmıştır. Cinsiyet dağılımı istatistiklerine bakıldığında ise % 66 erkek nüfusuna karşın % 34'lük kadın nüfusu bulunmaktadır. Ülkede şehirleşme oranı % 77,6'dır.

Tablo 35: Umman'da Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	4,2
Nüfus Artış Hızı (%)	5,09
Şehirleşme Oranı (%)	77,6
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	69,83
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	16,627
Büyüme Oranı (%)	5,9
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	69,15
İşsizlik Oranı (%)	15
Enflasyon Oranı (%)	0,1
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	5
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	6
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	14,4

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Umman, balıkçılık, tarım ve madencilik faaliyetlerinden oluşan bir ekonomik yapıya sahip iken petrolün keşfi ile birlikte petrol üretimi ve ihracatına dayalı bir ekonomik yapıya sahip hale gelmiştir. Ülke ekonomisinin büyüklüğünün temel göstergesi GSYH iken ekonomik gelişmişliğin temel göstergesi ise kişi başına GSYH'dir. Dünya Bankası (2015)'na göre, yüksek gelirli ülkeler grubunda alan Umman, 69,83 milyar

dolar GSYH'ye ve 16,627 dolar kişi başına gelire sahiptir. GSYH 'nin oluşumunda ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 1,7, sanayi sektörü % 45,4 ve hizmet sektörü % 52,9 şeklindedir. Umman'da tarım sektörünün GSYH'ye katkısı gelişmiş ülkeler düzeyindedir. Ancak, sanayi sektörünün katkısı oldukça yüksektir. Sanayi sektörünün katkısının yüksek oluşu, enerji sektörünün sanayi sektörüne dâhil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Umman ekonomisi, 2015 yılında % 5,9 düzeyinde büyüme gerçekleştirmiştir. Umman ekonomisi, petrole bağımlı bir yapıya sahip olduğundan dış şoklara karşı savunmasızdır. Bu çerçevede, 2008-11 yılları arasında gerçekleşen küresel ekonomik krize ve 2010 yılında başlayan Arap Baharı' na karşı önemli bir performans gösterdiği yorumunda bulunulabilir. Umman'da ülke gelirlerinin, % 84'ünü oluşturan petrol gelirlerinin gelecekte biteceği düşüncesinden dolayı petrole olan bağımlılığı azaltmak amacıyla ekonomik çeşitlenme hedeflenmiştir. Hükümetin çeşitlendirme stratejisinin ana bileşenlerini, turizm ile doğalgaz temelli sanayi oluşturmuştur. 2008-2011 yılları arasında yaşanan kıtlık felaketinden dolayı gıda ücretlerinde artış meydana gelmiştir. Bu durum, ülkedeki enflasyon oranını % 12,1 seviyesine kadar çıkarsa da kriz sonlarına doğru gerçekleşen talep azalması, enflasyon oranını % 0,1'e kadar düşürmüştür.

Tablo 36: Umman'da Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	5,3	4,4	8,1	6,1	4,8	-1,1	9,3	4,3	2,5	5,9
İşsizlik Oranı (%)	19,5	19,4	19,3	18,9	18,4	18,2	18	17,6	16,7	15
Enflasyon Oranı (%)	3,2	5,9	12,1	3,9	3,2	4	2,9	1,2	1,0	0,1

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Umman hükümeti, ekonomisindeki değişimi ülkedeki işgücüne de yansıtmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda, halkın işgücünde aktif olması için çok daha fazla iş imkânı yaratmaya odaklanmıştır. İşsizlik oranların yüksek oluşu aslında bunu zorunlu kılmıştır. DB (2015)' verilerine göre, Umman'da işgücüne katılım oranı %69,5 iken işsizlik % 15'tir. Ana sektörlerin toplam istihdam içerisindeki payı, tarım % 5, sanayi % 39,6 hizmet % 55,5 şeklindedir. İşgücüne katılım oranının, gelişmiş ülkelerin ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir.

Kamu harcamaları, ekonomik büyümenin ve istihdamın ana unsurlarından biridir. Ekonomik çeşitliliği, ekonomik büyümeyi ve istihdam oranlarını arttırmak ve sosyal gelişmeyi güçlendirmek amacıyla yeterli düzeyde kamu yatırımlarının yapılması, Umman hükümetinin önem verdiği diğer bir konudur. Bu çerçevede, eğitim hizmetlerinde, kadınlar ve çocuklar dâhil olmak üzere herkes için eşit imkânlarda eğitim, ilköğretim ve ortaöğretimde cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, hem erkek hem de kız çocuklarının ilkokul eğitimini tamamlaması hedeflenmiştir. DB (2015) verilerine göre, eğitim harcamaları GSYH' nin ise %5'ini oluşturmaktadır. Ülkede okuryazarlık seviyesi artan yatırım oranlarına paralel olarak % 91,1'dir. Okuryazarlık oranı, 15-24 yaş arasında % 98,9 ile oldukça yüksektir. Bu oran, bize hükümetin hedeflerinde başarıya ulaşmak üzere olduğunu göstermektedir. Sağlık hizmetlerinde, hastalıklarla mücadele, çocuk ölümleri ve anne sağlığı konularında hedefler konulmuş ve bu hedeflere ulaşılmıştır. Sağlık harcamaları, GSYH'nin % 6'sını oluşturmaktadır. Ülkede sağlık hizmetleri, artan yatırımlar sayesinde oldukça iyi durumdadır. Askeri harcamalar ise 2015 yılı GSYH' nin % 14,4'ünü oluşturmuştur.

Hükümet girişimleri doğrultusunda, ekonominin ve sosyal hizmetlerin halkın ihtiyacını karşılayacak seviyelerde olması, halkın refah seviyesinin yüksek olması ve daha da iyi olması için reformlar düzenleniyor olması, Umman'da var olan yoksul kesimin oluşmasına izin vermemektedir.

2.1.19 Ürdün'de Yoksulluk

Ürdün, Ortadoğu'da Arap yarımadasında bulunan küçük bir devlettir. Dünya Bankası (2015) verilerine göre, %3,9 nüfus artış hızı ile bugün 9,159 milyon nüfusa sahip olan Ürdün'de nüfus, batı kesimlerde yoğunlaşmıştır. Ülkede şehirleşme oranı %83,7 düzeyindedir.

Tablo 37: Ürdün'de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	9,159
Nüfus Artış Hızı (%)	3,9
Şehirleşme Oranı (%)	83,7
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	37,52
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	4,096
Büyüme Oranı (%)	2,3
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	40,1
İşsizlik Oranı (%)	13,1
Enflasyon Oranı (%)	-0,8
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	7,5
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	4,3

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Ürdün, nitelikli iş gücüne sahip olan ama yeterli doğal kaynaklara sahip olmayan bir ülkedir ve dışa açık bir ekonomiye sahiptir. Öztürkler (2012)' e göre, bir ekonomide büyüklüğü ekonominin yarattığı GSYH, ekonominin gelişmişliğinde kişi başına GSYH göstermektedir. DB (2015) verilerine göre, yüksek orta gelir grubunda bulunan Ürdün, 37,52 milyar dolar GSYH'ye, 4,096 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. Ortadoğu'da Arap Baharından etkilenmeyen ülkelerden birisi de Ürdün'dür. GSYH'nin oluşumunda ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü % 4,2, sanayi sektörü % 29,6, hizmet sektörü ise % 66,2 şeklindedir. Bu katkılar, Ürdün ekonomisinin hizmet sektörüne dayalı bir ekonomiye sahip olduğunu ve tarım sektörünün % 5'in altında olması ile gelişmiş ülkeler ölçütünü yakaladığını göstermektedir. Ülkenin 2015 yılı

büyüme oranı % 2,3'tür. Tablo 38'deki büyüme oranlarına bakıldığında, Ürdün'ün 2008-2011 yılları arasında gerçekleşen küresel krizden etkilendiği görülmektedir. Dışa açık bir ekonomiye sahip olması bu konudaki en büyük etkidir. Ülkedeki işgücüne katılım % 40,1 ile oldukça düşüktür. İş gücüne katılım oranında kadınlar %14,4, erkekler ise % 64,4 yer almaktadır. Halkın, % 13,1'i işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır. Ülke, yoğun bir genç nüfusa sahiptir ve genç nüfusun % 34'ü işsizlik sıkıntısı çekmektedir. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden enflasyon, Ürdün ekonomisinin dışa açık ve bağımlı bir yapıya sahip olmasından dolayı küresel olaylar karşısında şiddetli bir şekilde etkilenmektedir. Tablo 38'den de görülebileceği üzere enflasyon, 2008 yılında % 14,9 iken 2015 yılında % -0,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 38: Ürdün'de Ekonomik Göstergeler

	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	8,0	8,1	7,2	5,4	2,3	2,5	2,6	2,8	3,0	2,3
İşsizlik Oranı (%)	14	13,1	12,7	12,9	12,5	12,9	12,2	12,6	11,9	13,1
Enflasyon Oranı (%)	6,2	5,3	14,9	-0,6	5,0	4,1	4,5	4,8	2,8	-0,8

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Ürdün ekonomisindeki istikrarsız ilerleyişlere rağmen ülkede halkın refah seviyesi için yüksek sosyal hizmetler sağlanmaya çalışılmıştır. Ülkede, okuryazarlık oranı % 95,4 düzeyindedir. Eğitim, 14 yaşına kadar zorunludur ve ücretsizdir. Ürdün'de, hem hükümet tarafından hem de özel sektör tarafından eğitim verilen okullar bulunmaktadır. Ürdün, sağlık hizmetleri açısından Ortadoğu'da en iyi durumda olan ülkelerden birisidir. Ülkenin gelişimi, fakirliğin ortan kaldırılması için gerçekleştirilecek plan ve programlarda sağlık önemli bir etken olarak görülmektedir. DB(2015) verilerine göre, sağlık harcamaları GSYH 'nin % 7,5'ini oluşturmaktadır. Ülkedeki askeri harcamalar, GSYH 'nin % 4,3'ünü oluşturmaktadır. Eğitim ve sağlık alanında yapılan harcamalar askeri harcamalara oranla daha yüksek seviyededir.

Ekonomik ve sosyal hizmetlerin, halkın ihtiyacını karşılayacak seviyelerde olmasına rağmen Ürdün'de çok büyük oranlarda yoksul bir kesim bulunmaktadır. UNDP (2015) verilerine göre, ülke nüfusunun % 20'si yoksulluk sınırının atındadır. Araştırmacılar

bu oranın aslında buz dağının görünen kısmı olduğunu ve ülkede dört kişiden birinin insani yardıma muhtaç olduğunu belirtmiştir. İşsizlik, ekonomik ve sosyal sonuçları olan, özellikle kadınları, gençleri ve yoksulları derinden etkileyen bir sorundur. Bu çerçevede, ülkedeki işsizlik sorununa çözümler aranmalı ve yoksulluğun azaltılması ve ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

2.1.20 Yemen’de Yoksulluk

Yemen, MENA ülkeleri içerisinde yer alan en genç devlettir. Doğu Afrika ve Arabistan Yarımadasına geçişte konumu itibariyle köprü vazifesini üstlenmiştir. Güney Yemen ve Kuzey Yemen olarak iki bölgeden oluşan ülke, 1990’da birleşme kararı alarak Yemen Cumhuriyeti kurulmuştur. DB (2015) verilerine göre, % 2,5 nüfus artış hızı ile bugün 26,92 milyon nüfusa sahip olan Yemen’de nüfusun büyük çoğunluğu kırsalda yaşamaktadır. Şehirleşme oranı % 35,8’dir.

Tablo 39: Yemen’de Ekonomik ve Sosyal Göstergeler

	2015
Nüfus (Milyon)	26,92
Nüfus Artış Hızı (%)	2,5
Şehirleşme Oranı (%)	35,8
Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (Milyar \$)	37,73
Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (\$)	1,401
Büyüme Oranı (%)	-28,1
İş Gücüne Katılım Oranı (%)	49,5
İşsizlik Oranı (%)	18,1
Enflasyon Oranı (%)	NA
Eğitim Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Sağlık Harcamaları (GSYH %' si)	NA
Askeri harcamalar (GSYH %' si)	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Küçük ve çok kırılgan bir ekonomiye sahip olan Yemen, gittikçe azalmakta olan petrol gelirlerine bağımlı bir ülkedir. Bu bağımlılık bize petrol fiyatlarında gerçekleşecek olası bir artışın ya da azalışın ülke ekonomisi için büyük ölçüde önem taşıdığını göstermektedir. Petrol gelirlerindeki olası bir artış GSYH’nin artması, enflasyonun azalması, bütçe açığının azalmasını sağlayacakken, bunun aksine gerçekleşecek olası bir düşüş ise kırılgan yapıya sahip olan ekonomiyi olumsuz yönde etkileyecektir. Bu

etkilenme sonucunda Yemen hükümeti bütçesinde kısıtlamalar yoluna başvuracaktır bu da halka verilen kısıtlı hizmetlerin daha da kısıtlanması yolundan geçmektedir. Yukarıda bahsedilen olaylara bakıldığında, petrol gelirlerindeki düşüşün, domino taşına benzetilmesi yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede, ülkede petrol gelirlerine olan bağımlılığın azaltılması için farklı gelir kaynaklarının üretilmesi amaçlanmakta ve çalışılmaktadır.

Dünya Bankası (2015) verilerine göre, düşük orta gelirli ülkeler grubunda alan Yemen, 37,73 milyar dolar GSYH'ye ve 1,401 dolar kişi başına düşen gelire sahiptir. GSYH'nin üretiminde ana sektörlerin katkıları, tarım sektörü %9,8, sanayi sektörü %48,1, hizmet sektörü ise %42,1 şeklindedir. Gelişmiş ülkelerde GSYH'nin oluşumunda ana sektörün payları, tarım sektörü %5'in altında, hizmet sektörü ise %60 üstünde gerçekleştiği görülmektedir. Bu ifadeye göre, Yemen ekonomisi, gelişmiş ülke profilinden oldukça uzaktır. Yemen'de, nüfusun yaklaşık dörtte üçünün kırsal kesimlerde yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, tarımın yeri oldukça önemlidir. Ülkede eski teknoloji ve gübre kullanımı, sulama imkânlarının yetersizliği vb. olumsuz koşullar tarım sektörünü sekteye uğratsa da, işgücü ve ihracat konusunda tarım sektörü en iyi alternatiflerden birisidir. Ekonomik performansın temel belirleyicilerinden işgücü, ekonomik büyüme ile doğru orantılıdır. Bu çerçevede, Tablo 40'teki büyüme oranlarına bakıldığında, 2013 yılında %4,8, 2015 yılında %-28,1 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir. İşsizlik oranı ise %18,1'dir. İşsizlik oranının % 31,6'sını kadınlar, %13,4'ünü ise erkekler oluşturmaktadır. Ülkedeki işgücüne katılım oranı, %49,5 ile oldukça düşüktür. Ülkede enflasyon oranı ise 2014 yılında %8,1 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 40: Yemen'de Ekonomik Göstergeler

Gösterge	Arap Baharı Öncesi					Arap Baharı Sonrası				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Büyüme Oranı (%)	3,1	3,3	3,6	3,8	7,7	-12,7	2,3	4,8	-0,1	-28,1
İşsizlik Oranı (%)	15,7	15,4	15	14,6	17,8	17,3	17,6	17,6	17,4	18,1
Enflasyon Oranı (%)	10,8	7,9	18,9	5,4	11,1	19,5	9,8	11	8,1	NA

Kaynak: <http://databank.worldbank.org>

Yemen ekonomisindeki istikrarsız ilerleyişler, ülkede halkın refah seviyesi için gerekli olan minimum sosyal hizmetlerin dahi yerine getirilmesini engellemektedir. Ülkedeki okuryazarlık seviyesi % 50'dir. Eğitim hizmetlerine bakıldığında, her kesimden insanın ulaşabileceği eşit bir mesafede olmadığı ve kurumların ciddi bir kalite sıkıntısı çektiği bilinmektedir. Bu duruma, ailelerin çocuklarının öğrenimine engel olduğu da eklendiğinde, ülkedeki okuryazar kitlesinin düşük olmasının nedeni ortaya çıkmaktadır. Ülkedeki okuryazarlık seviyesi, her iki kişiden birinin okuryazar olmadığını göstermektedir. Aileler, ülkedeki yaşam koşulları ve karşılaştıkları zorluklar neticesinde çocuklarının okumaktan çok çalışmalarının daha yararlı olacağını, iş bulmak için okumanın gerekli olmadığını düşünmektedir. Eğitim, yasalarda zorunlu olarak gözükmese de okuma çağına gelen her çocuk eğitime zorlanmamaktadır. Eğitim harcamaları, 2008 yılında GSYH'nin % 5,15' ini oluşturmaktadır. Sağlık koşulları, yetersizlik konusunda eğitim ile yarışacak seviyede olduğu görülmektedir. Ülkedeki sağlık tesislerinin sadece % 45'i halka hizmet verebilmektedir. Bu oran, sağlık tesislerinin az ve yetersiz olduğunu ve halkın büyük çoğunluğunun sağlık hizmetlerinden yararlanamadığını göstermektedir. Sağlık harcamaları, 2014 yılında hükümet harcamalarının % 3,9'unu, GSYH'nin ise % 5,64'ünü oluşturmaktadır. Sağlık hizmetlerinden yoksun olan halk, bulaşıcı hastalıklara karşı savunmasız kalmaktadır. Ülkede hükümet harcamalarından en çok pay, askeri harcamalara ayrılmaktadır. DB(2015) verilerine göre, askeri harcamalar hükümet harcamalarının, % 18'ini oluşturmaktadır. Ancak, bazı gözlemciler bu oranın % 40'a kadar yükseldiğini belirtmektedir.

Yemen de yaşanan ekonomik istikrarsızlık, hızlı nüfus artışı ve nüfus artışının beraberinde getirdiği eğitim, sağlık ve iş olanakları imkânsızlıkları yanında var olan huzursuz ortam ülkeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Yemen'de yetersiz olan hizmetler karşısında yoksul olmak kaçınılmazdır ve yoksulluk, bu sorunların önemli bir sonucu olarak karşımıza acımasız boyutlarda çıkmaktadır. Ülkeye MENA bölgesindeki en fakir ülke unvanı verilmiştir. UNDP (2015) verilerine göre, geçmişte mutluluk toprakları olarak anılan Yemen'de halkın % 45'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır. Hükümet, yoksulluğu engellemek için önlemler alsada hızlı nüfus artışı, ekonomideki istikrarsızlık ve imkânsızlıklar, işsizlik vb. nedenlere bağlı olarak her geçen gün bu oran daha da artacaktır. Birçok ülkeye göre kıyaslandığında aslında

bu yoksulluk değil açlık sınırının ta kendisidir ve yoksulluk, Yemen'in en büyük düşmanıdır.

BÖLÜM 3

ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKADA YOKSULLUĞU BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN PANEL VERİ YÖNTEMİ İLE ANALİZİ

3.1 METODOLOJİ

Bu başlık altında, analizin amacı, veri seti ve analize dâhil edilen değişkenler hakkında bilgiler aktarılacaktır.

3.1.1. Analizin Amacı

Birinci ve ikinci bölümlerde yoksulluğu etkileyen faktörlerin neler olduğu tartışılmış ve kişi başına düşen gayri safi yurt iç hâsıla, büyüme oranı, enflasyon oranı, sağlık harcamaları, işsizlik oranı, okullaşma oranı, nüfus artışı ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun yoksulluğu açıklayan unsurlar olduğu ortaya konmuştur. Araştırma, bu bölümde daha önce yapılmış uyguma çalışmaların sonuçlarından da yararlanarak, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir veri seti üzerinden, yoksulluğu belirleyen değişkenlerin araştırılması ve sonuçlarının mukayese edilerek incelenmesini hedeflemektedir.

3.1.2. Kullanılan Ekonometrik Model

3.1.2.1. Panel Veri Yöntemi

Günümüzde ekonometri, iktisadi olaylar ile ilgili ortaya konan ve ileri sürülen teorilerin test edilmesi, değişkenler arasındaki ilişkilerin incelenmesi, hem devlet hem de özel kesimlerde politikalar oluşturulması ve geliştirilmesi hatta gelecek dönem değerlerini tahmin etmek gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Ekonometrik araştırmalardaki aşamalardan en önemlisi belirlenen değişkenlere ait verilerin toplanmasıdır. Güvenilen kaynaklardan elde edilen verilerin, modele uygun veriler olması ekonometrik tahminlerin güvenilirliğini etkilemektedir. Araştırmalarda kullanılan veri setleri şöyle sınıflandırılmaktadır; zaman serisi verileri, yatay kesit verileri ve panel verileri. Zaman serisi, bir değişkenin veri bir ekonomik birim için farklı zamanlardaki gözlem değerlerini içerir. Güriş, Çağlayan ve Güriş (2013) 'e göre zaman serisi, bileşik serilerdir ve verisi en az iki değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; Zaman serisi ve zaman değişkenidir. Yatay kesit verileri, veri bir zaman diliminde kişiler, hane halkları, firmalar, sektörler, şehirler, ülkeler ve daha birçok farklı birimlerden elde edilen verileri ifade etmektedir. Bir değişkenin hem farklı ekonomik birimler hem de her bir ekonomik birim için farklı

zamanlardaki gözlem değerleri panel veri olarak adlandırılmaktadır. Bu nedenle panel veri setine karma veri ya da havuzlanmış veri seti adı da verilmektedir.

Panel veri kullanımı diğer veri setlerine göre birçok avantaja sahiptir. Ekonomik araştırmalarda hem zamana hem de birimlere göre analiz yapılmak istenildiğinde ayrı ayrı incelemeler yapılmak zorunda kalınacaktır. Bu noktada ise karmaşık mukayeseler ile karşılaşılabilir. Panel veride yatay kesit veri ve zaman serisinin aynı anda bulunmasından dolayı araştırmada daha fazla veri ile çalışabilme imkânı sağlamakta ve buna bağlı olarak gözlem sayısı ile serbestlik derecesi artmaktadır. Yerdelen Tatoğlu (2016), panel veri serisinin avantajlarını şöyle sıralamaktadır.

- Tahmin edilen parametrelerde, yatay kesit, birimler arasında meydana gelen farklılıklara yoğunlaşırken zaman serisi verileri bunun tam aksine sadece birim özelliklerine yoğunlaşmaktadır. Panel veri seti ise hem yatay kesit hem de zaman serisinin görevini üstlenerek hem birim özellikleri hem de birimler arasındaki farklılıklara yoğunlaşmaktadır.
- Zaman serisinde serbestlik derecesinin az oluşu ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu önemli bir problemdir. Bu problem modellerin sonuçlarının güvenilirliğini etkilemektedir. Panel veride ise daha fazla veri seti ile çalışma imkânı olduğundan gözlem sayısı ile serbestlik derecesi artma eğilimi göstermekte ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu azalmaktadır.
- Panel veri seti, zamanı ve birimi kapsayan, kapsamlı ve karmaşık davranışsal modeller kurulmasına ve test edilmesine olanak tanımaktadır.
- Panel veri yönteminde birimlerin hetrojenliği kontrol edilebilmektedir.

Araştırma konusuna uyumu ve sağlayacağı faydalardan dolayı bu çalışmada panel veri analizi benimsenmiştir.

Panel veri yönteminde klasik model, birim sayısı N ve zaman devresi sayısı T için,

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_{1it} X_{1it} + \beta_{2it} X_{2it} + \dots + \beta_{kit} X_{kit} + u_{it}$$

şeklinde yazılabilir. Burada Y: bağımlı değişken, X: bağımsız değişkenler ve u hata terimini temsil etmektedir. i alt indisi birimleri (i = 1,2,3, ... , N), t alt indisi ise zamanı (t = 1, 2, 3, ..., N) ve k ise açıklayıcı terim sayısını (k = 1, 2, 3, ... , N) ifade etmektedir.

Genel olarak basit doğrusal panel veri modelleri üç farklı yöntem ile tahmin edilebilmektedir.

- Ortak sabit yöntem (havuzlanmış en küçük kareler) modeli,

- Sabit etkiler modeli,
- Rassal etkiler modeli

Asterio ve Hall (2011)' e göre, ortak sabit yöntemi (havuzlanmış en küçük kareler), birimler arasında bir fark olmadığı durumlarda doğru sonuç vermektedir. Sabit etkiler modeli, her bir yatay kesit için farklı sabit tahminlerine izin vermektedir. Sabit etkiler modeli, en küçük kareler kukla değişkenleri (LSDV) tahmincisi olarak da bilinmektedir. Bunun nedeni her bir yatay kesit için farklı sabitlere izin veriyor olması ve her bir yatay kesit için kukla değişken içermesidir. Rassal etkiler modelinde ise yatay kesit birimlerinin katsayılarının sabit değil rassal parametreler olduğu varsayılmaktadır.

Ortak sabit (havuzlanmış en küçük kareler), sabit etkiler ve rassal etkiler modellerinden hangisinin kullanılacağına Breusch- Pagan LM testi, F testi ve Hausman testlerinin sonuçlarına göre karar verilir. Belirtilen testlerin hipotezleri Tablo 41'de gösterilmiştir. Tabloya göre ortak sabit modeli seçimin gerçekleşmesi için Breusch-Pagan LM testi ve F testi H_0 hipotezlerinin ikisi birden reddedilememesi gerekmektedir. Sabit etkiler modelinin seçilmesi için F testinin H_0 hipotezinin red edilip Breusch-Pagan LM testinin ise red edilememesi gerekmektedir. Tam aksine bir durum karşısında ise rassal etkiler modeli daha tutarlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Rassal etkiler modelinin sınındığı Hausman testinde ise H_0 hipotezi red edilirse, sabit etkiler modeli ama aksi bir durum gerçekleşmesi durumunda ise rassal etkiler modeli kullanılacaktır.

Tablo 41: F Testi, Breusch-Pagan LM Testi ve Hausman Testi Hipotezleri

	F Testi	Breusch-Pagan LM Testi	Hausman Testi
H_0	Ortak Sabit	Ortak Sabit	Rassal Etkiler
H_1	Sabit Etkiler	Rassal Etkiler	Sabit Etkiler

3.1.2.2. Model Tahmini Öncesi Sınamalar

Analizimizde kullanılacak değişkenlerin seçilmesi ve karar verilen değişkenlerin toplanması modelin tahmini için yeterli değildir. Değişkenlerin kendi içerisinde ve farklı değişkenler ile olan ilişkileri tüm boyutları ile incelenmelidir.

- **Çoklu Doğrusal Bağlantı**

Çoklu doğrusal bağlantı terimi, bir regresyon modelinin bütün ya da bazı açıklayıcı değişkenlerinin tama yaklaşan ya da yüksek çoklu doğrusal bir ilişkiye sahip olması anlamına

gelmektedir. Gujarati (2012)'e göre, ve ortak varyansların büyük olması, güven aralığının çok geniş olması, t değerlerinin düşük olması, istatistiksel olarak anlamsız olması ve determinasyon katsayısının yüksek olması tama yakın ya da yüksek çoklu doğrusal bağlantının bulunması durumunda karşılaşılabilecek sonuçlardır. Çalışmamızda korelasyon matrisi ile çoklu doğrusal bağlantının var olup olmadığının sınanması yapılmıştır.

- **Yatay Kesit Bağımlılığı Testi**

Panel veri modeli analizlerinde seri belli bir şoka tabi olduğunda yatay kesit birimlerinin bu şoktan aynı derecede etkilenip etkilenmediğinin araştırılması gerekmektedir. Bu araştırma, yatay kesit bağımlılığı araştırması olarak adlandırılmaktadır. Analiz sonuçlarını olumsuz şekilde etkilememesi için analizde kullanılacak değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı araştırılmalıdır. Bu çalışmada hem sabit hem de rassal etkiler modellerinde kullanılabilen Pesaran CD_{LM} olarak adlandırılan test kullanılarak yatay kesit bağımlılık araştırılmıştır.

- **Birim Kök Testi**

Panel verilerde hem birim boyutunun hem de zaman boyutunun var olması nedeniyle veriyi oluşturan sürecin belirlenmesi için serinin durağanlığının araştırılması oldukça önemlidir. Panel birim kök testleri birinci nesil testler ve ikinci nesil testler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil testler birimler arasında korelasyon bulunmadığını, ikinci nesil testler ise tam aksine birimler arasında korelasyon bulunduğunu varsaymaktadır.

3.1.2.3. Model Tahmini Sonrası Sınamalar

Analizde kullanılacak değişkenler belirlendikten sonra tahmin edilecek alternatif modeller oluşturulur. Modellerin tahmin edilen sonuçları, farklı istatistiksel bilgiler içermektedir. Modeller arasındaki farklılıklar ve değişkenler arasındaki ilişkiler, bu bilgiler sayesinde değerlendirilmektedir.

- **Determinasyon Katsayısı**

Determinasyon katsayısı bağımlı değişkendeki değişmelerin yüzde kaçının bağımsız değişkenlerle açıklandığını gösterir. Çoklu belirleme katsayısı olarak da adlandırılan determinasyon katsayısı, sıfır ile bir arasında bir değer almaktadır. Eğer değer 1 veya 1'e yakın ise tahmin edilen modelin bağımlı değişkendeki değişimin tamamını açıkladığını, 0 veya 0'a yakın olması durumunda ise, tahmin edilen model bağımlı değişkendeki değişimi açıklamadığını yani açıklamaya gücünün olmadığını göstermektedir. Gujarati (2003) tarafından

da vurgulandığı gibi, determinasyon katsayısının önemli bir özelliği, modelde mevcut olan açıklayıcı değişkenlerin sayısının azalan olmayan bir fonksiyonu olmasıdır. Yani açıklayıcı değişkenlerin sayısı arttıkça, determinasyon katsayısı hemen hemen her zaman artar. Karşılaşılan bu probleme çözüm olarak düzeltilmiş R^2 geliştirilmiştir.

- **F İstatistiği**

Modelin bir bütün olarak anlamlılığının test edilmesi için F testi kullanılır.

- **t – İstatistiği**

Modeldeki sabit ve eğim katsayılarının istatistiksel anlamlılığının ölçmek için t testine başvurulmaktadır.

- **Ardışık Bağımlılık**

Gujarati (2012)' göre ardışık ilişki veya bağımlılık, zaman ya da mekân içerisinde sıralanan gözlem dizilerinin birimleri arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Klasik doğrusal regresyon modeli, ardışık ilişkinin olmadığını varsaymaktadır.

Ardışık ilişkinin tespit edilmesinde en çok Durbin-Watson (DW) d istatistiği tercih edilmektedir. Çalışmada, Durbin-Watson ve Yerel En İyi Değişmezlik testleri ile ardışık bağımlılık kontrol edilecek ve ardışık bağımlılık ile karşılaşılması durumunda uygun dirençli tahmin ediciler kullanılarak bu sorun giderilecektir.

- **Değişen Varyans**

Klasik doğrusal regresyon modelinin hata terimi ile ilgili olarak temel varsayımlarından biri varyansının sabit olmasıdır. Çalışmamızda değişen varyans sorunu Wald değişen varyans testi ile kontrol edilecek ve değişen varyans sorunu ile karşılaşılması durumunda uygun dirençli tahmin ediciler kullanılarak bu sorun giderilecektir.

3.1.3. Veri Seti

Bu çalışmada Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri için modelde verilen değişkenlere ilişkin veri seti kullanılmaktadır.

Dünya Bankası'nda yer alan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri temel alınarak çalışmaya konu olan yatay kesit birimler oluşturulmuştur. Bu çalışmanın veri setinde yer alan 20 Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinin alfabetik listesi Tablo 44'te gösterilmektedir.

Tablo 42: Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri

1	Birleşik Arap Emirlikleri	11	Libya
2	Bahreyn	12	Lübnan
3	Cezayir	13	Mısır Arap Cumhuriyeti
4	Fas	14	Suriye Arap Cumhuriyeti
5	Filistin	15	Suudi Arabistan
6	Irak	16	Tunus
7	İran İslam Cumhuriyeti	17	Türkiye
8	İsrail	18	Umman
9	Katar	19	Ürdün
10	Kuveyt	20	Yemen

Veri setinde yer alan her ülke için yeterli verilere ulaşamadığından, Filistin, Irak, Libya, Lübnan, Suriye Arap Cumhuriyeti, Yemen ve Umman ülkeleri veri setinden çıkartılmıştır. Çalışmanın son haline göre, veri setinde 13 Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi yer almıştır.

Literatür araştırması ile belirlenen değişkenler, ilgili ülkeler için United Nations Development Programme, World Bank, Index Mundi, Nations Encyclopedia ve Federal Reserve Economic veri tabanları kullanılarak temin edilmiştir. Veri toplama çalışması sonucunda, bağımlı değişken olan Yoksulluk verisine 1990 yılından itibaren ulaşılabildiği tespit edilmiş ve bu nedenle analizin dönemi 1990-2015 tarihleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada veri setinin özelliklerine bağlı olarak yıllık veri kullanılmıştır.

3.1.4. Analizde Kullanılan Değişkenler

Literatür çalışması kısmında da değinildiği gibi, yoksulluğun belirlenmesinde yapılmış birçok çalışmanın ve bu çalışmanın bağımlı değişkeni yoksulluktur.

Seçilen açıklayıcı değişkenler, büyüme oranı, enflasyon oranı, nüfus artışı, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla, işsizlik oranı, yatırım oranı, okul kaydı (birincil), sağlık harcamaları ve askeri harcamalarıdır. Burada her bir değişken kısaca tanıtılmaktadır.

3.1.4.1. Yoksulluk

Yoksulluk, bireyin kişisel tüketimdeki eksiklikleri ve bunlara bağlı olarakta tüketiminin belirli bir düzeyin altına inmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Yoksul ise geçinmekte sıkıntılar çeken, yeterli düzeyde geliri olmayan ve günlük temel ihtiyaçların büyük bir bölümünü karşılamaktan yoksun olan birey olarak tanımlanmıştır.

Ülkelerin yoksulluk sınırlarına bakıldığında, her ülkenin kendisi için belirlediği farklı sınırlar olduğu gözlemlenmiştir. Karşılaştırılabilirlik açısından her ülke için aynı yoksulluk sınırı kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada, yaygın bir şekilde kullanılan uluslararası yoksulluk sınırının (günde 1,90 dolar) altında yaşayan nüfusun yüzdesi kullanılmıştır.

Yoksulluk, yıllık veri olarak kullanılmıştır. Çalışmada United Nations Development Programme (UNDP) veri tabanından sağlanan bu veri seti, “yo” kodu ile yer almaktadır.

3.1.4.2. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, GSYH’ de bir dönemden diğerine ortaya çıkan oransal artıştır. Ekonomik büyüme oranı, hem içinde bulunulan dönemde hem de gelecek dönemde bir ülkenin ekonomik performansını belirleyen önemli bir göstergedir. Bu nedenle ekonomik büyüme, yoksulluğu belirleyen önemli faktörler arasında yer almaktadır.

Ekonomik büyüme oranı, yıllık olarak World Bank Group veri tabanından temin edilmiştir ve analize “ bo” kodu ile eklenmiştir.

3.1.4.3. Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla, GSMH’ nın, yıl ortası nüfusa bölüldüğünde ortaya çıkan gelirdir. Kişi başına düşen gelirin artması, gelir dağılımı veri iken yoksulluğu azaltacaktır.

Kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla oranı yıllık olarak World Bank Group veri tabanından temin edilmiştir. Analize “ kbgsyh” kodu ile eklenmiştir.

3.1.4.4. Enflasyon

Makroekonomik göstergelerden biri olan enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve belirli bir oranın üzerinde artış olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon, gelir dağılımını bozarak yoksulluğu derinleştirir.

Enflasyon değişkeni, World Bank Group veri tabanından, tüketici fiyatları endeksindeki (consumer price index) yıllık değişim oranı olarak temin edilmiştir. Analize “eo” kodu ile konulmuştur.

3.1.4.5. İşsizlik

15+ nüfustan kurumsal nüfus olarak tanımlanan nüfus çıkarıldıktan sonra ulaşılan işgücünden işgücü piyasasının ücret ve çalışma koşullarını kabul edip, iş aramasına karşın iş bulamayan kısmına işsiz denir. İşsizlik, yoksulluğun en önemli belirleyicisidir.

İşsizlik değişkeni, World Bank Group veri tabanından, yıllık değişim oranı olarak temin edilmiştir. Analize “io” kodu ile dâhil edilmiştir.

3.1.4.6. Nüfus Artışı

Ülkede gerçekleşen doğum oranı ve ölüm oranı arasındaki fark, ülkenin nüfus artışını ifade etmektedir. Bir ülkenin nüfus artışı ve demografik özellikleri, yoksulluğun önemli belirleyicilerinden birisidir.

Yalçın (2008) göre, ülke ekonomisi için nüfus, üretim faktörü ve işgücü kaynağı oluşturmak açısından oldukça önemlidir. Ancak, artan nüfusa iş yaratılamaması işsizliği ve yoksulluğu getirmektedir. Nüfus artış değişkeni, World Bank Group veri tabanından, yıllık değişim oranı olarak temin edilmiştir. Analize “na” kodu ile dâhil edilmiştir.

3.1.4.7. Sağlık Harcamaları

Sağlık harcamaları, kamu ve özel dâhil olmak üzere önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetleri, aile planlaması faaliyetleri, beslenme faaliyetleri ve sağlığa yönelik acil yardım konularını kapsayan bir sosyal hizmettir.

Sağlık harcamaları değişkeni, World Bank Group veri tabanından, yıllık değişim oranı olarak temin edilmiştir. Analize “sh” kodu ile dâhil edilmiştir.

3.1.4.8. Okullaşma Oranı

Okullaşma oranı, resmi okul yaşındaki okula kayıtlı çocukların, okul çağındaki nüfusa oranını ifade etmektedir. İlköğretim, tarih, coğrafya, doğal bilimler, sosyal bilimler, sanat ve müzik gibi temel konuları anlama, temel okuma, yazma ve matematik becerilerinin çocuklara aktarılmasının sağlandığı dönemdir. Eğitimin temeli olan ilköğretim eğitiminin verimliliği ne kadar çok olur ise gelecek için o kadar çok yatırım yapılmış demektir.

Okullaşma oranı değişkeni, World Bank Group veri tabanından, yıllık değişim oranı olarak temin edilmiş ve analize “okb” kodu ile dâhil edilmiştir.

3.1.4.9. Askeri Harcamalar

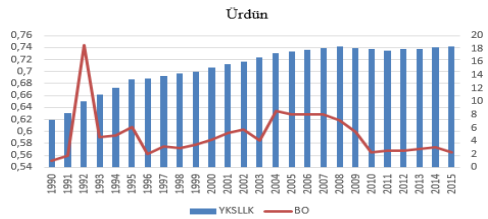
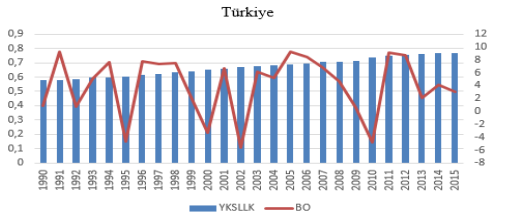
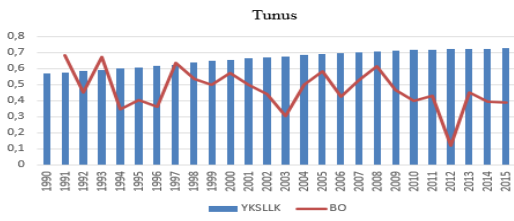
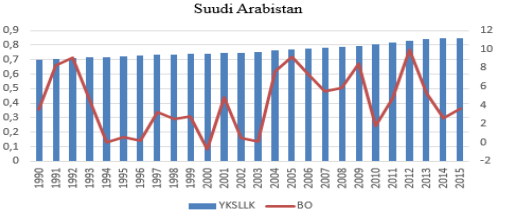
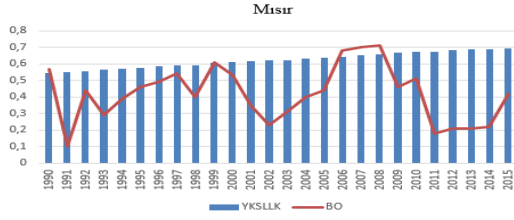
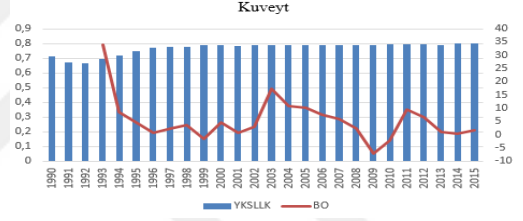
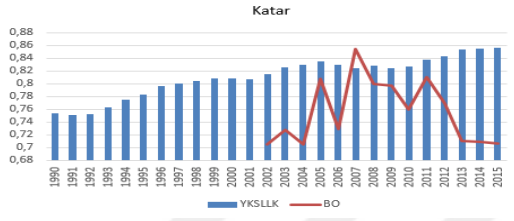
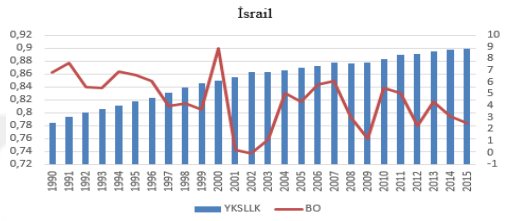
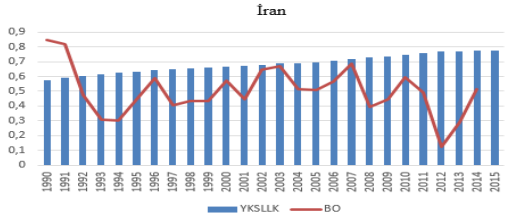
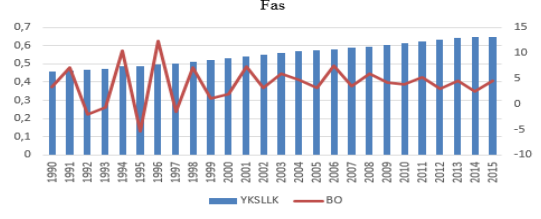
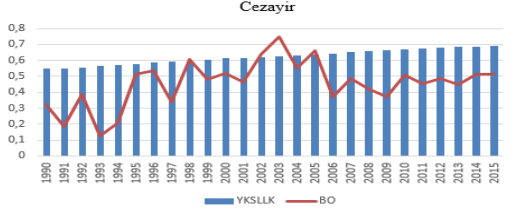
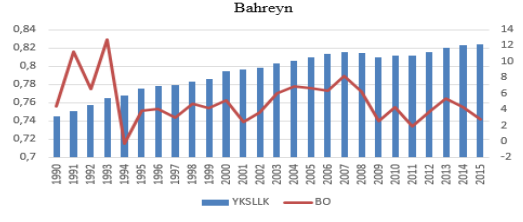
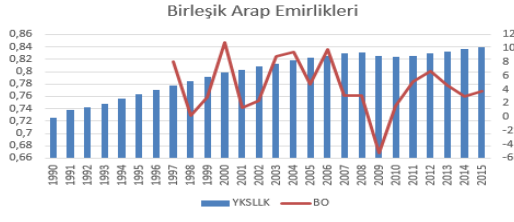
Askeri harcamalar, savunma hizmeti için ayrılmış olan, silahlı kuvvetler üzerindeki mevcut ve sermaye harcamalarının tümünü içermektedir. Bu harcamaları personel, sektör ile ilgili araç gereçlerin üretimi, satın alınması, bakım, onarım vb. faaliyetler oluşturmaktadır. Askeri harcamalara ilişkin olarak gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYİH) payı olarak verilen veriler, askeri faaliyetlerde kullanılan ulusal kaynakların ve ekonomideki yükün önemli bir göstergesidir.

Askeri harcamalar değişkeni, World Bank Group, Index Mundi ve Federal Reserve Economic veri tabanından, yıllık değişim oranı olarak temin edilmiş ve analize “ah” kodu ile dâhil edilmiştir.

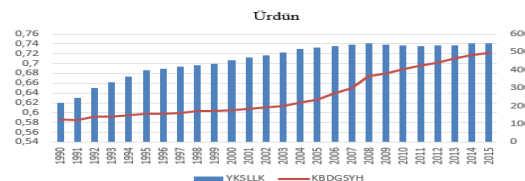
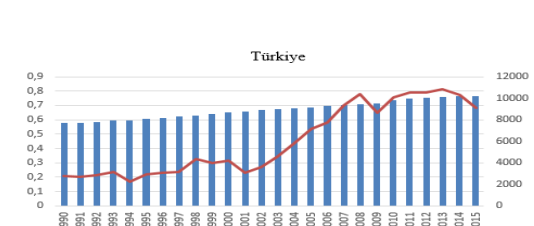
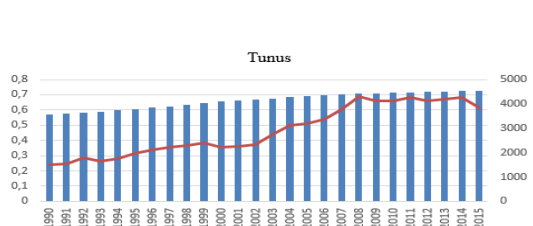
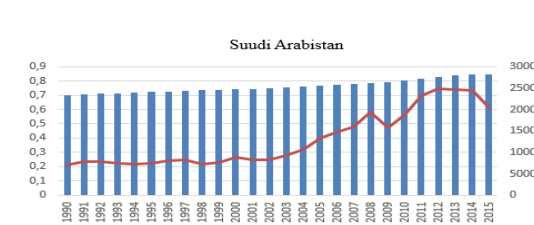
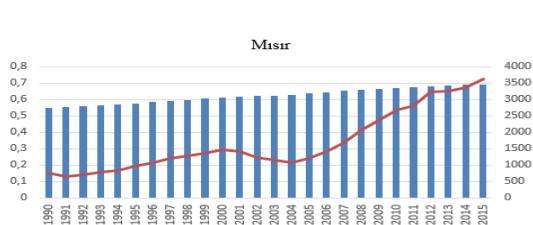
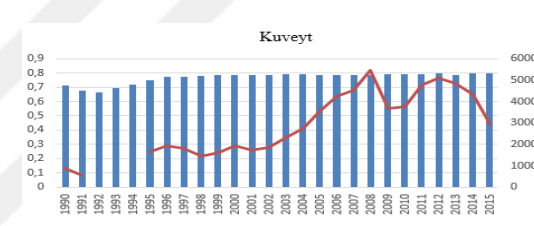
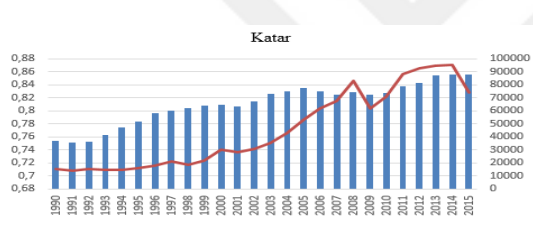
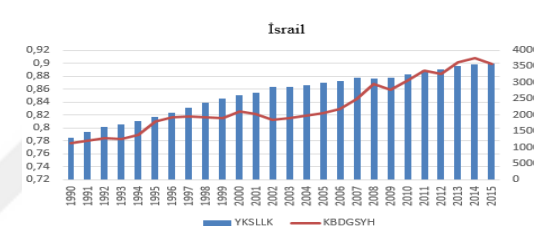
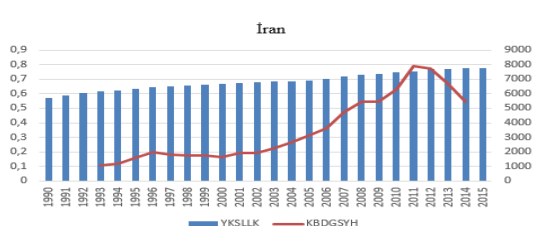
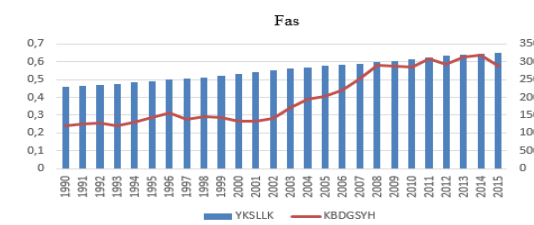
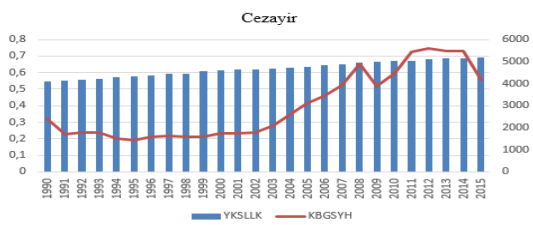
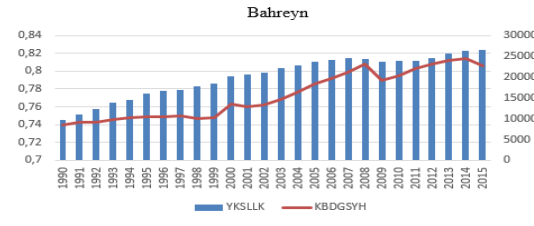
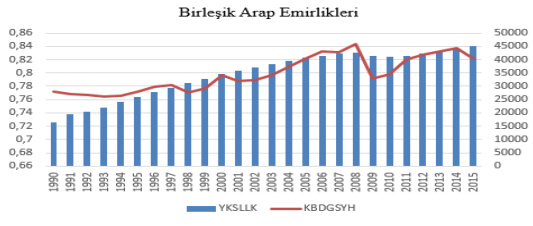
3.1.4.10. Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu

Gayri safi sabit sermaye oluşumu, bir ülkede yıl içerisinde gerçekleştirilen özel ve kamu sektörü yatırımların tamamı olarak tanımlanmaktadır. Brüt sabit sermaye oluşumu, arazi iyileştirmeleri (çitler, hendekler, kanalizasyon boşaltmaları vb.), bitki, makine ve teçhizat alımları, okullar, ofisler, hastaneler, özel yerleşim konutları ve ticari ve endüstriyel binalar da dâhil olmak üzere yolların, demiryollarının ve benzerlerinin inşaatını kapsamaktadır.

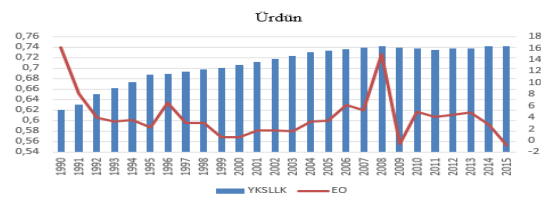
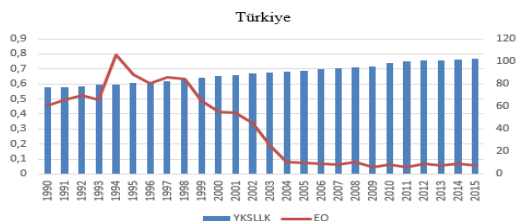
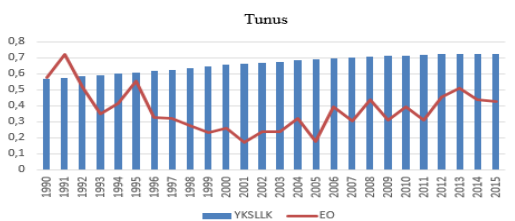
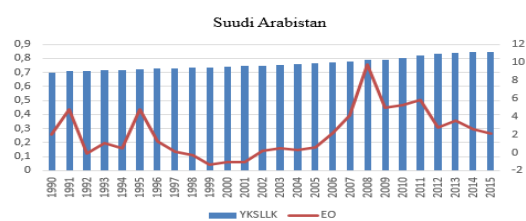
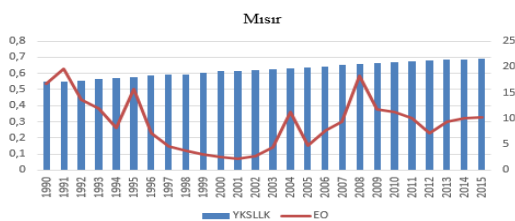
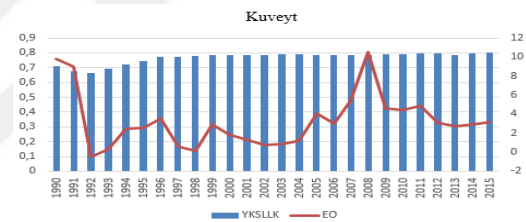
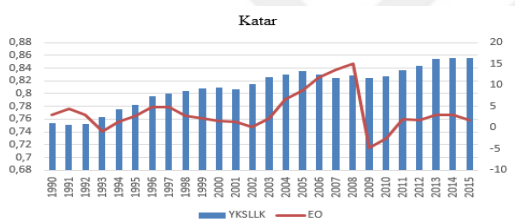
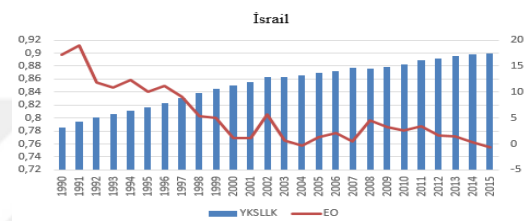
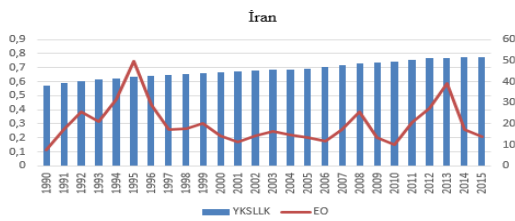
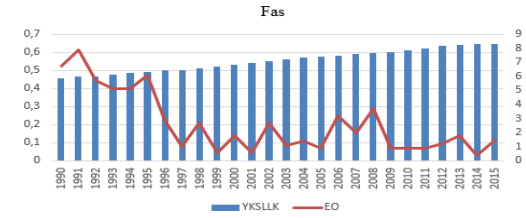
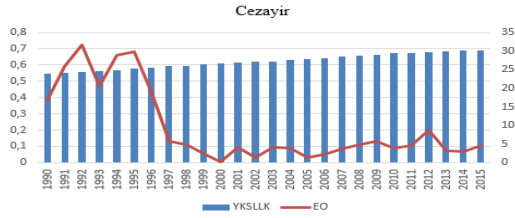
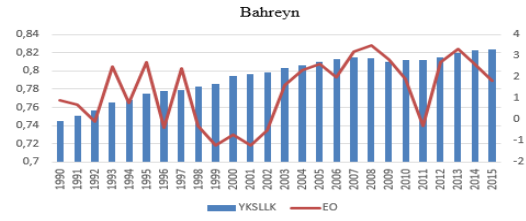
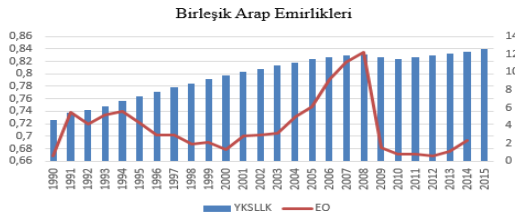
Gayri safi sabit sermaye oluşumu değişkeni, World Bank Group, Index Mundi ve Nations Encyclopedia veri tabanından, yıllık değişim oranı olarak temin edilmiş ve analize “bso” kodu ile dâhil edilmiştir.

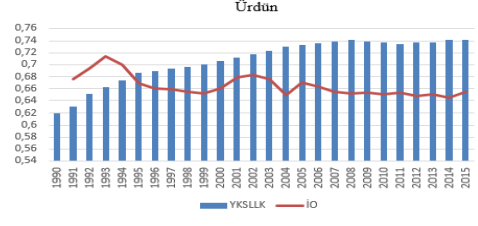
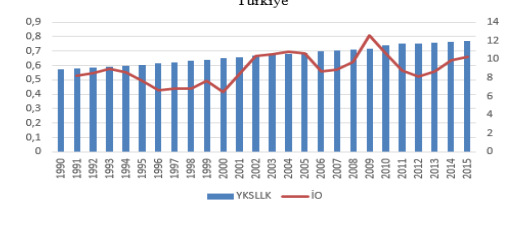
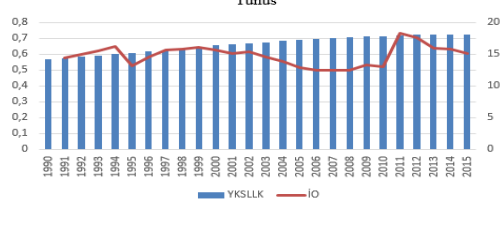
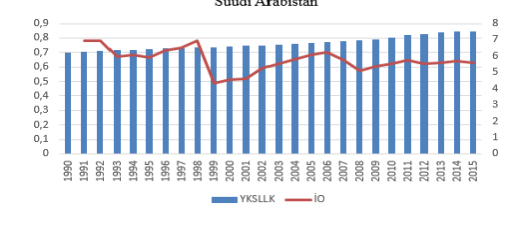
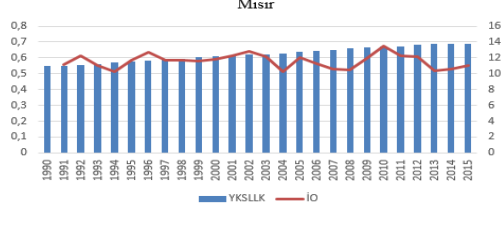
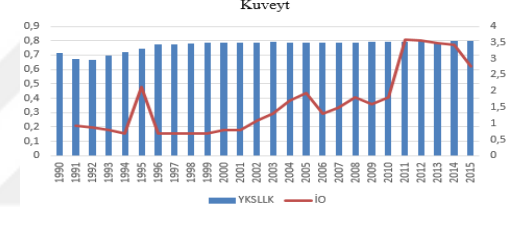
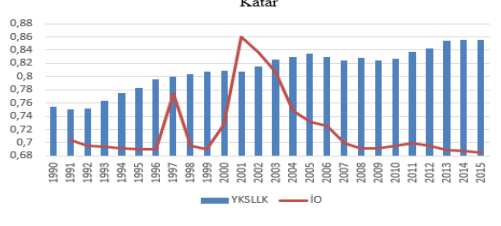
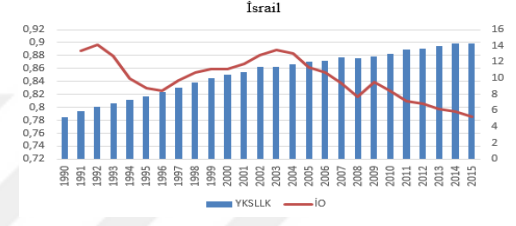
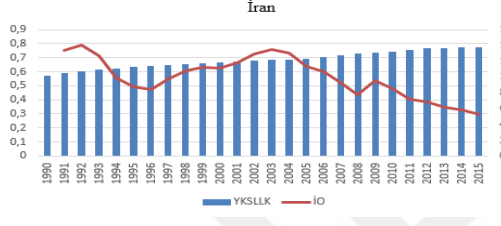
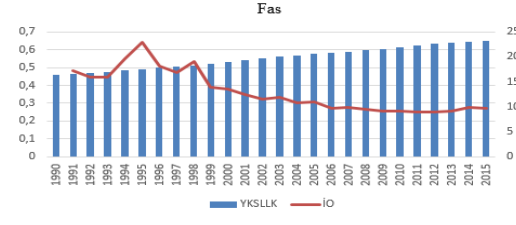
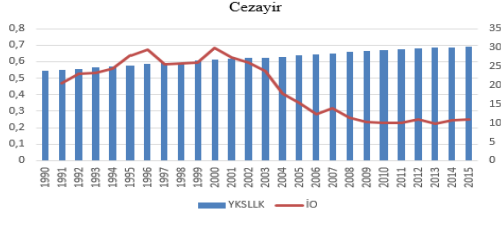
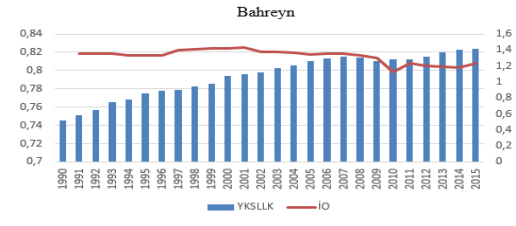
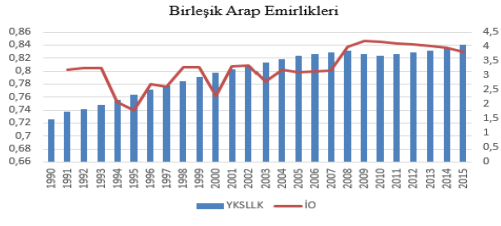
Şekil 1: Yoksulluk Oranı ve Büyüme Oranının Gelişimi

Şekil 2: Yoksulluk Oranı ve KBDGSY' nin Gelişimi

Şekil 3: Yoksulluk Oranı ve Enflasyon Oranının Gelişimi

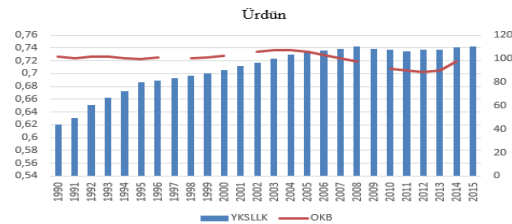
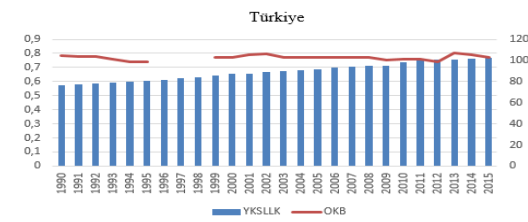
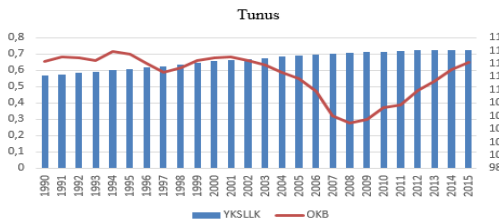
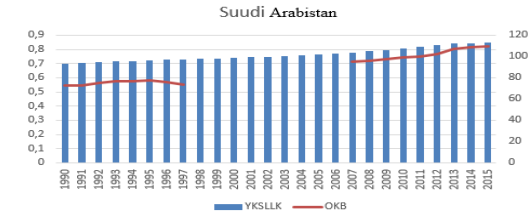
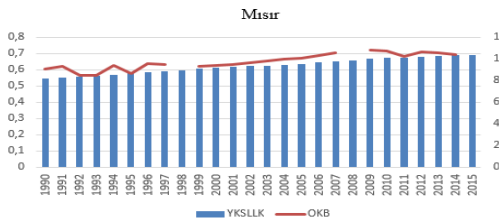
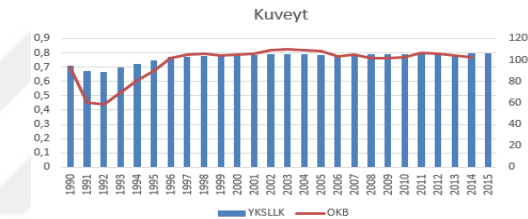
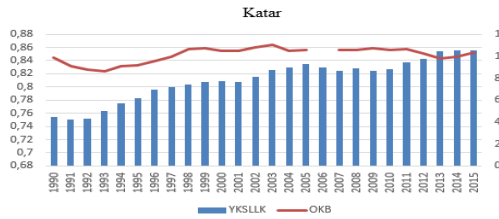
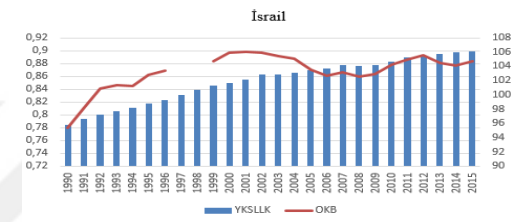
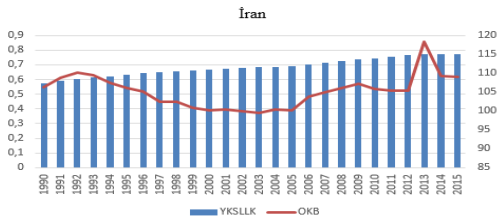
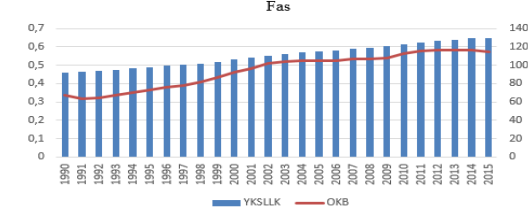
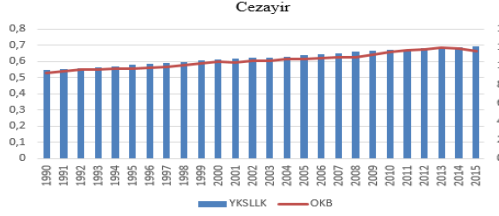
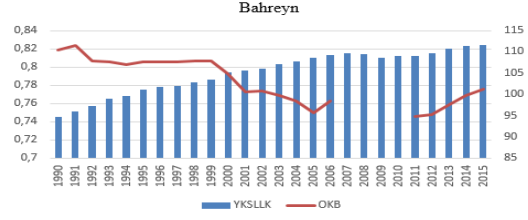
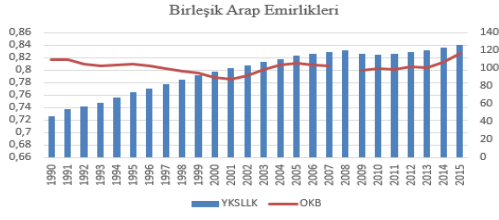
Şekil 4: Yoksulluk Oranı ve İşsizlik Oranının Gelişimi

Şekil 5: Yoksulluk Oranı ve Nüfus Artış Oranının Gelişimi

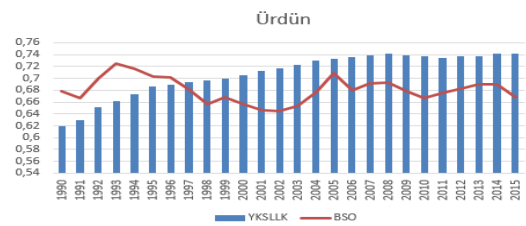
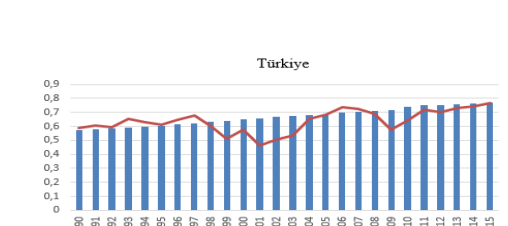
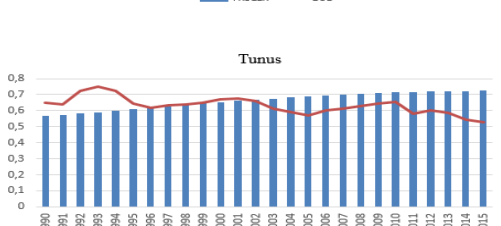
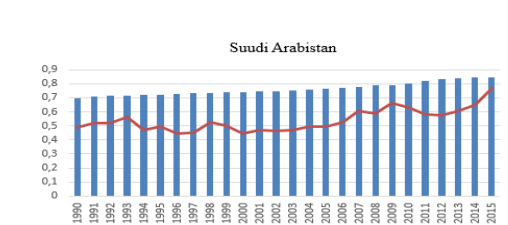
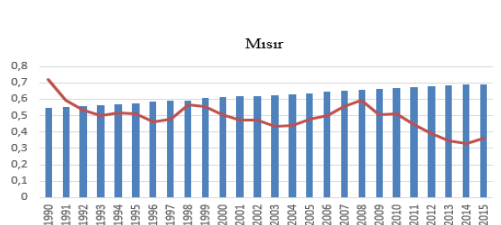
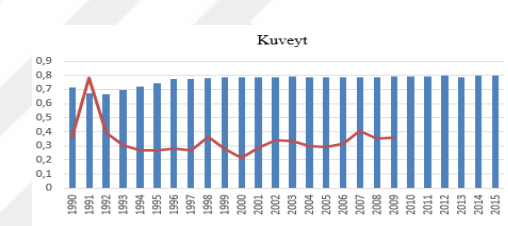
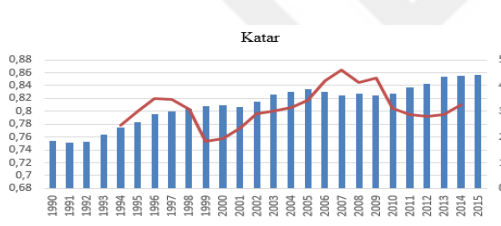
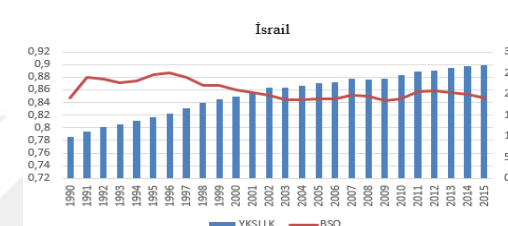
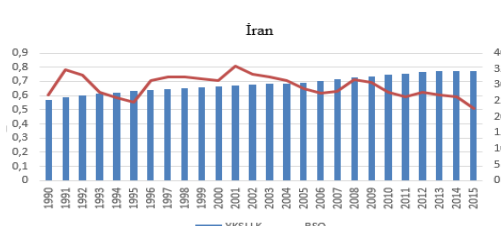
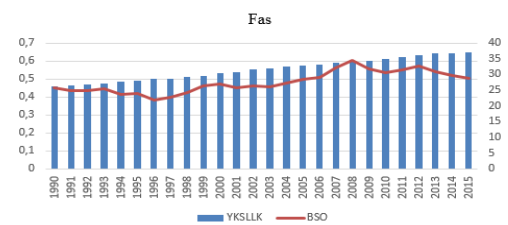
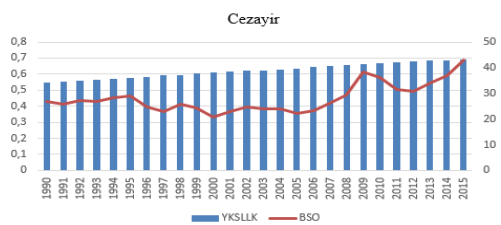
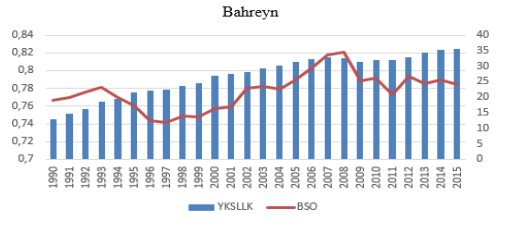
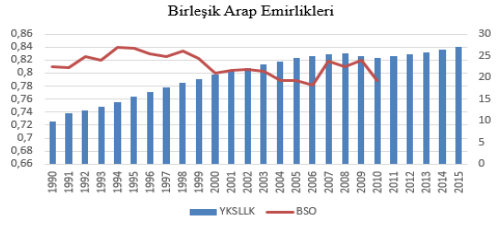
Şekil 6: Yoksulluk Oranı ve Sağlık Harcamalarının Gelişimi

Şekil 7: Yoksulluk Oranı ve Okullaşma Oranının Gelişimi

Şekil 8: Yoksulluk Oranı ve Askeri Harcama Oranının Gelişimi

Şekil 9: Yoksulluk Oranları ve Sabit Sermaye Oluşumu Oranının Gelişimi

3.2.ANALİZ

Analizde, yoksulluğun belirlenmesinde etkili olabileceği düşünülen 9 değişken yer almaktadır. Bu değişkenlerin tanımları Tablo 43’ de listelenmiştir.

Tablo 43: Analizde Yer Alan Değişkenler Tablosu

	Tür	Değişken	Kod	Tanım
1	Bağımlı Değişken	Yoksulluk Oranı	YO	Günlük 1.90 dolar gelir düzeyine sahip nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı
2	Bağımsız Değişkenler	Büyüme Oranı	BO	GSYH’ de bir dönemden diğerine ortaya çıkan oransal artıştır
3		Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	KBDGSYH	GSMH’ nın, ülke nüfusuna bölündüğünde ortaya çıkan gelirdir.
4		Enflasyon Oranı	EO	Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve hissedilir bir artış
5		İşsizlik Oranı	İO	Toplumda çalışmak istediği halde çalışamama veya hayatını devam ettirebilmek için iş bulamama durumudur.
6		Nüfus Artışı	NA	Bir ülkedeki belirli bir süre içerisinde insan sayısında meydana gelen değişimdir.
7		Sağlık Harcamaları	SH	Kamu ve özel dâhil olmak üzere önleyici ve tedavi edici sağlık hizmetlerini kapsayan sosyal hizmettir.
8		Okullaşma Oranı (Birincil)	OKB	Net kayıt oranı, ilkokula kayıtlı çocukların, resmi ilkokul çağındaki nüfusa oranıdır.
9		Askeri Harcamalar	AH	Savunma hizmeti için ayrılmış olan, silahlı kuvvetler üzerindeki mevcut ve sermaye harcamalarının tümüdür.
10		Gayri Safi Sabit Sermaye Oluşumu	BSO	Bir ülkede yıl içerisinde gerçekleştirilen özel ve kamu sektörü yatırımların tamamıdır.

Çalışmada yer verilen değişkenlere ilişkin tanımlayıcı istatistikler ise tablo 44’te verilmektedir.

Tablo 44: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
AH	5,305176	7,586994	1,23	117,38
BSO	24,10382	5,741936	10,66	46,02
BO	4.609016	4,302863	-7,07	33,9
EO	8,448754	14,68817	-4,8	106,2
İO	8,862101	6,170717	0,16	29,77
KBGSYH	13976,3	17141,96	640,8505	94944,09
NA	2,902695	2,660421	-2,54	17,62
OKB	101,2873	10,37283	58,97	119,75
SH	4,881141	1,884078	1,87	9,9
YO	0,7194467	0,0949101	0,458	0,899

3.2.1. Analizde Kullanılan Değişkenlerin İstatistiksel Özelliklerinin Belirlenmesi

Değişkenlerin kendi aralarındaki ilişkiyi gösteren çoklu doğrusallığın korelasyon matrisi ile incelenmesi, analize başlamadan öne yapılması gereken bazı sınamalardan ilki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Daha önce de bahsedildiği gibi korelasyon matrisi oluşturulduğunda, iki değişkenin birleşiminde -1 veya +1 arsında değerleri alan korelasyon katsayısına ulaşılmaktadır. Bu katsayının ekstrem değerlere sahip olması, ele alınan iki değişkenin birlikte hareket ettiğini ve aynı modelde kullanılması durumunda istenmeyen sonuçlar elde edileceğini göstermektedir. Bunun aksine katsayının sıfıra yakın olması durumunda iki değişken arasında zayıf bir ilişkinin bulunduğu bahsedilebilmektedir. Çalışılan korelasyon matrisi Tablo 45'te verilmektedir.

Tablo 45: İkili Korelasyon Matrisi (11 Ülke)

	BO	KBGSYH	EO	OKB	SH	AH	İO	NA	BSO
BO	1.0000								
KBGSYH	0.3007*	1.0000							
EO	-0.0896	-0.1974*	1.0000						
OKB	-0.0139*	-0.0805	-0.0108	1.0000					
SH	-0.1756*	-0.4645*	-0,0568	-0,2236*	1.0000				
AH	0.0560	0.0170	-0.0715	-0.3672*	0.0558	1.0000			
İO	-0.2018*	-0.6039	0.1202*	0.0186	-0.4621*	-0.2119*	1.0000		
NA	0.3488*	0.6347*	-0.1137*	0.0189	-0.4286*	-0.1059	-0.4148*	1.0000	
BSO	0.1762*	0.1002	0.0906	0.1570*	0.0293	-0.0231	0.1220	0.1717	1.0000

*: %5 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 45'te çalışmada kullanılan açıklayıcı değişkenler arasında yüksek ikili korelasyonun olmadığı görülmektedir. Buradan çalışmanın bağımsız değişkenleri arasında çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı sonucu çıkarılmaktadır.

Ekonometrik modelleme öncesinde değişkenlerin durağanlıklarının da ortaya konması gerekmektedir. Tatoğlu (2016) 'na göre, benzer özelliklere sahip olan ülkeler, bölgeler, eyaletler veya şehirler ile ilgili birimlerle çalışma yapıldığında birimler arasında korelasyon ile karşılaşılması mümkündür. Bu durum karşısında ise değişkenlerin durağanlığının test edilmesi aşamasına geçmeden önce, yatay kesit bağımlılık testi ile hangi birim kök testinin kullanılacağı belirlenmesi gerekmektedir.

Çalışmamızda değişkenlerimizin yatay kesit bağımlılığının test edilebilmesi için Paseran(2004) testi kullanılmıştır.

Tablo 46: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Değişken	CD-test Değeri	Olasılık	Corr	abs (corr)
AH	8,76	0,000	0,227	0,485
BO	3,33	0,000	0,084	0,209
BSO	2,50	0,012	0,063	0,345
EO	13,39	0,000	0,299	0,359
İO	0,02	0,985	-0,000	0,327
KBGSYH	40,65	0,000	0,919	0,919
NA	4,39	0,000	0,094	0,489
OKB	2,23	0,026	0,054	0,444
SH	5,97	0,000	0,151	0,434
YO	42,19	0,000	0,939	0,939

H₀ Hipotezi: Yatay-Kesitler Bağımsızdır. **abs(corr):** Ortalama mutlak korelasyon katsayısı
H₁ Hipotezi: Yatay- Kesitler Bağımlıdır. * %5 anlamlılık düzeyinde, H₀ reddedilir.

Yatay kesit bağımlılık testi sonuçlarına göre, İO değişkeni dışındaki bütün değişkenler yatay kesit bağımlılık içermekte olup, bu değişkenler için ikinci kuşak birim kök testleri yapılması gerekmektedir. Çalışmamızda, birinci kuşak birim kök testlerinden Mandala ve Wu (1999) yani Fisher ADF testi ile ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2007) tarafından geliştirilmiş IPS testi kullanılmıştır.

Yapılan birim kök testleri sonucunda elde edilen olasılık değerlerinin 0,10'un altında olması bizlere birim kök olmadığını göstermektedir. Birim kök test sonuçları Tablo 47'de verilmektedir. Görüldüğü gibi, EO, NO ve BO değişkenlerinin birim kök içermezken AH, BSO, İO, KBGSY, OKB, SH ve YO değişkenleri birim kök içermektedir.

Tablo 47: Birim Kök Testi Sonuçları

	Lags	Trendsiz		Trendli	
		Zt-Bar	Olasılık	Zt-Bar	Olasılık
AH	0	1,512	0,935	3,511	1,000
	1	-1,111	0,133	-1,606	0,054
BO	0	-9,865	0,000	-8,317	0,000
	1	-4,263	0,000	-3,248	0,001
BSO	0	1,325	0,907	0,736	0,769
	1	1,012	0,844	0,073	0,529
EO	0	-3,978	0,000	-2,833	0,002
	1	-3,323	0,000	-1,670	0,047
İO	0	33,732	0,141	30,717	0,239
	1	39,641	0,000	39,960	0,039
KB GSYH	0	-0,376	0,353	2,086	0,982
	1	-1,894	0,029	2,191	0,576
NA	0	0,173	0,569	3,270	0,999
	1	-7,362	0,000	-9,135	0,000
OKB	1	1,073	0,858	2,615	0,996
	0	0,815	0,207	0,333	0,630
SH	0	0,681	0,752	2,526	0,994
	1	0,868	0,807	1,812	0,965
YO	1	0,715	0,763	0,136	0,554
	0	-1,635	0,051	0,042	0,517

Birim kök içeren değişkenlerin analizlerde kullanılabilmesi için birim kökten kurtarılarak, durağanlaştırılması gerekmektedir. Serinin durağanlaştırılması için değişkenlerin birinci farkı alınması metodu kullanılabilir. Birinci farkı alınarak başına 'd' harfi eklenen yeni değişkenler, dAH, dBSO, dİO, dKBGSYH, dNA, dOKB, dSH ve dYO için birim kök testi

tekrarlanmıştır. Tablo 48’de görüldüğü gibi birinci farkı alınmış değişkenler, birim kök içermemektedir. Analizin sonraki aşamalarında bu değişkenler, birinci farkı alınmış halleri ile kullanılacaktır.

Tablo 48: Birinci Fark Alınması Sonrasında Birim Kök Testi Sonuçları

	Lags	Trendsiz		Trendli	
		Zt-Bar	Olasılık	Zt-Bar	Olasılık
dAH	0	-10,228	0,000	-8,645	0,000
	1	-4,210	0,000	-2,868	0,000
dBSO	0	-9,754	0,000	-8,009	0,000
	1	-4,193	0,000	-2,744	0,000
dİO	0	-10,565	0,000	-8,587	0,000
	1	-7,501	0,000	-5,608	0,000
dKGSYH	0	-5,480	0,000	-3,736	0,000
	1	-1,815	0,035	0,141	0,556
dNA	0	-0,723	0,235	2,869	0,998
	1	-7,011	0,000	-5,091	0,000
dOKB	0	-4,233	0,000	-3,188	0,001
	1	-1,903	0,029	-2,007	0,022
dSH	0	-4,816	0,000	-3,493	0,000
	1	-1,856	0,032	-1,375	0,085
dYO	0	-6,133	0,000	-5,220	0,000
	1	-2,363	0,009	-0,852	0,197

NOT: Değişkenler için Pesaran (2007) panel birim kök testi (CIPS) kullanılmıştır.

Değişkenlerin durağanlığının araştırılması için yapılan birim kök testleri sonucunda BO, EO değişkenlerini durağan oldukları gibi durağan olmayan AH, BSO, OKB, SH, YO, KBGSYH, İO, NA değişkenlerinin ise durağanlaştırılarak dAH, dBSO, dOKB, dSH, dYO, dKBGSYH, dİO kodu ile analize dâhil edilmesine karar verilmiştir.

3.2.2. Panel Veri Analizi

Çalışmanın bu aşamasında, bir bağımlı ve dokuz açıklayıcı değişken kullanılarak çeşitli modeller kurgulanmıştır. Kurgulana modeller, panel veri analizinde kullanılan ve hangi modelin tercih edileceğine karar verilen F Testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testi sonuçlarına göre belirlenmiştir.

Tablo 49: Kurgulanan Alternatif Modeller

<i>M1:</i>	$\Delta YO = f (dOKB, dNA, dKBGSYH)$
<i>M2:</i>	$\Delta YO = f (dOKB, dNA, dKBGSYH, dAH)$
<i>M3:</i>	$\Delta YO = f (BO, dOKB, dNA, dAH, dBSO)$
<i>M4:</i>	$\Delta YO = f (dBSO, dNA, dAH)$
<i>M5:</i>	$\Delta YO = f (dNA, dOKB, dBSO, dAH)$
<i>M6:</i>	$\Delta YO = f (dNA, dOKB, dBSO)$
<i>M7:</i>	$\Delta YO = f (dKBGSYH, dOKB, dBSO)$
<i>M8:</i>	$\Delta YO = f (dSH, dOKB, EO)$
<i>M9:</i>	$\Delta YO = f (dOKB, dNA)$

Hangi panel veri yönteminin kullanılacağına saptanması için tanımlanmış olan 9 farklı model, havuzlanmış EKK, Sabit ve Rassal Etkiler yöntemi ile tekrar tahmin edilmiştir. F testi, Breusch-Pagan LM testi ve Hausman testi ile de bu yöntemlerden hangisinin tercih edileceğine karar verilmektedir. Daha önce bahsedildiği üzere F ve Breusch Pagan LM testinde H_0 hipotezinin red edilmesi durumunda, Hausman testine bakılacak ve Hausman testinde RE modelini sıyanan H_0 hipotezi red edilirse, H_1 ve FE modeli, tam tersi bir durum karşısında ise RE modeli kullanılacaktır. Test sonuçları, Tablo 50’de özetlenmiştir.

Modellerimizde F ve Breusch-Pagan LM testleri kullanıldığında, H_0 hipotezi red edildiği için Hausman testi belirleyici olmuştur. Hausman testi sonuçlarına göre ise bütün modeller için FE modelinin daha etkin sonuçlar vereceği görülmektedir.

Tablo 50: Hausman Testi

Modeller	Hausman Testi		Sonuç
	İstatistik	Olasılık	
1	32,70	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
2	329,40	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
3	29,91	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
4	18,90	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
5	24,06	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
6	8,77	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
7	9,23	0,0264	Sabit Etkiler Modeli
8	13,64	0,0034	Sabit Etkiler Modeli
9	7,88	0,0194	Sabit Etkiler Modeli

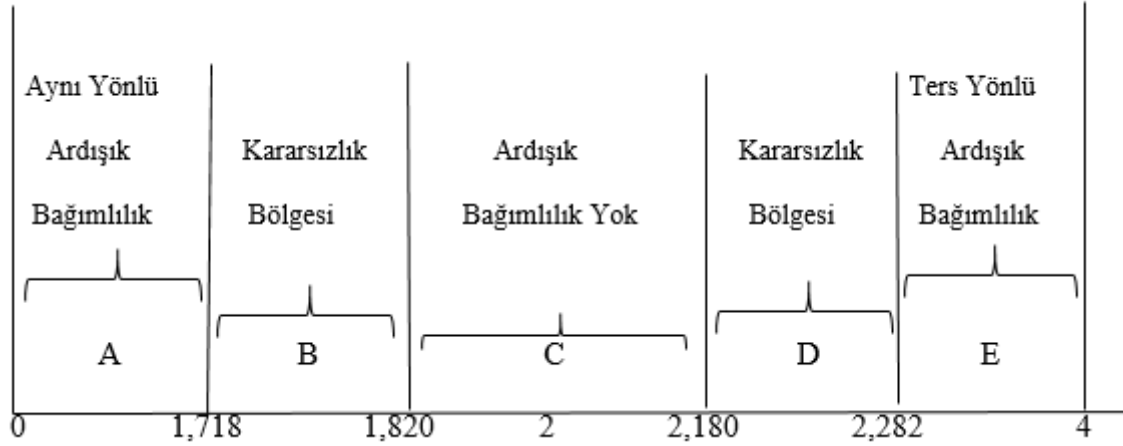
H₀: Rassal Etkiler ModeliH₁: Sabit Etkiler Modeli

FE modeli ile elde edilen sonuçlarda öncelikle ardışık bağımlılık ve değişen varyans olup olmadığı kontrol edilmelidir. Modellerimizde Bahargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin Watson Testi ve Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmezlik Testi ile ardışık bağımlılık, Wald değişen varyans testi ile de değişen varyans olup olmadığı test edilecektir.

Tablo 51: Değişen Varyans ve Ardışık Bağımlılık Test Sonuçları

Model	Wald Değişen Varyans		Bahargava, Franzini ve Narendranathan'ın DW Testi	Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmezlik Testi (BW-LBI)
	İstatistik	Olasılık	İstatistik	İstatistik
1	1926,37	0,0000	2,2714439	2,4145578
2	3050,65	0,0000	2,4647312	2,5153403
3	3191,72	0,0000	2,4343152	2,4847807
4	1276,03	0,0000	2,3142199	2,3672924
5	3099,35	0,0000	2,4281395	2,4779484
6	1867,37	0,0000	2,2706158	2,3910392
7	1762,74	0,0000	2,3170505	2,4227261
8	4981,56	0,0000	2,522149	2,6120819
9	2012,86	0,0000	2,2286191	2,3888066

Tablo 51’de sabit etkiler modellerinin, Wald test sonuçları değerlendirilirken olasılık değerleri dikkate alınmalıdır. Olasılık değerlerinin 0,10’dan düşük olması, H_0 hipotezinin red edildiği ve birimler arasında değişen varyans olduğu anlamına gelmektedir. Test sonuçlarına göre, modellerimizin tümünde değişen varyans olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 10: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta)

NOT: Tablodaki d_A ve d_U değerleri, Durbin-Watson d istatistiği: 0,05 anlamlılık düzeyine göre ($k^1=5$, $n=200$) hazırlanan istatistiki çizelgeler yardımı ile belirlenmiştir. (Gujarati, 2012)

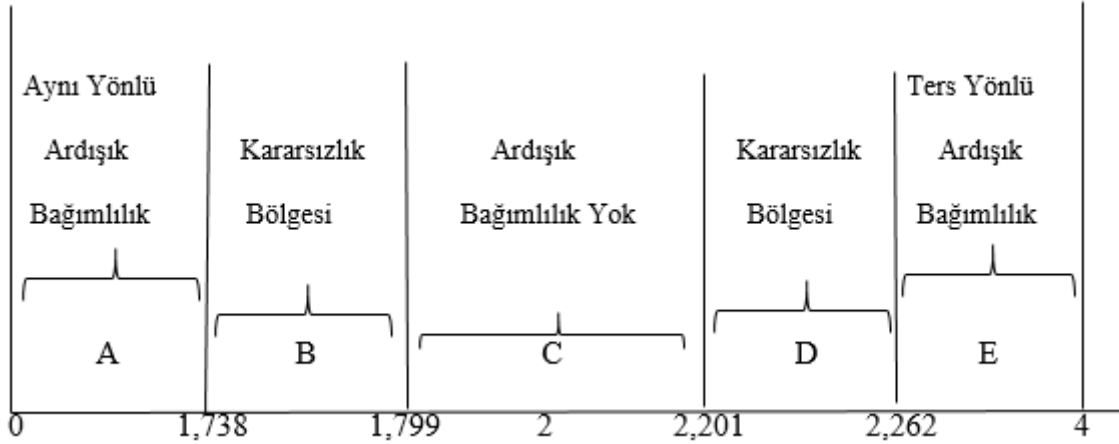
Ardışık bağımlılık testi sonucunda elde edilen ve Tablo 51’de yer alan d istatistiği, DW kritik değeri ile karşılaştırılmıştır. Bu sonuç hesaplanan d istatistiğinin Şekil 10’dan gözlemlenebileceği gibi 3. modelin, E bölgesinde kaldığı tespit edilmiş ve ters yönlü ardışık bağımlılık olduğu kanıtlanmıştır.

Şekil 11: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta)

NOT: Tablodaki d_A ve d_U değerleri, Durbin-Watson d istatistiği: 0,05 anlamlılık düzeyine göre ($k^1=4$, $n=200$) hazırlanan istatistiki çizelgeler yardımı ile belirlenmiştir. (Gujarati, 2012)

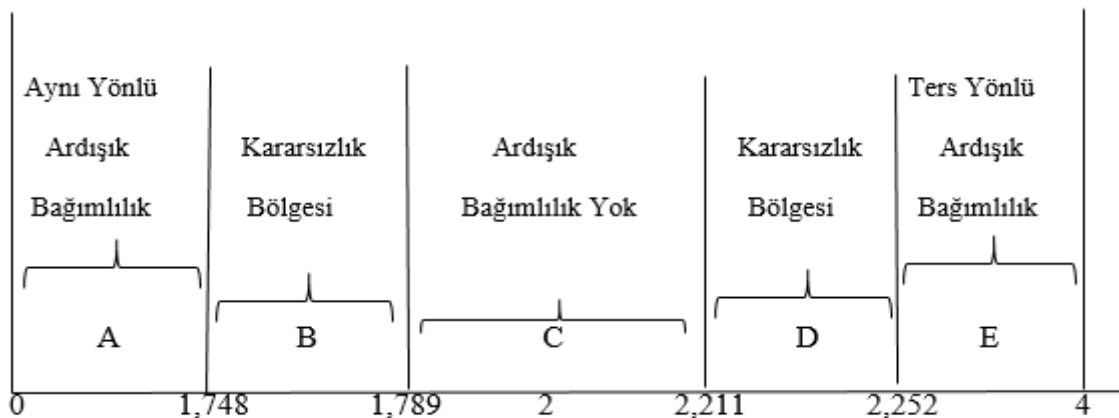
Ardışık bağımlılık testi sonucunda elde edilen ve Tablo 51'e yer alan d istatistiği, DW kritik değeri ile karşılaştırılmıştır. Bu sonuç hesaplanan d istatistiğinin Şekil 11'den gözlemlenebileceği gibi 2. ve 5. modellerin, E bölgesinde kaldığı tespit edilmiş ve ters yönlü ardışık bağımlılık olduğu kanıtlanmıştır.

Şekil 12: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta)

NOT: Tablodaki d_A ve d_U değerleri, Durbin-Watson d istatistiği: 0,05 anlamlılık düzeyine göre ($k^1=3$, $n=200$) hazırlanan istatistiki çizelgeler yardımı ile belirlenmiştir. (Gujarati, 2012)

Ardışık bağımlılık testi sonucunda elde edilen ve Tablo 51'de yer alan d istatistiği, DW kritik değeri ile karşılaştırılmıştır. Bu sonuç hesaplanan d istatistiğinin Şekil 12'den gözlemlenebileceği gibi 1, 4, 6, 7 ve 8. modellerin, E bölgesinde kaldığı tespit edilmiş ve ters yönlü ardışık bağımlılık olduğu kanıtlanmıştır.

Şekil 13: Ardışık Bağımlılık d-İstatistiği Göstergesi (%5 Anlamlılıkta)

NOT: Tablodaki d_A ve d_U değerleri, Durbin-Watson d istatistiği: 0,05 anlamlılık düzeyine göre ($k^1=2$, $n=200$) hazırlanan istatistiki çizelgeler yardımı ile belirlenmiştir. (Gujarati, 2012)

Ardışık bağımlılık testi sonucunda elde edilen ve Tablo 51’de yer alan d istatistiği, DW kritik değeri ile karşılaştırılmıştır. Bu sonuç hesaplanan d istatistiğinin Şekil 13’den gözlemlenebileceği gibi 9. modelin, E bölgesinde kaldığı tespit edilmiş ve ters yönlü ardışık bağımlılık olduğu kanıtlanmıştır.

Sonuçlara göre, ardışık bağımlılık ve değişen varyans problemi, modellerimizin etkinliğini azaltmakta ve standart hatalarını, t ve F istatistiklerinin ve R^2 ’nin de geçerliliğini etkilemektedir. Bu nedenle, modellerde dirençli tahmin ediciler tahmin edilerek standart hatalar düzeltilmelidir.

Çalışmamızda, dirençli tahmin ediciler olarak Driscoll-Kraay (1998) dirençli tahmin ediciler kullanılmıştır.

3.2.3. Panel Veri Analizinin Yorumlanması

Tahmin edilen 9 modelin sonuçları Tablo 55’te özetlenmiştir. Modeller kendi aralarında karşılaştırıldığında, dBSO değişkeninin kullanıldığı modellerin açıklayıcılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Determinasyon katsayısı ile değişkenlerin istatistiksel anlamlılığı değerlendirildiğinde açıklayıcılığı en yüksek olan model, Model 2’dir. Model 2’deki değişkenler incelendiğinde birincil okul kaydı, nüfus artış oranı ve kişi başına düşen gayri safi yurt içi hâsıla ve askeri harcamalar ile yoksulluk arasında, askeri harcamalar dışındaki diğer değişkenlerin yoksulluğu arttırıcı etkiye sahip olduğu görülmektedir. Öte taraftan, Model 2’de yer alan ve anlamsız sonuç veren iki tane değişken bulunmaktadır. Bu değişkenler, dOKB ve dKBGSYH değişkenidir. Değişkenlerin işaretleri değerlendirildiğinde, çok doğru işarete sahip olan modelin, Model 3 olduğu görülmektedir. Model 3 incelendiğinde, modeli oluşturan değişkenlerin hepsinin işaretlerinin beklentiler ile uyumlu olduğu gözlemlenmektedir. İstatistiksel olarak ise sadece nüfus artış oranı ve askeri harcamalar değişkenlerinin anlamlı olduğu, büyüme oranı, birincil okul kaydı ve gayri safi sabit sermaye oluşumunun anlamsız sonuçlar verdiği görülmektedir.

Tablo yardımıyla bütün modeller değerlendirildiğinde nüfus artış oranı ile yoksulluk arasında pozitif ilişki gözlemlenmektedir. Beklentiler ile uyumlu olan bu ilişki, nüfus artış oranındaki yaşanacak yukarı yönlü hareketlilik karşısında yoksulluğun artacağı gerçeğini doğrulamaktadır. Ncube, Anyanwu ve Hausken (2013)’nin yaptıkları çalışmada da nüfus artışının yoksulluğu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Model tahmin sonuçları, okullaşma oranındaki artışın yoksulluk ile aynı yönde hareket ettiğini göstermektedir. Okullaşma oranındaki artış bir yandan ülkelerdeki okuma yazma oranını arttırırken diğer yandan da eğitilmiş bireylerin yetişmesine imkân sağlamaktadır. Ancak okullaşma oranı olan ilköğretime sahip nüfus, ekonomik büyümeyi arttırmak için yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple yoksulluğun artmasına neden olmaktadır.

Dâhil edildikleri bütün modellerde anlamlı çıkan bir diğer değişken gayri safi sabit sermaye oluşumudur. Gayri safi sabit sermaye oluşumundaki artış ile yoksulluk oranının ters yönlü ilişki içerisinde olduğu ve gayri safi sabit sermaye oluşumundaki artışın yoksulluğun azalttığı görülmektedir.

Büyüme oranının ve KBGSY' nin bütün modellerde yoksulluk oranı ile pozitif ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bu sonuç, büyüme oranı ve kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılanın yoksulluğu azaltan bir etken olduğu iddiası ile çelişmektedir. Ancak Bhagwati (1958)' nin geliştirmiş olduğu teoriye göre dış ticaret hadlerindeki bozulmadan dolayı, ekonomik büyüme ülke refahını arttırmak yerine daha da azalmaktadır. Bhagwati, refahta meydana gelen bu düşüşü yoksullaştıran büyüme olarak adlandırmıştır. Yoksullaştıran büyüme görülen ülkelerde dış ticaret hadleri bozulduğundan dolayı, daha az tüketebilir duruma geldikleri görülmektedir. Kişi başına gelir artışı, gelir dağılımı veri iken yoksulluğu azaltır. Ancak, kişi başına gelir artarken bir yandan da bozuluyor ise yoksulluk yükselecektir. MENA ülkelerinde karşılaşılan bu iki sorun nedeniyle yoksulluk oranı azalış yerine, artış göstermektedir. Ncube, Anyanwu ve Hausken (2013) çalışmalarında, 1985-2009 döneminde, gelir eşitsizliğinin MENA bölgesindeki ekonomik büyüme ve yoksulluk üzerindeki etkisi analiz etmiş ve gelir eşitsizliğinin ekonomik büyümeyi azalttığını bu sebeple de bölgedeki yoksulluğu arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Elde edilen diğer bir sonuç ise, askeri harcamalar ile yoksulluk arasında ters yönlü ilişki olduğudur. Büyümeyi teşvik edici potansiyellere, toplam talebin genişlemesine, üretim ve istihdam yaratmayı sağlayan askeri harcamaların yoksulluğu azaltması beklenmektedir. Askeri harcamaların kısa vadede olumsuz ve belirgin bir etkiye sahip olmadığı düşünülse de uzun vadede olumlu ve belirgin bir etkiye sahip olmaktadır. Bunda askeri harcamaların istihdamı artırması, bu istihdam artışının ise yoksul kesimlerin işsizler arasında gelmesinin de payı vardır.

Hükümet tarafından gerçekleştirilen sağlık harcamaları ile yoksulluk arasında, ters yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu ilişki, beklentiler ile uyumludur. Halka sunulan sağlık hizmetlerinin yoksul kesim için erişilebilir olması, yoksulluk oranını azaltacaktır.

Model sonuçlarına göre enflasyon oranı ile yoksulluk arasında, beklentiler ile uyumlu şekilde aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ülkelerdeki enflasyon sorunu karşısında, ekonomik faaliyetler olumsuz şekilde etkilemekte ve ülkelerde belirsizlik ortamı oluşmaktadır. İşgücü piyasasında istikrarsızlıklar baş göstermekte ve gelirin alım gücü azalmaktadır. Bu da yoksul kesim için büyük bir problemdir. Dolayısıyla enflasyon oranındaki artış karşısında yoksulluk oranının da artacağı görülmektedir.

Tablo 52: Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	(1) dYO	(2) dYO	(3) dYO	(4) dYO	(5) dYO	(6) dYO	(7) dYO	(8) dYO	(9) dYO
BO			3.07e-05 (0.000127)						
dOKB	0.000529* (0.000250)	0.000162 (0.000101)	0.000175 (0.000103)		0.000161 (0.000101)	0.000505** (0.000196)	0.000624** (0.000270)	0.000294 (0.000201)	0.000532* (0.000254)
dNA	0.000706** (0.000276)	0.000601*** (9.35e-05)	0.000650** (0.000277)	0.000680** (0.000260)	0.000612** (0.000265)	0.000781** (0.000288)			0.000747*** (0.000224)
dAH		-0.000497*** (5.24e-05)	-0.000778* (0.000370)	-0.000566*** (8.19e-05)	-0.000496*** (0.000124)				
dBSO			-3.45e-05 (0.000242)	-2.56e-05 (0.000222)	-2.54e-05 (0.000252)	-0.000218 (0.000200)	-0.000178 (0.000202)		
dKBGGSYH	1.98e-07*** (6.11e-08)	8.83e-08 (1.17e-07)							
dSH								-0.000173 (0.000494)	
EO								1.03e-05 (2.43e-05)	
Constant	0.00530*** (5.70e-05)	0.00550*** (7.60e-05)	0.00564*** (0.000564)	0.00555*** (1.91e-05)	0.00578*** (3.81e-05)	0.00567*** (4.54e-05)	0.00547*** (8.41e-05)	0.00540*** (0.000197)	0.00548*** (7.08e-05)
Gözlem	277	253	245	284	246	266	263	214	281
R ²	0.106	0.184	0.023	0.168	0.180	0.105	0.136	0.015	0.095
F İst.	23.55	755.32	3.47	548.27	341.27	3.18	16.58	0.91	5.59
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0359	0.0000	0.0000	0.0631	0.0001	0.465	0.0192

Standart hatalar

içerisindedir.

*** p<0.01,

** p<0.05,

* p<0.1

SONUÇ

Yoksulluk, gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan temel toplumsal sorunlardan en önemlisidir. Çalışmanın amacı Ortadoğu ve Kuzey Afrika (OKA) ülkelerinde yoksulluğun belirleyicilerine ilişkin ampirik bir kanıt oluşturmaktır. Yoksulluğun belirleyicilerinin tespit edilmesi için verinin mevcut olduğu 13 OKA ülke ekonomisi panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Literatür taraması sonucunda temel göstergeler olduğu tespit edilen dokuz açıklayıcı değişken için 1990-2015 yılları arasını kapsayan bir veri seti hazırlanmıştır. Modelin açıklanan değişkeni, günlük 1,90 dolar veya altında gelir düzeyine sahip nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı olarak ifade edilen yoksulluk oranıdır. Açıklayıcı değişkenler ise, büyüme oranı, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, enflasyon oranı, brüt sabit sermaye yatırımlarının gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı, işsizlik oranı, nüfus artış oranı, ilk-okullaşma oranı, sağlık harcamaları ve askeri harcamalardır.

Çalışmada 9 temel model tahmin edilmiştir. Model tahmin sonuçlarına göre sağlık harcamaları dışında kalan açıklayıcı değişkenlerin hepsinin teorik ve ampirik beklentiler ile uyumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Yoksulluk oranı, büyüme oranı, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla, enflasyon oranı, nüfus artış oranı ve ilk-okullaşma oranı ile pozitif; brüt sabit sermaye yatırımlarının gayrisafi yurtiçi hasıla içerisindeki payı ve askeri harcamalar ile ise negatif yönlü bir ilişki içerisindedir. Sağlık harcamaları ile yoksulluk oranı arasında ise modelde anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir.

Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hâsıla değişkeninin yoksulluk oranı ile aynı yönlü ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni, OKA ülkelerinde gelir artışının gelir dağılımı eşitsizliğini artırmasıdır. Bunun anlamamı, bölgede ortalama kişi başına gelir artışının toplumun yoksul kesiminin ortalama gelirinde bir azalma ile birlikte ortaya çıkmasıdır. Dolayısıyla, kişi başına gelir artışının ancak gelir dağılımında bir iyileşme olduğunda yoksulluğu azaltacağı vurgulanmalıdır.

Nüfus artış oranı, yoksulluk oranı ile aynı yönlü ilişki içerisindedir. Bu ilişki, nüfus artış oranında meydana gelecek bir artış karşısında yoksulluğun artacağı gerçeğini

doğrulamaktadır. Bu çerçevede, OKA bölgesinde yoksulluk sorununun azaltılması önemli bir derecede nüfus artış hızının kontrolüne bağlıdır. Nüfus artış oranı ve sermaye birikim oranı işgücü başına sermaye miktarını ve dolayısıyla işgücü verimliliğini ve buradan ekonomik büyüme ve yoksulluğun temel belirleyicilerindedir. Çalışmada ulaşılan yoksulluk ile sermaye birikimi arasındaki ilişki bu teorik ilişkiye uygundur. OKA bölgesinde, dünyanın diğer birçok bölgesinin aksine, ortalama olarak tasarruf fazlası söz konusudur. Dolayısıyla, bölgenin bu tasarruf fazlasının dünyanın başka belgelerindeki yatırımları finanse etmektense, bölgedeki yatırımlara yönlendirilmesi yoksulluk sorununun çözümüne büyük katkı sağlayacaktır.

İlk-okullaşma oranında yoksulluk oranı ile aynı yönlü ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Burada kullanılan okullaşma oranı olan ilköğretim çağındaki nüfusun bu çağ nüfus içerisindeki payını ifade etmektedir. Daha doğru bir gösterge daha yüksek derecedeki eğitim seviyelerinde okullaşma oranıdır. Ancak bu veri bölge ülkeleri için mevcut değildir. İlkokul düzeyinde bir eğitimin ise işgücü verimliliği ve buradan ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltması ise beklenemez. Dahası, nüfus içerisinde yalnızca ilköğretim düzeyinde eğitime sahip olanların oranının artması, yoksulluğu artıracaktır. Bölgede yaygın ve nitelikli bir kamu eğitim sisteminin eksikliğinin yoksulluğu derinleştirdiği açıktır. Hanehalkı başına çocuk sayısının yüksekliği ise, çocuk başına özel eğitim harcamalarını önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

Askeri harcamalar ile yoksulluğun beklentiler ile uyumlu sonuçlar verdiği ve ters yönlü ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Bölgede askeri harcamaların önemli bir kısmı askeri personel harcamalarından oluşmaktadır. Askeri personelin önemli bir kesimi ise toplumun yoksul kesiminden oluşmaktadır. Dolayısıyla, askeri harcamalardaki artış, toplumun yoksul kesiminde gelir artışı yaratarak yoksul sorununu hafifletmektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından bir diğeri ise sağlık harcamaları ile yoksulluğun ters yönlü ilişki içerisinde olduğudur. Bu ilişki, sağlık harcamalarındaki artışın yoksulluğu azalacağını ifade etmektedir. Sağlık harcamaları yoksul kesiminin harcamalarının önemli bir oranını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kamu sağlık harcamalarında bir artış,

yoksul kesimin sağlık harcama yükünü azaltarak, yoksulluk sorununun azalmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, eğitim harcamaları ile birlikte sağlık harcamaları temel insan sermayesi harcamalarını oluşturmaktadır. Ekonomik büyüme kuramlarının temel öngörülerinden birisi insan sermayesindeki artışın işgücünün verimliliğini ve ekonomik büyüme oranının yükselteceği ve böylece yoksulluk oranını azaltacağıdır. Dolayısıyla, bölgede kamu sağlık hizmetlerinin uygun fiyatlarla ve geniş halk kesimleri için erişilir olması, yoksullukla mücadele için oldukça önemlidir.

EK-I: Oluşturulan Alternatif Modeller

<i>M1:</i>	$\Delta YO = f (dOKB, dNA, dKBGSYH)$
<i>M2:</i>	$\Delta YO = f (dOKB, dNA, dKBGSYH, dAH)$
<i>M3:</i>	$\Delta YO = f (BO, dOKB, dNA, dAH, dBSO)$
<i>M4:</i>	$\Delta YO = f (dBSO, dNA, dAH)$
<i>M5:</i>	$\Delta YO = f (dNA, dOKB, dBSO, dAH)$
<i>M6:</i>	$\Delta YO = f (dNA, dOKB, dBSO)$
<i>M7:</i>	$\Delta YO = f (dKBGSYH, dOKB, dBSO)$
<i>M8:</i>	$\Delta YO = f (dSH, dOKB, EO)$
<i>M9:</i>	$\Delta YO = f (dOKB, dNA)$

EK-II: Hausman Test Sonuçları

Modeller	Hausman Testi		Sonuç
	İstatistik	Olasılık	
1	32,70	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
2	329,40	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
3	29,91	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
4	18,90	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
5	24,06	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
6	8,77	0,0000	Sabit Etkiler Modeli
7	9,23	0,0264	Sabit Etkiler Modeli
8	13,64	0,0034	Sabit Etkiler Modeli
9	7,88	0,0194	Sabit Etkiler Modeli

EK III: Model Sonuçları Driscoll-Kraay Standart Hatalar ile Tahmin

Değişkenler	(1) dYO	(2) dYO	(3) dYO	(4) dYO	(5) dYO	(6) dYO	(7) dYO	(8) dYO	(9) dYO
BO			3.07e-05 (0.000127)						
dOKB	0.000529** (0.000242)	0.000162* (9.19e-05)	0.000175* (9.85e-05)		0.000161 (9.59e-05)	0.000505** (0.000228)	0.000624*** (0.000220)	0.000294 (0.000222)	0.000532* (0.000258)
dNA	0.000706 (0.000433)	0.000601** (0.000286)	0.000650* (0.000354)	0.000680** (0.000298)	0.000612* (0.000334)	0.000781* (0.000417)			0.000747* (0.000365)
dAH		-0.000497*** (4.71e-05)	-0.000778*** (0.000287)	-0.000566*** (7.01e-05)	-0.000496*** (8.19e-05)				
dBSO			-3.45e-05 (0.000200)	-2.56e-05 (0.000208)	-2.54e-05 (0.000217)	-0.000218* (0.000114)	-0.000178 (0.000147)		
dKBGSYH	1.98e-07*** (6.53e-08)	8.83e-08 (5.35e-08)					2.41e-07*** (7.11e-08)		
dSH								-0.000173 (0.000886)	
EO								1.03e-05 (3.01e-05)	
Constant	0.00530*** (0.000378)	0.00550*** (0.000335)	0.00564*** (0.000639)	0.00555*** (0.000367)	0.00578*** (0.000379)	0.00567*** (0.000381)	0.00547*** (0.000370)	0.00540*** (0.000353)	0.00548*** (0.000401)
Gözlem	277	253	245	284	246	266	263	214	281
R ²	0.1060	0.1840	0.0228	0.1684	0.1799	0.1050	0.1359	0.0155	0.0954
F ist.	3.86	367.69	3.17	594.77	414.18	3.22	6.36	0.71	2.94
Olasılık	0.0219	0.0000	0.0245	0.0000	0.0000	0.0407	0.0025	0.5595	0.0721

Standart hatalar

içerisindedir.

p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

EK IV: Model Tahmin Sonuçları

Değişkenler	(1) dYO	(2) dYO	(3) dYO	(4) dYO	(5) dYO	(6) dYO	(7) dYO	(8) dYO	(9) dYO
BO			3.07e-05 (0.000127)						
dOKB	0.000529* (0.000250)	0.000162 (0.000101)	0.000175 (0.000103)		0.000161 (0.000101)	0.000505** (0.000196)	0.000624** (0.000270)	0.000294 (0.000201)	0.000532* (0.000254)
dNA	0.000706** (0.000276)	0.000601*** (9.35e-05)	0.000650** (0.000277)	0.000680** (0.000260)	0.000612** (0.000265)	0.000781** (0.000288)			0.000747*** (0.000224)
dAH		-0.000497*** (5.24e-05)	-0.000778* (0.000370)	-0.000566*** (8.19e-05)	-0.000496*** (0.000124)				
dBSO			-3.45e-05 (0.000242)	-2.56e-05 (0.000222)	-2.54e-05 (0.000252)	-0.000218 (0.000200)	-0.000178 (0.000202)		
dKBGGSYH	1.98e-07*** (6.11e-08)	8.83e-08 (1.17e-07)					2.41e-07** (8.66e-08)		
dSH								-0.000173 (0.000494)	
EO								1.03e-05 (2.43e-05)	
Constant	0.00530*** (5.70e-05)	0.00550*** (7.60e-05)	0.00564*** (0.000564)	0.00555*** (1.91e-05)	0.00578*** (3.81e-05)	0.00567*** (4.54e-05)	0.00547*** (8.41e-05)	0.00540*** (0.000197)	0.00548*** (7.08e-05)
Gözlem	277	253	245	284	246	266	263	214	281
R ²	0.106	0.184	0.023	0.168	0.180	0.105	0.136	0.015	0.095
F İst.	23.55	755.32	3.47	548.27	341.27	3.18	16.58	0.91	5.59
Olasılık	0.0000	0.0000	0.0359	0.0000	0.0000	0.0631	0.0001	0.465	0.0192

Standart hatalar

içerisindedir.

*** p<0.01,

** p<0.05,

* p<0.1

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Asteriou, Dimitrios and Hall, Stephan G., *Applied Econometrics (Revised Edition)*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Beaumont, Peter, Blake, Gerald H., Wagstaff J. Malcom, *The Middle East: A Geographical Study. Edition: 2nd*, David Fulton, London, 1988.

Fabozzi, Frank j., Focardi, Sergio M, Rachev, Svetlozar T.. *Frank J. Fabozzi: Basics of Financial Econometrics: Tools, Concepts and Asset Management Applications*, John Wiley & Sons, Somerset, NJ, 2014.

Genç, Hamdi ve Sayım, Ferhat, *Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı*, MKM Yayınları, Bursa, 2011.

Gujarati, Damodar N., *Basic Econometrics (Fourth Edition)*, Gary Burke, New York, 2003.

Güriş, Selahattin, Çağlayan, Ebru ve Güriş, Burak, *Eviews ile Temel Ekonometri*, Der Yayınları, İstanbul, 2013.

Güriş, Selahattin, *Stata ile Panel Veri Modelleri*, Der yayınları, İstanbul, 2015.

Keynes, John M., *Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, Uğur Selçuk Akalın, İstanbul, Kalkedon, 2008.

Lombard, Maurice, *The Golden Age of Islam*, Amsterdam: North-Holland; New York: American Elsevier, 1975.

Sargutan, A. Erdal, *84 Ülke ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Sağlık Sistemleri – Kavram, Metot ve Uygulamalar, Sağlık Sistemlerinin Genel Sistem ve Mali Yapıları, Sağlık Sistem Tipleri ve Özellikleri, 84 Ülkenin Sağlık Sektörleri Sağlık Sistemleri ve Mali Yapıları, Türkiye Sağlık Sektörü Sağlık Sistemi ve Mali Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara, 2010.

Şenses, Fikret, *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2006.

Yerdelen Tatoğlu, Ferda, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, 3.Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2016.

MAKALELER

Adams, Richard H. ve Page, John, “Poverty, Inequality and Growth in Selected Middle East and North Africa Countries, 1980–2000”, *World Development*, 31(12), 2003, s. 2027–2048.

Atinmo, Tola, Mirmiran, Parvin, Oyewole, Oyediran E., Belahsen, Rekia ve Serra-Majem, Lluís, “Breaking the poverty/ malnutrition cycle in Africa and the Middle East”, *International Life Sciences Institute, Nutrition Reviews*, 2009, No. 6 , s.40-46.

Becherair, Amrane ve Tahtane, Mourad, “ The Causality between corruption and human development in MENA countriez: A panel data analysis” *EAST-WEST Journal of ECONOMICS AND BUSINESS*, XX(2), 2017.

Beegle, Kathleen, Christiaensen, Luc, Dabalen, Andrew ve Gaddis, Isis, “Poverty in a Rising Africa”, *World Bank*, Washington, 2016.

Bhagwati, Jagdish N., “Immiserizing Growth: A Geometric Note”, *Review of Economic Studies*, 1958, 25, 201-205.

Bilenkişi, Fikret, Güngör, M.Sami ve Tapşın, Gülçin, “The Impact of Household Heads’ Education Levels on the Poverty Risk: The Evidence from Turkey”, *Educational Sciences: Theory& Practice*, 2015, 15(2), 337-348.

Bucciferro, Justin, “Economic Restructuring and Poverty/Income Inequality in Latin America”, *Consilience*, Columbia University, 2010, , No. 4, s. 1-16.

Chani, M. I., Pervaiz, Z., Jan, S. A., Ali, A. ve Chaudhary, A. R., “ Poverty, Inflation and Economic Growth: Empirical Evidence from Pakistan’”, *World Applied Sciences Journal*, 14(7), 2011, s.1058-1063.

Datt, Gaurav, Simler, Kenneth, Mukherjee, Sanjukta, and Dava Gabriel, “ DETERMINANTS OF POVERTY IN MOZAMBIQUE: 1996-97”, **Food Consumption and Nutrition Division Discussion Paper, 78**, Washington, D.C: *International Food Policy Research Institute*.

Drewnowski, Jan, “Poverty: Its Meaning and Measurement’”, *Development and Change*, 8 (2), 2008.

Drine, Imed, “In Time of Troubles: Challenges and Prospects in the Middle East and North Africa”, *William Davidson Institute Working Paper*, 981, Finland, 2010.

Golden, Lara Lynn, “MENA-OECD Ministerial to Stress Role of Private Investment in Employment Creation and Growth”, *AMEinfo The Ultimate Middle East Business Resource*, 2006.

Hick, Rod ve Lanau, Alba, “IN-WORK POVERTY IN THE UK: Problem, policy analysis and platform for action”, *Cardiff University Final Report*, May 2017.

Fields, Gary S., “Changes in Poverty and Inequality in Developing Countries” , *The World Bank Research Observer*, 4 (2), 1989, s. 167-185.

Fox, Liana, Wimer, Christopher, Garfinkel, İrwin, Kaushal, Neeraj, Nam, Jaehyun ve WaldFoGel, Jane, “Trends in Deep Poverty from 1968 to 2011: The Influence of Family Structure, Employment Patterns, and the Safety Net, The Russell Sage Foundation”, *Journal of the Social Sciences*, 1(1), Severe Deprivation in America (November 2015), s. 14-34.

Islam, Rizwanul, “The nexus of economic growth, employment and overtury reductio: An emprical analysis”, *Issues in Employment and Poverty Discussion*, UNDP International Labor Office, Geneva, 2004, s.13.

İnsel, Ahmet, “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, 2001, s.62-72.

Karagöl, E.Tanas, “Abluka Altında Bir Ekonomi: Filistin Ekonomisi”, *SETA Perspektif*, 59, Ağustos 2014, s.1-5.

Kuznets, Simon ,“Economic Growth and Income Inequality”, *The American Economic Review* C, 45(1), 1955.

Levy, Helen, “ Income, Poverty, and Material Hardship Among Older Americans”, *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 1(1), November 2015, s.55-7

Lipton, Michael , “Poverty-Are There Holes in Consensus”, *Development and Change*, 25 (7), 1997, s.1003-1007.

Maxwell, Simon, “The Meaning and Measurement of Poverty” [Briefing], *Overseas Development Institute-Odi Poverty Briefing*, Swedish and UK, 1999.

Messkoub, Mahmood, “Economic Growth, Employment and Poverty in the Middle East and North Africa”, *International Labour Office, Employment and Poverty Programme - Geneva: ILO*, 2008.

Moghadam, Valentine M., “Women’s Economic Participation in The Middle East What Difference Has The Neoliberal Policy Turn Made”, *Journal Of Middle East Women’s Studies*, 1(1), 2005.

Ncube, Mthuli, Anyanwu, John and Hausken Kjell, “Inequality, Economic Growth, and Poverty in the Middle East and North Africa (MENA) ”, *African Development Bank*, Tunus, 2013.

Odhiambo, Walter and Manda, Damiano Kulundu, “Urban Poverty and Labour Force Participation in Kenya”, *World Bank Urban Research Symposium*, Washington D.C, 2003.

Özey, Ramazan, “Yoksulluk Coğrafyası”, Yoksulluk, *Deniz Feneri Yayınları*, 1(1), İstanbul, 2003.

Özcan, Kıvılcım Metin, “Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi: 2001”, *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 14 (49), 2003, s.84-98.

Öztürkler, Harun, “Birleşik Arap Emirlikleri Ekonomisinin Temel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(43), 2012, s.108-113

Öztürkler, Harun, “Filistin Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 5(49), 2013, s.62-68.

Öztürkler, Harun, “Ürdün Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(46), 2012, s.73-79.

Öztürkler, Harun, “Katar Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(45), 2012, s.77-83.

Öztürkler, Harun, “Kuveyt Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(48), 2012, s.93-99.

Öztürkler, Harun, “Mısır Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(38), 2012, s.51-57.

Öztürkler, Harun, “Suudi Arabistan: Temel Ekonomik Yapı ve Dünya Enerji Piyasaları Açısından Önemi”, *Ortadoğu Analiz*, 4(41), 2012,75-82.

Öztürkler, Harun, “Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 4(37), 2012, s.52-59.

Öztürkler, Harun, “Suriye Ekonomisinin Genel Özellikleri ve 2001 Sonrası Dönemdeki Gelişimi”, *Ortadoğu Analiz*, 3(29), 2011, s.41-47.

Öztürkler, Harun, “İsrail Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, 3(36), 2011, s.73-78.

Pamuk, Müzeyyen, “Türkiye’de Kırsal Yerlerde Yoksulluk, C. C. Aktan (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*, s.1-71, Ankara 2002.

Philip, Damas ve Rayhan, Md. Israt, “Vulnerability and Poverty: What are the causes and how are they related? ”, *International Doctoral Studies Program at ZEF*, Bonn, 2004.

Sarisoy, İdris ve Koç, Selçuk, “The Effect of Foreign Direct Investment on Poverty: Panel Regression Analysis for 40 Selected Underdeveloped and Developing Countries”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (3) , 2012, s.225-240.

Shaefer, H. Luke, Edin, Kathryn ve Talbert, Elizabeth, “Understanding the Dynamics of \$2-a-Day Poverty in the United States”, *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 1(1), Severe Deprivation in America (November 2015), s. 120-138

Smeeding, Timothy M., “Multiple Barriers to Economic Opportunity for the “Truly” Disadvantaged and Vulnerable”, *The Russell Sage Foundation Journal of the Social Sciences*, 2016, 2 (2), s.98–122

Stevens, Philip, “Diseases of poverty and the 10/90 Gap”, *International Policy Network*, December 2004.

Sumner, Andy, “What will it take to end extreme poverty? ” , *Development Co-operation Report 2013: Ending Poverty*, OECD Publishing, 2013.

Şeker, S.Demir ve Jenkins, Stephen P., “Poverty trends in Turkey”, *Institute for Social and Economic Research*, 2013 (29), Aralık 2013.

Temiz, Hasan E., “ Dünyada Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum*, 2(17), 2008.

Touray, Momodou, “ Definitions and measures of poverty”, *Development Initiatives*, July 2016.

YILLIK, KALKINMA PLANI vs.

BP, **BP Statistical Review of World Energy 2017**. London, 2017, s. 26-34.

BP, **BP Statistical Review of World Energy 2017**. London, 2017, s. 12-24.

United Nations Development Programme (UNDP), **Human Development Report 1997**. New York.

World Health Organization (WHO), **The World Health Report 2001: Mental Health: New understanding, New hope**. Switzerland.

TEZLER

Akçakaya, Mariye (2009), “Türkiye’de Bölgesel Yoksulluk”, *İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Arpacıoğlu, Özge (2012), “Dünyada ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı*, Gaziantep.

Beken, Hikmet Gülçin (2006), “Yoksulluk Olgusuna Kavramsal Bir Bakış”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul

Dansuk, Ercan (1997), TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ VE SOSYO-EKONOMİK YAPILARLA ÖLÇÜLMESİ, Uzmanlık Tezi, *Devlet Planlama Teşkilatı*.

Dumanlı, Recep (1996), “Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları”, DPT Uzmanlık Tezi, *Devlet Planlama Teşkilatı*, Ankara.

İncedal, Sümer, (2013), TÜRKİYE’DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI: Mücadele Politikaları ve Müdahale Araçları, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi, *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü*, Ankara.

Pehlivan, Volkan (2010), “Küreselleşme, Yoksulluk ve Türkiye”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Pire, Özge (2011), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Uygulanan Sosyal Politika Programları: Isparta İli Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı*, Isparta.

Yalçın, Nermin (2008), “Sivil Toplum Kuruluşları ve Yoksulluk”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı*, Aydın.

Yılmaz, Sibel (2006), “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarının Yoksullukla Savaşım Politikaları İçindeki Yeri: Eskişehir Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı*, Eskişehir.

Zülfikar, Berna Şafak (2010), “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Yöntemleri: Katılımcı Bir Yaklaşımla Sosyal Riski Azaltma Projesi’nin Başarı Değerlendirmesi-Ankara İli Örneği” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

E- KAYNAK

Smith, Adam, **An Inquiry Into The Nature And Causes Of The Wealth Of Nations**, A Penn State Electronic Classics Series Publication, The Pennsylvania State University, 2005, Erişim Tarihi: 12.12.2016,

<http://eet.pixelonline.org/files/etranslation/original/The%20Wealth%20of%20Nations.pdf>

Şengül, Seda and Tuncer, İsmail, “Poverty Levels and Food Demand of the Poor in Turkey” (Özet), **Agribusiness**, 21(3), 2005, , Erişim Tarihi: 11 Mart 2017, s.289-311.

<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/agr.20049/abstract>

United Nations Development Programme (UNDP) , <http://hdr.undp.org/en/data> , Erişim Tarihi: 16 Nisan 2017.

Tontuş, H.Ömer, “ Körfez Ülkeleri Bahreyn”, Satürk, <http://www.satürk.gov.tr/images/pdf/ust/bahreyn.pdf>, Erişim Tarihi: 15.03.2017

World Bank, <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>, Erişim Tarihi: 16 Nisan 2017.

